

UDK 821.163.42:008:7

kvaj 12

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2026.
ISSN 0453 - 1116

kaj

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST,
UMJETNOST, KULTURU

GODIŠTE LIX 398-399 / sv. 264
ZAGREB 2026. Broj 1-2

Uredništvo:

Anđela Frančić (urednica), †Ivo Kalinski,
Emilija Kovač (urednica), Zvonko Kovač,
Frane Paro, Božica Pažur, Marija Roščić Paro

Glavna i odgovorna urednica:

Božica Pažur

Nakladnik:

KAJKAVSKO SPRAVIŠĆE – ZAGREB

Za nakladnika:

Boris Beck

Uredništvo i uprava:

KAJ – ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST,
UMJETNOST, KULTURU ZAGREB,
Ilica 34 – telefon: (01) 48-337-43
kajkavsko.spravisce@zg.t-com-hr

Godišnja pretplata na "Kaj" za 2026.: 15,00 €

Pretplata za inozemstvo: 30,00 €

Cijena ovom dvobroju: 6,64 €

Pretplatu slati na naš broj:

IBAN: HR6723600001101348804

- Rukopisi se ne vraćaju

- Godišnje šest brojeva u tri sveska

- Časopis sufinanciraju

Ministarstvo kulture i medija

Republike Hrvatske, Grad Zagreb,

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih RH

Potpora ovome dvobroju:

Zagrebačka županija,

Fond Društva hrvatskih književnika

Naklada: 620 primjeraka

Tisak dovršen u lipnju 2026.

Lektura i korektura: Božica Pažur

Prijevod na engleski: Dunja Knebl

Grafička priprema: Borut Benčina, VIZIKULUM,
Zagreb

Tisak i uvez: PRINTEX d.o.o., Čakovec

KAJKAVSKO

SPRAVIŠĆE

ISSN 0453-1116 (Tisak)

ISSN 1848-7920 (Online)

URL DOI <https://doi.org/10.32004/k>

Časopis u digitalnom obliku:

www.kaj-spravisce.hr; <https://hrcak.srce.hr>

(na Hrčku uređuje: Božica Pažur)

Godina osnutka: 1968.

Osnivač i pokretač:

Stjepan Draganić, književnik i filmski
scenarist / redatelj

Nakladnici:

Stjepan Draganić i grupa pjesnika (ujedno
i grupa osnivača i većinom članova
redakcijskog odbora, 1968.): Anđela Vokaun
Dokmanović, Melita Runje, Stjepan Bence,
Benedikt Tumpa, Fran Koncelak; Zorislav
Drempetić Hrčić, akad. slikar; naknadno im
se, u redakcijskom odboru, pridružuju Ljubica
Duić, Tomislav Stunić i Verica Jačmenica;
KUD "Ksaver Šandor Gjalski" (1974.);
"Kajkavsko spravišće" – Društvo za širenje
i unapređivanje znanosti i umjetnosti
(od 1975.)

*Redizajn naslovnice 1991. – 2000. i likovno
rješenje naslovnice od 2001. – Frane Paro,
akad. slikar-grafičar*

Suradnici u prvom broju (siječanj, 1968.):

Miroslav Krleža, Olga Šojat, Dubravko
Horvatić, Vinko Žganec, Bogdan Krizman,
Zdravko Blažina, Marijana Gušić, Ljubica Duić,
Dragutin Feletar

Kriteriji objavljivanja i uvjeta korištenja
članaka u otvorenom pristupu
obuhvaćeni su sustavom licencija
Creative Commons – CC BY-NC

Pretisci tekstova iz časopisa - integralni ili djelomični -
nisu dopušteni bez odobrenja Uredništva i autora.

[Kaj, časopis „za kulturu i prosvjetu“, registriran je pri Sekretarijatu
za unutrašnje poslove Grada Zagreba, 9.12.1967. godine (broj
rješenja i potvrde pravila za izlaženjem: 14-3/1-35754/1-1967.)]

Kazalo

SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST

<i>Željka Cvetković: Krila, božuri i krunice</i>	3
<i>Snježana Budanec: Mramorna senja</i>	10
<i>Emilija Kovač: Cijena šutnje (Tomislav Ribić: Kornjača u staklenci šutnje)</i>	17

*

KAJ V ZELINI

Izbor s jubilarboga, 45. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva <i>Dragutin Domjanić – Sv. Ivan Zelina 2026. (Ivan Kutnjak, Biserka Marečić, Emilija Kovač, Zdenka Maltar, Željko Funda, Tomislav Ribić, Snježana Novotny, Jasminka Sakač, Božica Brkan, Marijan Kralj, Marija Petrek, Lidija Lauš Leščan, Nada Jačmenica, Slavica Sarkotić, Snježana Plevnik, Vinko Hasnek)</i>	25
<i>Božica Pažur: Naznake uz jubilarni, 45. Recital suvremenoga kajkavskoga pjesništva Dragutin Domjanić – Sveti Ivan Zelina 2026.</i>	43
<i>Mali kaj v Zelini (Emanuela Novak, Lara Pongračić, Chriztel Renae Aceveda, Eva Hlebec, Petra Radošević, Nika Bosilj, Paula Nikić, Ana Malnar, Tara Kukovačec, Ema Šafran, Lara Balažinec, Ena Čičin-Mašansker, Marko Štimac, Marta Boris, Tea Galinec)</i>	46

*

IZ (STARO)KAJKAJSKE KNJIŽEVNE BAŠTINE

<i>Franjo Pajur: Amblemi u propovijedima Štefana Zagrepca, kapucina [Emblems in the sermons of Štefan Zagrebec, a capuchin]</i>	61
---	----

*

POVIJESNE TEME

<i>Zdenko Balog: Uzrast mladenaca i tip obitelji: primjer križevačkog ladanja u 19. stoljeću [Age of newlyweds and types of families : Example of the Križevci 19th century countryside settlements („ladanja“)]</i>	89
---	----

*

HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

<i>Urednička napomena (B. P.)</i>	105
<i>Božica Jelušić: Blaženi među trsjem i oblacima</i>	107
<i>Ivan Kutnjak: Laganim kasom čez brege nasute poviješću</i>	112
<i>Davor Grgurić: O vratima i Pragu. O praškim vratima</i>	116
<i>Tomislav Marijan Bilosnić: Gradišće, tko zna gdje pod nebom, ili put u Pinkovac</i>	119
<i>Radovan Brlečić Radek: Od Rukavca do Kremenjaka i natrag</i>	126
<i>Igor Šipić: Od stoljeća devetog</i>	135

Tomislav Šovagović: Šetnja s Peićem.....	141
20. natječaj za hrvatski književni putopis i	
22. natječaj za kratku kajkavsku prozu.....	146
*	
OSVRTI, PRIKAZI	
Između nostalgичnoga domotoužja i ai-jaj!-ja (Valentina Šinjori)	147
Uz 45. Smotru dječjega kajkavskoga pjesništva Dragutin Domjanić –	
Sveti Ivan Zelina, 2025. (Božica Pažur)	149
Autori/suradnici – Kaj 1-2/2026.	150

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, pretplatnici i suradnici!

Kajkavska književna raznolikost osnovna je karakteristika Kajeve dvobroja 1-2/2026., i to u svojevrsnom književnom „retrovizoru“ od suvremene, postmodernističke poezije do baroknih kanona – u poetskom, poetsko-proznom žanru, te karakterizaciji propovijedi 18. stoljeća. To književno obilje, naglašeno kajkavsko, ali i standardnojezično, časopis Kaj donosi prije svega kao rezultat recentnih stvaralačkih, poetskih dosegaa odraslih i dječjih autora, ali i kao rezultat kontinuiranih programa njegova nakladnika Kajkavskoga spravišća u afirmaciji tronarječnosti (Hrvatski književni putopis). Većina sadržaja konceptijski se – tematski, ili autorskim domicilom – veže uz šire zagrebačko govorno i kulturnopovijesno (županijsko), ili rubno-kontaktano područje (u raznolikim rubrikama – od suvremene kajk. književnosti, znanstvenih okosnica, do osvrta, prikaza). Znanstveni radovi, u stilizacijsko-interpretativnoj i povijesnoj akribiji, izvorni su znanstveni prinosi senzibilizaciji tematskih rijetkosti: od srednjoeuropske unutarknjiževne amblematike propovijedi Štefana Zagrepca (F. Pajur) do zamalo neobrađivane demografsko-povijesne problematike tipova obitelji u sjevernoj Hrvatskoj u 19. stoljeću (Z. Balog). Ovaj dvobroj, unutar šest rubrika ispalo je četrdeset i troje autora, među kojima 15-ero osnovnoškolskih.

Zahvaljujemo Zagrebačkoj županiji na ovogodišnjoj novčanoj potpori objavljivanju prvoga sveska Kaja 1-2/2026., u 59. godištu časopisa. Na potpori ovome dvobroju zahvaljujemo Društvu hrvatskih književnika – jer je program financiran iz Fonda neraspodijeljenih sredstava DHK.

Zahvaljujemo Vama, dragi pretplatnici i na čitateljskoj vjernosti kojom podupirete opstanak Kaja kao književno-kulturnog i znanstvenog dobopisa u dugogodišnjem povijesnom kontinuitetu – sve do burne sadašnjosti za izvjesnu budućnost! (B. P.)

KRILA, BOŽURI I KRUNICE

Izbor iz kajkavske poezije

Željka Cvetković, Zagreb – Mala Mlaka

I.

ŠIROM REZMOTANI PERGAMENT

Muoj pergament je i denes itekak živ.
Na sebe ima sve ono moje kaj treba imati:
debele oči kak i joa imam, zburkane misli
i žilave ruke kak i moje... I sve drugo.

I zagleda se tak gliboko i visoko
tam de se nigdo drugi ne osudi zagledati.
Kipi koj lava z vulkoana i cieloga sebe doavle
za frlukanje pera, tinte, misli i rieči.
A kaj bu će na koncu konca pukne,
če se raspoara od severa do juga?
Ne bu niš kaj već ni bilo:
još jena rana se bu rezčehnula
i zaroasla soamu sebe,
prepevana v koroalje i platinu.
Muoj pergament – strpljivec
kakvoga na cielomu svietu ni,
tuliko puti pokapan i zamackan
z šipkovem saftom i
z črlenum tintum.

PREDOLI LEPOTE

Kam god oči sežeju, tam se pretežeju
predoli lepote – te večna vulafke duše
čez tere hodim i pelam soamu sebe
po putom i stezam. A nekomu se vidi
da cirkuse dielam i da se samo zezam...

PIEHANJE

Zabuši se tuopli veter, zbudi lipu z driema.
I vrbu preplete onak zelen. Obadvem nekaj
niežno šapne i pobegne k loastavicam,
al vu tom svojem namigoavanju
ostane rezbielen i melen. A one dvie,
lipa i vrba, kaj drugo moreju
nek samo rescveteno zdevnuti
i cvetastu suzicu spustiti,
resplesiti kite pune listov
i pak vu veter pehnuti,
ne ga prepustiti.

VETER JE MATULA ČUL

I mene pesmu v tieke
resperuši veter.
V zvončkeke srca pehne taj
zafrkant, fulirant.
Najenput nad ljubicam
bielem i oknom cielem
zablešči šoari matul
kak čisti briljant.

ZAGAŠENO ZELENILLO

Odjenput se grdo prikmičilo.
Nebo je zagasilo sako zelenilo.
Popaslo ga je koj kravica detelu,
a onda se nekam – odloajdorilo.

SUNČEKO NA PROLEČE

Sunčeko droaga ruože pri steklu: ljubice, kaktuse i kalanhoe.
Više se tu ne pita kaj je njegvo, a kaj moje. Sve je samt i svila.
Zoakaj bi to droaganje igda premenila? Sve je posvečeno
proleču, topline. Nek bu tak i dalje, nek nikam ne zgine...

MROAVEC I MUOJ POALEC

Primlem orej v ruku, a lupina pukne.
Z pišive kmice mi se mroavec nalukne
i gleda: čudi se kam je najenput zašel.
Na memu poalcu je brieg spoasa našel.

KRILA, BOŽURI I KRUNICE

Bieli matulek z krili dotikoava
božure i krunice. Dok megnem,
latice se pretačeju jena v drugu.
Frndaju se bielo-ljubičaste trunice.

RESPUKLO SE V ZROAKU

Avijuon na nebu prebija zvučni zid,
a pesek mi se čvrsto vuz nogu stišče.
Respušlo se v zroaku i licitarsko srce:
restepene ruožice i rieči sekud išče.

II.

KONČAM SE KAK TE DUGO NI...

Našemu ocu Vjekoslavu, 20. veljače 2025.

Končam se kak te već deset liet z noami ni i ni.
Ne tiram mak na konec, ni konec v hrđavu iglu.
Ni ne molim z otroaga (kak si znal v šoale reči),
ali te senjam. V senja ti droagam lice i pitam te
de si bil - na kakvomu doalkomu, od nas skritomu
i opletenomu mestu - da te tak dugo ni, a ti mi se
smieješ. Mload si i liep, kakov si bil dok smu bili
čist moali. Imaš tamne loasi, zdrav si i i joak; veliš
da ti tam de sad jesi niš ne fali i da stoalno poaziš
na nas, svoju decu: z te visin, z te širin, z te nebeske
lepote i svetlosti, z te čerašnjice, z te denešnjice i
z te zutrašnjice kaj se znuova i znuova v jeno pretačeju.

DEDA PETER MED HIBISKUSI

Cveteju, dišiju i spominaju se
narandaste anđelske trubice
i hibiskusi: bieli, ljubičasti
i ruozi.

I koj da vu tom
rezdišanom času
gledim našega dedu Petra
kak z siedemi lasmi, v biele rubače
i bramaste lača, svojoj ploavi kotoač

po putu vozi.

Z REŠČEPRKANUM RANUM

Naše mame Bare, 23. svibnja 2025.

Kmica se prikelila gusta koj šmier, ali ni
svetleko zadušila - trepi i stoji na oknu.
Tieglina oblieva. I loampica na stupecu
svieti. Je l vu mene ikoja rana zaceleva?

Naš Medek zalaja. I moaček mijaukne.
I kokot odnekud z koca spukne gloas:
pošele ga zviezdam v zanudre. Za nas.
Natukne i doa nam znati da je sekak tu.

I koj da se niš v ničemu premenilo ni,
a zapraf je, itekuliko i itekak, tak i tak.
Našlinganomu svemiru je srce prepuklo
kak i mene, ovak i onak. Nedugo se anđel
spustil po tvoju dušicu, zmučenu od buoli,
i odnesel ju je suobum, kam treba, na krili.

A moja reščeprkana rana još mrleže i steže.
Bez tebe na svietu skomuče i linca, roždi i cvili.

ONO KAJ DENES VIŠE NEMREM...

29. svibnja 2025.

Više ti nemrem pogladiti loasi i počesati te z češlom od sedefa
vu kom su toancale tulike naše prebroane nade i senje.
(Denes moje loasi vuždra trnje i kamienje.)

Više te nemrem prijeti za ruke i omotati ti križa
z vunenem šoalom pofoarbanem v stoaro zloato.
(Denes su moje ruke pune steklevinja i srieža.)
Da moreš, kaj bi mi rekla noa to?

Morem si samo zamisliti da sediš na stolcu z druge stroane stola
i da mi veliš kak bi bilo dobro pomeknuti firungu, zaprijeti okno,
poglasniti radio, donesti igle i konce, zalejati i presaditi ruože...

I sekak se i v sakom času pomoliti droage Moajke Buože.

Tuliko toga kaj si imala rada i kaj si štela, a više nisi mogla.

Vane se sve gible i z roazlogom teče.
Avijuoni letiju, ciegar na vure se vrti.
Kad duojde kraj kraju, kaj god bi čovek
premeniti štel, zgubi bitku.
Nemre niš, jer je nemočen
i niščeten vu tom ratu
protiv smrti.

ANĐELSKA LEFKOTA I TI

14. kolovoza 2025.

Moja duša je i denes jutro bila zamotana v žmefki,
tamnoploavi samt: bila je to kugla svetlosti okružena
z još jenum kuglum od suz. Rezbolela me tak oštro i
tiščala me tak strašno da se sunce pretvorilo v bramasti
orejek. Mislila sem si: kaj ču i kam ču ovak ščvrknjena
od te silne buoli i muke, a onda se pred mienum stvoril
anđel nebeski i podal mi je svoje ruke bez meje čez tere
si me još jenput noajčvršče opšiknula ti, noajdraža mamó...

PRIGRNJAM SI LIETNE DOANE

Veter stieple slive. Curiju priek plotá.
V jamicam se na njiemi cintor ogleda.
Z proaznemi rukami si prigrnjam doane
v tvojem dugom, črnóm širclinu od glota.

Časi su zaniemeli i tak pomudno tečeju.
Leto se jeseni spokoriti ne da, a mene
su ove minute bez tebe isto tak kak i
smržnjene figurice od snega i leda.

MAMIN NOAVUK

- Diete moje, noaj sve jabučice pobrati!
Nekaj ostavi i za gloadne tičice nebeske.
Od sake pomalo – i debele i druobne,
i sloatke i reske.

Jer to su jabuke srca, jabuke duše.
Na nebu se buju čvrsto zakorenele
med ticami i med anđeli,
kad debeli snieg zapadne
i ledveni sever zapuše.

ONEM KAJ ME NE RAZMEJU...

Velim: svoje pesme nis v grabe našla!
Sve do jene su mi od srca otrgnjene.
One su ciela i ista joa v hiljadu kipcov
i od sega mega su narejene.

VITRAJSKE ČVRKNICE

Vliečem čvrknice po bielomu papieru.
Tuš je koj z vitraja: črlen, moder, žut...
Z pera se po sredine stepla črna kaplja.
Maki, lani i neveni obroasli su je put.

KAD BOGEK TAK ODREDI...

Jen doan, kad bumu veter i joa skup zdigali bielo pero
i ž njiem po nosu žečkali deklicu kaj drči za matulom,
a ona bu poželela da nas vlovi i dotekne...

Jen doan, kad bumu mroavec i joa skup na pleče
tovarili slamkicu, a dečec ne videl da smu tu,
al bu pod nogum osetil grudicu kad se zmekne...

Jen doan, kad Bogek tak odredi i vu me z prstom tekne,
valda bu negdo prečital ove moje rieči i setil me se:
jenput, kad se svemir restepe, reširi i rezmekne...

MRAMORNA SENJA

Snježana Budanec, Novi Zagreb - Odra

ŽERAFKA MERŽNJE LIŽE MI TIELE

Tolike jafke merzim!
Merzim!
Nemrem zmislit to pred moji očmi.
Hu mene vse gori!
Se mi se duri!
Merzim!
Duri mi se vse i nič zmislit dobrega nemrem.
Hu mene je vse naopak.
Žeravka meržnje me vužgala,
ne pušča, sikče,
drobi vsaku mrvu veselja –
liže mi tiele.
Jal se dimi z mene.
Ne da se meržnja z mene vun!
Merzim!
Samu sebe, merzim!
Merzim postelju pod soubu,
tiščanje hu sebe,
merzim vsake žmikanje vu želucu
pod očmi i vu persa.
Merzim kmicu med nami,
merzim vsaki pout teri nas rastavil!
Merzim!
Pomoči si nemrem,
vse hu sebe merzim!
Vse kaj nije praf,

vse kaj me guti
i mira mi ne da ja merzim.
Merzim sonce kaj me z douma tira,
merzim seince tere se nad toubu hvile!
A ja sem daleke, daleke od tebe
preveč daleke....
Ja to tak merzim...
Merzim koulíke glibouke
šírouke, visouke i na daleke mi falíš.
Merzim vsaki cajt teri bez tebe troším.
Ja tou tolike jafke i bez meje
merzim da ti na kraju sega velim
koulíke te praf zaprav ljubim!

(Iz zbirke 45. Recitala D. Domjanić „Vsekolika reč“, Sveti Ivan Zelina 2026.)

SKLESANI VU KAMENU

Risali sme rieči,
sane, lucke zgublene misli,
škripljanje vu biele čkomine,
ringišpil življenja.
Kolouvrat sme obračali,
tkali sme verze.
Razbucani sme se budili
vu nevremenu verzov.
Vezali sme se za jambore,
nadkričali i pobili se z cajtnim serenama.
Vsaki verz je svetlil pute vu črne čkomine.
Žeravku su potpirale stare popievke.
Iskali sme žejne duše,
spletene košare od rieči,
pohabali perste,
narodili nadu.
Puščali sme one kaj su morali prejtí.
Šepetali jim snop verzov,
posadili jim vienec piesem.
Pisali smo jeni v druge
kak vu kamen vtíkali svoje vrieme.

Čkominu presvliekli vu oprave rieči,
z rieči spleli kitice verzov.
Sklesali psalme vu kamen večnih najž.
A gda vse ftihne,
klesari klešeju zadnje rieči
vu kamen večnosti.
Tak zanaviek ostaneme sklesani vu vremenu

lucke – tude, jambore – jarbole, cajtnim serenama – sirenama vremena

(Iz zbirke 45. Recitala D. Domjanić „Vsekolika reč“, Sveti Ivan Zelina 2026.)

JEZUŠ VU VERSAILLESU TRAGE KRIŽA JE OSTAVIL

Kosturi ze zemlje stršiju
kak bogci moleči nebe za Vuzem.
Kričiju germi, misel decov puni.
Ječi čez zmržnjene kosti
bluz Liszta – teče vu perivoj canjkov.
Potrgali cajti Floru i Satieru.
Čkomiju kak meša za pokojne ptiče.
Gdo bi mogel preslieči cajte protuletja Versaillesa?
Zaprl je kapke vu noči gda vužgali su perje bogatih knjig.
Nešči je moral življenju kraj skrojiti.
Zdej prosti cucki ližeju potrgani klaruš gizdave deklice –
narisana kak kipec vu cajtu kaj stoji.
Bedej krajenu tajnu čuvle
premazanu pepelem i ljudskem dahem.
Kaplje stihuga rajski dežč.
Kuplje Versailles vu neonske krstionice.
Jezuš vu Versaillesu trage križa je ostavil –
na njem je pribil naše vrieme.
Otpрта lesa na here drmi –
angelek krila širem je hitil.
A plašč nebeskog svetla
Rasipal se z nebeskih najž.

(Iz zbirke 44. Recitala u Svetom Ivanu Zelini „Nedokončana pesma“, 2025.)

MRKLE I NAOPAK

Klopoteci vu mrkle čkomine
Kak mucavci na festivalu fletnih jezikoŧ.
Optrgavati snieg vu času ųetve hrųi, preųti se oprati na mrzlome potoku.
Zaspati vu osinjem gnijezdu i kaču vu hiųu na obed zvati.
Jalof je to pljuček i naopačni sviet.
Jafki nemreju zdiči anoreksnične pameti kad se po putu čovek zgubi a doma se
vrne kak rogati mračnjak.
Pepel se zdiųe z vetrem črnim kak kiklja biele udovice.
Ftihle su kriesnice i muųika črčka.
Pomrčina se zabila vu sunčeke
I ne pusti ga da nam zgrije ųivljenje vu ovom denešnjem sivem zdanju.
Jalove je vse: danec i mrak, nebe i črna zemlja pod hromem korakem, pisana rieč
i popievka, posel i spanje.
Prevrnula se kuola seljaka i gospodska truga, zasipale se mučne stanje nad
cieli ubogi sviet.
Kaj bumo zdihavali zdeų?

Zdiči se trieba i lopate i srpa se prieti.
Počistiti denešnje stanje i poųeti nuove ufanje i nadu.
Morti se tak ciepipe od ovog naopačnoga vremena i vu zaborav hitime vse
mučne z njime.

(Treća nagrada: Brončani Kaj, 2021.)

NA GUBAŠEVE STANICE JE FUČKAL

Kad god bi dedek porinul vu hiųu,
Hnuka ga pitala mam:
„Dedek gde si bil?“
On bi se mam fletne snašel:
„Na Gubaševe stanice sam fučkal
A za menu je cug huškal!“
I babica je znala spitavati:
„Kud si se smucal, deda?“
On bi se nasmejao i rekel:
„Sigde sam bil, sprešeo sam se po sikud
I na koncu sem na Gubaševe stanice zafučkal!“

Fučkal je moj dedek po Gubaševim bregima
I kletima, po kmice i po danu.
Fučkal je, i košare, koše plel,
Fučkal z motiku po zemlje,
Fučkal je zkosu po gmajne,
Fučkal po rezbarenim driebem,
Fučkal po živine, po letu i zime.
Fučkal je svoje babice, sinu, snehe i hnuke.
I cuge je fletne zval.
Na daleke je vsiem svoj smieh dal.
Dedek je pri Gubaševe stanice fučkal
I dane si na zemljice zbral.
Nišči nije znal gde je Gubaševa stanica
I zake baš tam dedek ide fučkat stalne.
Hnuka je zrasla i ženiti se htiela.
Vesilil se je dedek svadbe
I kak bu juškal jednak
Kak na Gubaševe stanice je fučkati znal.
Na svadbe se fučkati nije smele
Jer je dedek mesec prije ženidbe hnučice svoje,
Prešel fučkat veselice Božje
I nigdar se vrnul nije.
Sad same veter fučka ober križa,
A na Gubaševe stanice
Je puste kak prazna dedekova hiža.

(Prva nagrada na 5. recitalu kajkavske poezije „Stara Lipa“, 2023.)

MOJA BABICA JE KAK BETTY WHITE

Moja babica je svetle vužgala;
Hmila si je obraze i lasi oprala.
Na tie dan vse nas je znala.
Nazadnjem nas na obed pozvala.
Babica je vse priznala;
Da neče više stranjka biti,
Vu luckem domu spati.
Hoče dima k sebe iti:
„Peljete me brže bolje

Domovine moje.“
Pak kam bi babica štela zdej iti?
Kakev ju je veter zmotani prehitil?
Morti kakev liek treba spiti
Da more normalna biti.
Z tega filma ni ju moči stirati!
Po doktora fletne berže triebla otiti.
Opravu je vu kola diela.
Nametala cielu trugu kaj god je svojega imela.
Med viešem se zagniezdila
I čaka da ju dima kak Betty White peljame.
Vsi sme se spred hiže poseli,
Čakali sme kak i gda bu se tie film završil.
Od čakanja nas žeja hlovila.
Unda sme si i gemište složili
Kak bi leže to gledeli
I pecilke sme si pojeli.
Na zadnjem ju van z teg filma pozvali.
Doktor kad je došel,
Zgotovil je berže pregled.
Z batinu med persnim košem.
Otpeljala ga hitna.
Babicu pak ne!
Vuloga joj je vu filmu prebitna!
Babica ni nekterna hollywoodska zvezda sitna.
Zamel je veter cajte,
Zadriemali sme skorem zate.
Najemput babica se zdigla
I hu tem momentu
Film se završil.
Mi sme vsi ostali kak kipci sedeti.
Lukali jen vu drugoga
Kak da sme se mi hutem filmu zgubili.
I na kraju sme se od smieha podrapati šteli.
Babica je trajnju popravila,
Nasmejala se i rekla:
„Sme stigli?!“

(Prva nagrada na 5. recitalu kajkavske poezije „Stara Lipa“, 2024.)

ELEKTRIČNI BAJSI RAZBIJALI SU ČEHATVU NEBA ČEZ VUŽGANE PERSTE NEBA

dekle su si štikle obule
kak serne po asfaltu su tancale
mužika ih je vu dim hitala
z dima su same rouke kak roge vu zrak hitale
dečki su si cigaretljin vužgali
zalizali senju za vuhe da boju deklu vu kmice ljubili
električni bajsi razbijali su čehatvu neba čez vužgane perste neba
leta su to bila gda ni bile penez - Anno Domini MCMXCV...

sprhla je črno biela slika varoša

mramorna senja vu pelnice kak kriesnica vužga se i nestane vu kmice
zdej nešči drugi tuče vu električne bajse
i tanca na nekternu lucku popievku tere ja ne znam
hu mene zvira Still Got the Blues zate
z nebeskih najž rasipale se perje
angjeli na čehatve neba tancaju
gdo pita tera je zdej Anno Domini
glavne da se tu i tam kriesnica a hu mene senja vužga
senja nek žeravku poruošta
merti rastopi zmeržnjene perste neba i rasiplje dežč žeravke po nami

Gdo zna?!

nigdar čovek ne zna gda bu se kolovrat čehatve neba prestal vrteti
ni gda bu se razbila vu nami čehatva senja...

(Srebrni Kaj na 8. recitalu kajkavske poezije „Božo Hlastec“, 2025.)

CIJENA ŠUTNJE

Ribić, Tomislav: 2026: *Kornjača u staklenci šutnje*, Zagreb: Disput, 2026.

Emilija Kovač, Čakovec

Roman *Kornjača u staklenci šutnje* „dobio“ me na samom početku, i to činjenicom s tematske razine: to je priča o dva grada, susjedna, koji se, u dinamici svojega postojanja, po starom „dobrosusjedskom“ običaju – na jednoj razini malo teže podnose, a na drugoj su egzistencijalno premreženi i neophodni jedan drugom. Ribićevi Čakovec i Varaždin gradovi su koji surađuju. Varaždin, životna i jedna od radnih sredina oca glavne junakinje, te Čakovec, rodna i emotivna majčina sredina, preklapaju se i nadopunjuju združene neminovnom logikom konteksta kakav nam je vrijeme, uz našu privolu i suradnju na nekom od tijekova složene tekstone postojanja, namrlo. Čakovec je mamin lajtmotiv, mjesto relaksacije, unutarnji/prirodni krajolik duše u koji bježi kad treba potporu (*mama nije očekivala seljakanja, sanjala je život u Čakovcu. Čakovec će ostati san, neostvareni, nada u povratak*). To što su neke stvari prilikom preseljenja u Varaždin ostale u Čakovcu (uočimo da se radi o stvarima čiji je sadržaj više emocionalan nego funkcionalan: *mamin aušta-firung, igračke, servisi za jelo, slike i albumi*), snažan je argument u korist ideje o Čakovcu kao domu, utjesi, životnom temelju. Od spomenutih predmeta ističemo fotografije kao ovjerene svjedoke postojanja, identiteta i gnijezdo emocija. Blizina Beča i Graza, što je naznačeno kao prednost Čakovca (iz perspektive postprvoratne izbjeglice iz Rusije, Tamare), te gradove, zapravo, izjednačava u važnosti jer je razlika u udaljenosti prilično zanemariva. Prisutnost Varaždina je ambijentalni, materijalni, ali ne toliko emotivan sadržaj.

Nužno je reći kako Ribić inzistira na urbanosti ta dva mjesta: Čakovec je Franjo Punčec (majstor u stolnom tenisu), opereta Grofica Marica, kavana u kojoj se pije malinovec, gradski bazeni (izgrađeni samodoprinosom), kino Dajč, mlin kašara... dakle – prostor s kulturnim, sportskim i privrednim obilježjima.

Urbanost, uređenost, institucionaliziranost na različitim razinama svjedoči i druga vizura, iz pozicije dobrog upućenika u manje uočljivo stanje stvari: *Lajči je*

rekao da je Čakovec navek bil grad, i dok ni bil grad, on je bil grad jer grad su ljudi; ljudi koji grade, putuju, ideju v kino, v kupleraj...

Granice među ljudima i prostorima postavljali su vrijeme i okolnosti: granice državne (NDH – Mađarska), jezične (hrvatski u Varaždinu – mađarski u Čakovcu), religijske (katolici i evangelići)... tvoreći razlike, koje je praksa postojanja brisala (mamina obitelj, Čulinovići, u varaždinskom domu skriva Čakovčance od ustaša, npr).

Poetičke koordinate

Svako je vrijeme i lijepo i ružno, teško i radosno, a osnovni ton stvar je autorova izbora: Ribić, na tematskoj razini, plete tkanje života od elemenata relevantnih za postojanje obiteljske priče, ali tako da ona usisava zbivanja iz šireg društvenog konteksta, koji je materijal za konstruiranje intimne priče u politički i društveno turbulentnom kontekstu predraća, rata (Drugi) i poraća.

Diskurz je oblikovan kao žensko (mamino) očište: ne radi se samo o govorenju iz ženskog lica, nego i ženskog iskustva (mamine zamjedbe o doživljaju ljudi i vremena, s naglaskom na živopisne rođake) koje, povremeno, iznenađuje ženskom suptilnošću. Uz središnji lik mame, ima više „vanjskih“ pripovjedača/nositelja informacija, većinom također pozicioniranih u zbivanje kao l.l., različito oblikovanih u prvom i drugom dijelu, od kojih je posebno zanimljiv vujča Lajči. Ta policentričnost motrišta rezultira dinamičnošću, ponekad i humornim iskrenjem zbog raznovrsnosti viđenja istih „objekata“.

Tematika

Tematika proizlazi iz odabranog segmenta vremena i lika: priča je spoj „male“ (obiteljske) i „velike“ (nacionalne, pa i svjetske) povijesti, privatnog i javnog, osobnog i zajedničkog, u stalnom raskoraku između pojedinačnih žudnji i društvene prinude (npr. seobe zbog prirode očeva posla). Mamina mladost obilježena je pričom o ustašama i partizanima, koja je i dio tematizirane obitelji, ali i glasna i teška tema našeg aktualnog vremena. Ribićev je roman priča o ljudima razapetim na ludilo vremena (predraće, rat, „zaraće“) u kojem traže načine da prežive normalni.

Takvom se vremenskom sondiranju pridružuje, neodvojivo, tematiziranje hrvatske šutnje, zatvorenosti osoba u svoje svjetove (oklop kao metafora), koja se drži trajnom i nacionalnoidentitetnom odrednicom, vrstom „hrvatskog narodnog običaja“ (*Mi čuvamo šutnju kao nacionalno blago još od stoljeća sedmog*).

Vrijeme opterećeno prožetošću snažnim ideološkim imperativima postavilo je autoru pitanje kako je (tu opterećenost), bez dociranja, utkati u priču o liku djeteta,

zapravo – dobrim dijelom u priču lika-djeteta, a riješio ga je postupkom prenošenja riječi odraslih, bez transformacije, u jezik i viđenje djeteta, kao motrišno transformirani citat (*Tako je bilo i tako će biti, točka – rekao je tata, dodajući /.../ Samo nas hrane lažima i kampanjama. Netemama. /.../ Dresirani smo kao cigin medo, rekao je vujča Lajči...*).

Ideološki naglasci

Roman se bavi ideološki turbulentnim vremenom u kojem je ideološki naboj snažan, a Ribić je prenio slojevitost i destruktivnost tih naboj. Probiremo, nesustavno: *Knjiga o odlascima*, koja je početak drugog dijela, tematizira vrijeme nakon oslobođenja, već samim podnaslovom (*Sumrak bogova*) implicira ideološku poziciju i (autorsku) ocjenu. Sačinjena je od iskaza junakinje/pripovjedačice, izvještaja iz novina (npr., o Lepoglavi), priče o stricu Dragecu, *našem partizanu*, koji s podsmješljivim odmakom prihvaća novo vrijeme (i novu vlast, *nove krojače straha*) i njena priklanjanja privlačnim, praktičnim, vječnim praksama vladanja, koje su (uvijek) manifestacije zla (*Zlo je uvijek budno. Širi se, raste, umnožava, nikada ga ne možeš pobijediti; bježi iz zemlje s koferima u rukama, u kolonama poput one u kojoj su tjerali naše susjede i prijatelje 1941. i 1944. Ta uspavana rugoba s tisuće glava pritajeno drijema i osluškuje kad će ponovno doći njeno vrijeme*).

Zbilju pripovjedačica daje snažnim nadrealnim slikama (*Vragovi jašu svete krajeve*), koje su produkt deformiranih stanja u stvarnosti, ali i pomaknutih stanja svijesti (što je motivirano i „talentom“ glavne „junakinje“/kazivačice, naznačenim već u djetinjnoj dobi – mogućnost izlaženja iz tijela). Knjiga nudi niz tematskih i svjetonazornih momenata u kojima je ta sklonost nadrealnom dobila sjajnu priliku da se odjelotvori, od kojih ističemo prikaz očeva sjećanja na ratni krajolik (*Kosti su rasle iz utrobe zemlje, zubi su bili kamenčići na putu. Svinje su pasle livadama ostatke želuca i tijela. Roktale su glasno nadglasavši vjetar, ti vampiri noći, koji su se jutrom pretvarali u hranu za ljude*). Ideološka opredjeljenja reprezentativna skupina glavnih likova manifestira otvoreno, nedvosmisleno i raznovrsno (otac anti-rojalist – izjašnjava se protiv jugoslavenske režimske politike, stric Dragec je *naš partizan*, stric Ferdo, *član Saveza komunista, profesor na fakultetu, može preko noći ostati bez posla, postati politički mrtvac*, prihvaća ideološki pritisak i disciplinu te, npr., ne dolazi bratu na sprovod zbog obreda sa svećenikom).

Strukturna dvodijelnost/trodijelnost

Premda je priča oblikovana kontinuiranjem tematski oblikovanih, ponekad prilično cjelovitih i kronološki supostavljenih poglavlja nazvanih *knjigama*, s dosta

uključenih retrospekcija koje čvršće povezuju vrijeme, događanje i likove u cjelinu, u nizu elemenata vrlo je razgovijetna dvojnost strukture.

Svijet prvog dijela (od mamina rođenja, 1931., do smrti, 1995.) podvojen je: sastoji se od očevog/muškog (oca dopunjavaju opapa, stričevi i vujče) i dominirajućeg temata koji se sastoji od posla, ideologije, prkosa... i majčinog/ženskog (upotpunjenog prijateljicama, omamom, Micom...), kojem su interes obitelj, vrt, djeca.

Taj je dio linearan u izričaju, građen od strukturno vrlo jednostavnih rečenica prilagođenih kazivači/fokalizatorici, koja svijet vidi uglavnom susljedno, sabirući izvanjske opaske o vremenu i događanju. Prepletom opaski iz više osoba/motrišta, „prerađenih“ središnjim motrištem, postiže se slojevitost prikazanoga svijeta. Takvo „nabacivanje“ informacija o iskustvima drugih osoba i o iskustvima drugog vremena, te interpolacija perspektiva (glas odraslih unutar dječjeg zapažanja), doprinosi dojmu lapidarnosti, ležernog slobodnog protoka događanja i vremena.

Taj je dio protočniji, usmjereniji na kontekst, izvanjsko, lakši za čitanje, dinamičan. Prijelaz u drugi dio motiviran je novom situacijom junakinje: označen je završetkom rata, ujedno i završetkom majčina djevojačkog vremena, tako da je razlog za distanciranje dijelova romana i promjenu diskurza motiviran s više aspekata (kontekstno, društveno i stanjem lika).

Drugim dijelom, sastavljenim od niza poglavlja nazvanih knjigama (*Knjiga o odlascima*, *Knjiga o kornjači*, *Knjiga o Tamari*, *Knjiga o putnicima s fotografija*, *Knjiga šutnje*, *Knjiga o Lajčiju*, *Knjiga egzodusa*), čime se sugeriraju svojevrsne biblijske konotacije, a poneki intertekstni moment pojačava spomenutu kvalifikaciju, ulazimo u svijet poraća.

Te knjige donose više informacija o vrlo zanimljivom čakovečkom dijelu obitelji, spajaju širi/vanjski svijet i pričom tematizirani *locus*, a na tematskoj razini to je priča o vremenu stalnog titranja između rata i mira (prijateljica Babuška, izbjeglica iz Rusije i junakinja jedne od *Knjiga*, fantazmagoričnim sadržajem svijesti osjeća novi rat).

Drugi dio, koji je izrazito orijentiran na mamu i njene emotivne kontakte – prijatelje, obitelj – u obliku većih narativno-asocijativnih cjelina, zahtijeva sporo čitanje jer, za razliku od prvog, ostvaruje psihološku složenost, a i složenost jezične strukture: obiluje „neprozirnim“ slikama čija se semantika definira u procesu dodirivanja sastavnica. Tekst postaje izrazito policentričan i strukturno složen. To otežavanje forme usporava proces čitanja i tehnički i kognitivno. Sve u tom načinu traži pozornost.

Situacija i lik nastoje naći rješenja, izaći iz *nacionalne nasljedne bolesti* – šutnje, ako ne iz „velike“/nacionalne, ono bar iz „male“/obiteljske. U tu svrhu stvara se posebna konstrukcija vremena – brišu se granice između prošlog i sadašnjeg, ovosvjetnog i onosvjetnog, pozivaju se u dijalog svi zamislivi svjedoci prošlosti.

S obzirom na fokus, drugi je dio više roman o Lajčiju nego o mami: glavno iskustveno i emotivno središte jest mama, ali ona, kao motrište, (povremeno) ustupa pred vujčijom (Lajči). Mozaična rekonstrukcija njegova života i „zločina“ (proglašen ratnim profiterom), premda je ispričana *nepovezano i brzopleto* te nije bez „greške“, oblik je ozdravljenja i psihološke relaksacije (nakon rekonstrukcije njegova života, majka je *ispuzala iz oklopa*, imobiliziranosti i kročila u život, tj. ostvarila za čovjeka bitno stanje pokretljivosti, protočnosti, promjenljivosti).

Završni dio, možemo ga pojmiti kao treći kompozicijski dio, blizak je klasičnom epilogu, u kojem se sumiraju i kraju dovode životne situacije likova. *Dodaci* su tiha posveta i afirmacija sjećanja, koje nadživljava stvari i kojem smo obvezani na čuvanje svojom ljudskošću. Zanimljivom završnom opaskom o stradavanju kuće u Optujskoj, mjestu stabilnosti i kontinuiteta, središta i svetišta obitelji (s emotivnim akcentom i značenjem – kuću je, naime, birala mama) otvara moguću priču o čovjeku kao biću prostora, ali s korijenom, postojanje kojeg inicira sam, i njegovim kontinuitetima (nakon svega u kući je neoštećena slika Isusa, trajnog stanovnika kuće i obitelji, koji je pognuo glavu i zažmirio – sugerirajući tugu i osjećaj gubitka – ali je preživio!).

Jezik

Posebnom vrlinom romana držim jezična rješenja. Ribić, ovjereni kajkavac, vrlo ležerno i prirodno klizi iz jezika u jezik, iz standarda u dijalekt. U nekim slučajevima umeće kajkavske riječi/fraze jednostavno, kao sasvim uobičajen „nulti“ oblik iskaza, a neke dijelove oblikuje u potpunosti u sočnom, bogatom i sugestivnom dijalektalnom modusu (već apostrofirani odjeljak o vujčiju Lajčiju). Jezično oblikovanje svakako zavređuje posebnu analizu, ali to je posao koji nadilazi format ovoga prikaza.

Osobe

Roman počiva na nekoliko glavnih likova (otac, majka, junakinja pripovjedačica, vujča Lajči) te velikom broju (više ili manje) sporednih: stričevi, ujaci, bake, djedovi, susjedi, prijatelji/prijateljice...

Na razini „sporednih“ radi se o velikom broju živopisnih osoba (Vera, Tamara, Mancika, pričallica Mica, Giza, Eva, bračni par Mikula i Polona), od kojih mnogi nose potencijal da budu cijele priče (naznačimo ovlaš potencijal likova kao što su opapa – mlinar-kašar i inovator s poveljom za patent mlina, za koji živi i od kojeg umire, ujak Drago, *naš parizan*, i Miha, koji odlazi u Ameriku, ali se vraća jer „nije uspio“).

Mama je nositeljica malih toplih ljudskih mudrosti (*da svi budemo skupa*), usmjerena na obitelj, dom, ali i žena koja se znala izboriti za svoj dio života na svoj način (npr. prilikom kupnje kuće u Optujskoj, u Varaždinu, *važnog obiteljskog čina, tata nije bio uključen u izbor ni kupnju kuće. To je bila mamina kuća, prije neka vrsta utjehe nego auštafirung*).

Gabrijel, otac još uvijek patrijarhalne obitelji (koliko je on integrativni moment svjedoči činjenica da se nakon njegove smrti šira obitelj raspada, prestaje komunicirati), državni je službenik, koji nevoljko i s povremenim protestom podnosi teret ideoloških imperativa vremena (premještanja zbog posla: Split, Subotica, Donji Lapac, Varaždin) te inicira određene obiteljske poteškoće: *Tata je premješten na sud u Donji Lapac po kazni zbog svog jezika za parlamentarnih izbora 1938. (kada se izjasnio protiv jugoslavenske režimske politike.)*. Svojejav je i tvrdoglav (Gabrijel si ništ ne da dopovedati, rekla je mama, bolje da je šutio, a ne da se je izjašnjavao protiv kralja i falsificiranih izbora iako je znao da ih na sudu prati tajna srpska policija i raznorazni špicli), ali i umjetnički senzibilna duša: slika i svira. Na njegovom se primjeru tematizira i pitanje (ne)stabilnosti identiteta, ideološki uvjetovano (zove se Gabrijel, ali ime su mu u knjižici izmijenili - on bi rekao da su ga pobalkančili u Gavro, neku od inačica njegovog krsnog imena Gabrijel na jugoslavenskom, prije srpskom jeziku. Za njih je bio Gavro, poslije je postao Gabro, mijenjali su mu ime poslije rata kako je kome pasalo, kao i 1941. u Čakovcu).

Vujča Lajči

Najdojmljiviji lik je vujča Lajči, Ljudevita Makovec, izuzetno slojevit, interpretacijski poticajan i izdašan: prokšenjak, klatež i biznismen, Jozef K., reštant, glupan, jebiveter, *enfant terrible*, koji je *išao pešice od Pešte do Čakurne*, ali i nježan (ima svoju Bezimenu, svoje konje, tjeskobu, depresiju). Premda prožima cijeli roman, pripovijedanje je koncentrirano na njega kao središnju osobu poglavljem *Knjiga o Lajčiju*, s namjerom da se ostvari logična sumacija i valorizacija njegova života. Središnji i najveći dio tog segmenta intermedijalna je *Fuga za Ljudevita Makovca Lajčija*, oblikovana u presjecištu literature s nekoliko glazbenih načela (requiem, fuga, blues, stavci). Priča je strukturno oblikovana kao fuga u glazbenom smislu (polifonijski kolažirana cjelina iz nekoliko očista/iskustava, s karakterističnim motivskim ponavljanjem u varijacijama – konji, putovanja, nemir), ali i emotivno/svjetonazorno u psihološkom značenju (fuga kao nagon za lutanjem, neočekivani bijeg iz uobičajene sredine povezan s poremećajem svijesti). Njegova biografija (ironično označena kao *hagiografija*, čime autor otvara polemiku s odnosom moralnih i djelatnih principa lika i vremena, koji su se našli u rasulu) ispričana je kao okvirno cjelovita priča, ali s mnogo nepoznanica, koje su posljedica šutnje – obiteljske,

nacionalne... mozaičnim naljepljivanjem glasova svjedočitelja, od kojih svatko svjedoči dio priče. Da bi se došlo do nečeg bliskom istini, u tom se svjedočenju preklapaju svjetovi/glasovi živih i mrtvih te se tako otvaraju prostori šutnje. Svjedoci su sadržaj mamine fantazmagorije: *Dolaze iz drugog svijeta. Ispred mene prevlače tijela, polako se izvlače iz svojih munchovskih, avetinjskih kostima, kao da su im preuski, stežu ih. /.../ Izranjaju iz zidova, silaze sa stropa, licem smo u lice, levitiraju. /.../ Stoje s fenjerima u rukama oko moje postelje, javljaju se u polusnu pred jutro. /.../ Konačno poprimaju oblik, ulaze u svoja tijela, oblače svoje kože kao odijela.*

Od šest stavaka *Knjige o Lajčiju* ističemo *Peti stavak*, naslovljen kao *Premišljanje Lajoša Makovcza, poznatoga kak Lajči Makovec: Prekmurski blues*, velikim dijelom pisan kajkavštinom, kao unutarnji monolog lika, te *Četvrti stavak*, koji je interliterarna konstrukcija, nalik Krležinom Valentu Žgancu (*Noć v reštu gda Lajči premišlava v groznici o smislu življenja*), oblikovan kao pjesma, blues. Te fragmente nužno je uzeti u obzir kao stožerna mjesta u razmatranju ovoga teksta u optici strategije interliterarnosti/intermedijalnosti.

Žanr

Želimo li žanrovski odrediti roman, može se reći da je riječ o biografiji (priča se temelji na činjenicama), s elementima dnevničke stilizacije, sakupljanju obilja životne građe koja se, okvirno, organizira kronološki, ali u svojim mikroelementima sasvim slobodno asocijacijski: u pojedinim, naime, točno određenim datumima, kronološki susljednim, sjećanje je prepušteno unutarnjoj vrludajućoj vizuri kazivačice. Na taj način dokument se premješta u prostor fikcionalnog. Okvirno, kompozicija je kružna: obuhvaća mamin život od trenutka krize – saobraćajna nesreća (1959.) koja majku „istjera“ iz vanjskog života u krajnju unutrašnjost (u koritu je zbog lomova te je, metaforički, u formi kornjače; ne govori zbog povreda), u kojoj se aktualni trenutak neprestano preplavljuje velovima prošlosti u obliku nizanjanja slika. Diskurz od pripovjednog isklizava u onirički, pojačan sposobnošću lika za psihičku translokaciju – izlaženje iz tijela (*Izlazim iz sebe, miješaju se slike, misli, tmasti oblaci spuštaju se na moj krevet iz kojeg gledam kako izlazim u drugom tijelu, onome u koje sam se uvukla u srpnju 1941. Levitiram iznad kreveta i oklopa*).

Pripovijedanje raznovrsnim diskurzima – lingvističkim (mnoštvo slika literarne prirode, tekstualno ostvarenih) i vizualnim (tj. umetanjem fotografija), držim dostatnim argumentom za uključivanje romana u kompleks djela za koje je otvoren (praksom još neovjeren) žanrovski prostor nazvan *roman album*.¹ Ribičeve osobe postoje u vizualnim (fotografija) i tekstualnim slikama (naracija, meditacija, tok

¹ E. Kovač, *Album Novel: Forcing Remembrance*, Kaj 5-6, 2025., str.49-86
<https://kaj-spravisce.hr/wp-content/uploads/2026/02/Kaj-5-6-2025.pdf>;

svijesti). Fotografija omogućuje iskaznim subjektima da se oslobode potrebe navođenja i strukturiranja povijesnih činjenica te da se s diskursa o sebi i svijetu kao *Personama*, u psihoanalitičkom smislu (jer je to ostvareno vizualnim materijalom i navođenjem egzaktnih podataka, tj. dnevničkim datiranjem), interes teksta premjesti na otkrivanje sjene (također u psihoanalitičkom smislu) u njenoj slojevitosti. Kad vidljiva, tj. manifestirana posloženost svijeta (Persona) oslabi i okvir takve strukture pukne (što je ostvareno u obliku fragmenata iz zatvora, bolnice, iz konteksta boli, bolesti, vrućice, raspada osobe), kroz pukotine se naziru dublji slojevi koji se križaju i preklapaju u grotesku nadrealistične strukture, koja proizvodi simbolične, subleksične poruke.

Roman *U staklenci šutnje* u mogućem opsegu spomenutog žanra,² spada u skupinu konotirajućeg oblika, koji govori strukturama, simulira dinamiku, tjelesni i intelektualni doživljaj, u kojem naracija (i funkcija fotografije) nije tek objasnila, nego sugestivna, ostvaruje povezanost dijelova koji vrtložno/centripetalno u nekim momentima ulaze u dubinu osobnih prostora kreiranih osoba.

Ribić nas duboko involvira i omogućuje vrlo emotivno doživljavanje situacije u koju je uhvaćen vrludanjem uznemirene svijesti vremenom i slojevitošću osoba nalik ponornici koja se pojavljuje u vrlo raznovrsnim strategijama oblikovanja teksta.

Roman je pisan inteligentno, dobro je kompozicijski složen, jezično skladan i inovativan, provokativno i sugestivno raskošno riješen, no na momente mnoštvo likova, odnosa i potencijalnih konotacija zahtijeva popriličan napor da ih se „postavi u red“, što može obeshrabriti čitatelja vičnijeg čistoj naraciji i konvencionalnijem diskurzu, ali će biti poslastica za recipijenta sklonog istraživanju i osobnom angažmanu u proizvođenju smisla.

² Predložena su dva oblika:

a) roman denotativnog svjedočenja semantikom slike

b) roman svjedočenja konstrukcijom, tj. semantikom forme (T. Ribić)

IZBOR S JUBILARNOGA, 45. RECITALA
SUVREMENOGA KAJKAVSKOGA PJESNIŠTVA
DRAGUTIN DOMJANIĆ – SV. IVAN ZELINA 2026.*

Ivan Kutnjak, Lopatinec

DRAGI MOJ IVAČ, TAK TI JE TO VU GIPSO

... a kaj bum ti rekel stari
jemput se mora i to zbajti
ijonak moramo vsi vu meglo
se jempot zpretumbati

stojim na temu visokemu mesti
lepo se vidi gradek v nižini spod nas
deca vu škole
lijudi vun škole tj. na posel
tiraju svoje dorate vu rebra
z potplatum potškaljene konzum
denes dela do dvajset i pet
kak i vuostalom... vidim
ti si dobro ja sem dobro deca su

* Objavljujemo izbor (većinom nagrađenih) pjesama s jubilarnog, 45. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić“ u Svetom Ivanu Zelini 2026. Na natječaj 45. Recitala odazvalo se 107-ero autora s 395 pjesama. Ocjenjivačko povjerenstvo u sastavu dr. sc. Božica Pažur (predsjednica), Štefica Kamenarić-Filipović, dr. med., i Valentina Šinjori, prof., odabralo je 105 pjesama za objavu u zajedničkoj zbirci „Vsekolika reč“ (naslovljenoj prema istoimenoj pjesmi Vinka Hasneka, posvećenoj † Ivanu Kalinskomu) - iz koje zbirke i donosimo ovaj izbor (nakladnik: POU Sveti Ivan Zelina, 2026., knj. 134., za nakladnika: Vesna Bičak-Dananić; priredila: dr. sc. Božica Pažur) – *op. ur.*

dobro si malo hriplemo
zbog une nafte vu hormusu župnik
su nekam odišli na seminar elji na sprevoda
lepo su ono besedili o onomu doktoru se zmislíš
a moj su već zdavna lepo pogrobani
a i ja sem se z tvojim pajdašekum ze inštituta
kaj je o njemu se najlepše dugo
se nesmo 'vak lepo ti si mi
dobro? nebreš spati, velíš
nemaš tablete za spati bum ti jih ja...
a i ti buseki kaj cele noći
doli po cesti žrmbajo
gda bi si človek malo počinuti
je dragec moj kmica prek drave i save
na črnem papero ze belimi sloviči
denes se knižice štancajo
bok nam pomori kam bu to dale
je, i na krajo: denis je dobil nagrado!
kaj ne bum ti zabil povedati...

(Nagrada časopisa „Kaj“)

Biserka Marečić, Kašina

ZAJNI TANEC

Ideme ottancati duo kraja. Gda je tanec
puostal žmefki, ob tere vure su se zgusnule
misli? Gda je nuoč prevzela jutra glas?

Trepteča cepteča zemla.

F tuđe glave ni za živeti, duosti je
i svuoju nuositi... Ali senak gda su kuoluobari svetla
puostali kuoluobari kmice, gda su se kuojni spuntali
i zaprega prešla f kraj?

Tak je sejene, prešla je f kraj. Kaj znači znati
gda i zakaj...? Tancaj...

Tancaj kak moreš, kak znaš. Zemi kaj muoreš
dej kaj daš. Preveč je žmefkine f krilih hruščof,
preveč žmefkine f nuogah mramlic...

Kaj muore jen ftič gda nie jata ftic? Tancaj...

A za kaj, za kaj? Kaj muoreš kaj?
Zmužlati sejne spuot migicami i splakati muorje
bisernieh souz... puotuonuti, vrgnuti se f kraj?

Curiknuti vrieme nazaj?

Žmefkina f nami raspira žmefkinu f zemle,
zemla hrči i zija na nas, zalut, ne razmeme več
ni svuoj svuojcati glas... Same tancaj...

Ili naj... jer z tuobu il brez tebe
tancu bu jempout kraj...

(Prva nagrada Ocjenjivačkoga povjerenstva)

Emilija Kovač, Čakovec

MEMBE: D) KIPEC I POPEVKA,
LETA GOSPODNJEGA 2025.

Da te spitavlem kaj veliš, kak je to z ljudmi vu fabriki, s
bauštelci, poljodelci (na 35 i kusur pod zvezdom Sol
invictus), v nedeljni štacun-šihti, al na ambulance de jour-
nuit dok ti i ja mesimo krafline srčoci črnu kavu, prvu pak
drugu, glediš vu hižnu boltu, malo v oblake: viš, bu najbrž
dežđ, veliš... a kava je – tak-tak: malo pretenka, prežofka,
preslatka. I o kraflini bi mel kaj-čega reči... bolje da naš.

Da pak ti pokažem kak stopramskočene mačece hmajni
dečeci v kalni mrtvici ftapljaju, ali suseda Štefa kak se,
idoči z bertije, z banderom spomina, z Jezusi i svojem i šuhi
(jim veli puj-puj, čiri-čari, nekaj takvoga, kulko razmem te
zmijske, zmajske, polnočne jezike), tobož ništ ne razmeš
kaj očem reči, si ne otud, je ne tvoj cup of tea i kaj ti tu
moreš – ništ da ništ praf ništ!

Ako pak ti šepnem o bumbi z je'nga harca (od pred deset
let, dvajset-tridesti al celo stoletje – najbrž z sakog jena, ali
po dve, tri), kaj seh teh deset let i celo stoletje pod leđinom
senja svoje lepo buuum, vu svoj žep se stisneš: me ga za te
nega i ne računaj na me, mi vre stoti put, i jasno i glasno,
jedenput za navek i zadnji put veliš. Sê su to tvoji boleči
moždani, draga moja, i te kiseli dežđi, i bumbe seokoli, kak
veliš, dudeče, i hala-pozojica kaj v gaju-vrbinjaku celu noč
čusi pak stiha-nateko beči i dendereče.

Ja pak se ftopim z mačeci v bereku, vu svojim i vužgani
moždani, al se v jutro ob šest, na kraju nočne šihte dok
idemo po gluhi vulici nekam dimo, gledeč kak jutrenje
megle sim-tam hincajoč se duču, zagutim z Štefovi žneranci
spominajoči se ž njimi, ne znam jel' na zmijskem al na
ajngelskem jeziku ali čkomečki na 0,3.
Najbolje sê skup pak nekaj mortik bo, da me vre nikak ne
razmeš.

(Druga nagrada Ocjenjivačkoga povjerenstva)

Zdenka Maltar, *Novi Marof*

ZEMLENI VOJAKI

Od zemle, od praha, od jognja, od vode, od dima,
od joblaka nebeskoga, neba plavega,
od rieči.
Za zemlu spravleni, zgizdani cveti vuletni
za vojne drugoga svieta pošlisani.

V mraku, v noči, k ishodu obrjeni,
za sončevo posvetlenje
z horugva pokriti.
Vojaki zemljeni za nekoterega cara znovič zbuđeni,
otpravljeni za nove vojne, harce i rane.
Nikaj na svietu novega nie, zemalska kugla se obrača,
od jognja peklenoga tanca vesmir čkomi.
Znovič, tri Marije spod križa,
žitek preponi krvi i boli.
I kam si prešel ti, moj sin?
I moj i moj?
Biela zviezdo *yulana*
kaj predi cvete nek lista.
Gde najti tvoj deh, na mleko
i v teri pesmi dušu tvoju?
Gda vse je zemla, prah i nikaj.

yulan magnolija (*Magnolia denudata*)

(Treća nagrada Ocjenjivačkoga povjerenstva)

Željko Funda, Varaždin

LJUBAV

V temu oceanu čuvaju te
i grliju milijarde kubiki vode,
tebe, jenoga kita, zaprav, velkoga maloša
čija velikoča je ničkovita
spram velikoče oceana, dostatne
za celu jenu galaktiku.
Kak je njegov zagrljaj hudo čvrst
i nigda ne prestaje,
ti si tulko vesel i seguren
da se držiš kot prestolonaslednik:
igraš se skrivača ze zvezdam,
dučeš spram njih da ih prestrašiš,
delaš se da si vododuk

pa puščaš curke vode
i to z svoje glave,
čega nema ni v cirkusu ni v bajkam.
Ocean ne jedino da te obmata
kak da si dragoviti đund
koteri treba zaščitnu školjku za opstanek.
On te takaj i hrani, al tak
da te pušča da ga ti
sam vupijaš, al tak
da to zgledi kak intima
ar ga ne piješ kot pijanec
neg kak ljubečnik. Zelši dar oceana,
vratilši mu njegovu vodu,
ti nastavljaš plavati v njemu,
biti kit koteri se zpunil
isto kak se ravno polak tebe
i ocean zakonito zpunil,
tak da je bil i ostal živa voda,
tak da je ljubav.

maloš - patuljak

(Nagrada „V suncu i senci“, donator: Zagrebačka županija)

Tomislav Ribić, Varaždin

ZGUBLENOST SE RIČE NA KOTRIGAMA CAJTOV

Znutrina je drobiš cajtov. Kmica. Skurena misel treperi
pred jokom. Moja senca me išče. Gubim se. Polahko
postajem dim znad pola. Kmica.

Misel tone vu požiraku zagubljenih leta. Spomini su
sprepleteni vu venec od trnja. Špice bodeče pikaju mozek.
Zgublenost nosi duhu smerti. Riče se vu meni.

Gingam se črez dneve po ternišću cajtov. Jesenska čkomina
ima železne zobe.

Dim nad polem. Kmica.

Staklovina se razletela. Titra vu joku. Noć je črna luknja
vesmira. Strah se nakupla vu meni. Ledena kmica. Čutim
mraz na čelu. Razlil se po posteli.

Orslani spodi oreha lajeju na kmicu. Ližeju pete noći.
Iščeju plen.

Čutim ih... Čudovita bitja zviraju seposud.

Oblaki su kmični putnici vu beskončnost. Premikaju se
vu zbledelim senjama. Insomnia se zaplela vu hibernaciji
spremerzlih miseli pak me bantuje.

Ničemurnost bistvovanja plezi okoli poste. Senje noriju.

Ranojesenska bratva strahov. Kmica. Nepripravljeni sem za
bratvu; zgubljeni na posteli jutra.

Čkomina natače nemire vu telo. Čutim ih. Pleziju okoli
poste. Čkomina v meni nori.

Kmica Nibelheima; Fafner se prevrće v pozoja.

Norne zavijaju na kmicu. Kradeju mi sen.

ničemurnost – ispraznost;

Nibelheim – podzemni svijet (Wagner: Prsten Nibelunga);

Fafner – div koji je sagrađio Valfhalu, kad se domogao prstena pretvorio se u zmaja (jedna od nemani);

Norne – tri sudbinska bića koja pletu i prekidaju nit sudbine

(Nagrada „Po dragomu kraju“, donator: Zagrebačka županija)

Snježana Novotny, Turčin

TOM NOTRE

Niesem znala peviedati kuo je tuo demevina
Duok sem nie vidla svejo sljiku
Tom guore zadi glaža Trakeščana
Duok su siene pepuolnefke curiele čez ekvire
Tom notre.

V Ivonjec som se naviek znala vernoti bez pone spituvunja
Radi briegi šteri ne išču da ih imaš rada,
Duosti im je da pelukneš no nje.
Tom su prvi etiski farbe dišali na vlagu f zidu
I materinu čkeminu da piegla.

Mejie platnuo nije jake veljike.
Alji vu njega stone
Ivonjec z zmeržnjenu guoru,
Ljubreg ped sienu dverca, zelinske gerice.
Se je tom notre!

Imieti rad sveje zo me niegda je f riečmi,
Niegda f farbe štere na platne
Naviek dievum da sem soma
Dievum sebe
Tom notre.

Da se druge pezabim, estone trag.
I tuo me čaka demevina.
Vu mene.
Tom notre.

(Nagrada „Kipci i popevke“, donator: Zagrebačka županija)

Jasminka Sakač, Novi Marof

DEČEC BEZ MAME

Dobiš na Bobanjku ledenu grudu v glavu, nikaj zato...
mama kušne, bo prešlo.
Sonjkaš se dale.
Z vekom ti skosmaju lasi na snekoši,
mama podraga i vmekne voka, ne skube.
Otplivaš z Bejum prema melinu, v smehu.
Flučneju ti v lice, mama zbriše z rukavom svetešne robače.
Hitiš joj se oko vrata i odletiš po bele ivančice.
Loviš bogice i nojsiš mami kak bisere.
I njezine su oči biseri.
Zakaj te ve ne kušne, podraga, vmekne voke... pitaš ju.
Tišina.
Pognul si glavu.
Mrzlina.
I tak zrasteš.
Nekak prek noći, veliju.
V lepoga i mernoga dečka zrasteš.
Ne pehaš druge, ali tebi ne daju mera.
Vgrizne te sosedove pes... čemeri se.
Podčkariju ti noge... potereš se.
Krađeju ti zemlju, ime, veru... prazni si.
Zakaj te mama ne kušne, nesi samuladni,
samo si tožni dok ju iščeš.
Vrtiš se okoli sebe, okoli hiže, okoli sonca –
ne najdeš nikoga svojega.
Zresel sem, nekak prek noći – som, veliš si.
Kušuješ dečeca i pucicu,
se voke im boš vmeknul z lasi, zanavek.
Nikaj zato ak tebe boli.
Bode te zamotila misel na mamu,
počkomečki bežiš v senje.

*(Nagrada donatora - Ministarstva kulture i medija RH;
nagrada publike – donator: Drvna industrija „Zelina“ d. d.)*

Božica Brkan, Zagreb

VOZPUT

Se delam vuzput. Da pem v dučan kupiti kruv, niš drugo,
se drugo imam, a vuzput odnesem smetje i donesem,
kojekej kulko mi god stane. Čistim mrkvu, celer i peršun
jel režem crlenec za obed, pak vuzput premečem celi
frižider. Da se samo pem vmiti, vuzput pogledim jel
mašina zvrтела, jel se veš opral, osušil da ga mam zvadim.
Gledim svoju seriju pak da ne dangubim, vuzput složim
gače i čarape, a da i ne znam gda. Gledim vesti tobož
i vuzput spresurfam sms i kej ima najnovije v svetu.
Nemrem spati i vuzput si pogledim i fejs i instagram i
zmislim se kej bum zutra kuvala. A če spim, vuzput na
drugom i trejtom kanalu si mislim i pribiležim dve-tri
misli, v mraku. Pem zbaviti nekej kej moram i vuzput
pem pogledeti muzej kej su otprli potle kak se se zdrimalo
i pomladelo. Vozim se v tramvaju i dotam i nazaj, v
sedamnajstice, a mogla sem i v nekojem drugom, i vuzput
gledim kak se se spremenilo, celi svet, i kak to nes vidla.
Kam sem gledela? Mi se čini da sem i nekak vuzput živela.

20260214 – 20260225 – 20260227 – 20260314

(Nagrada donatora - Ministarstva kulture i medija RH)

Marijan Kralj, Varaždin

CIKLUS LJUDI I OREHI; SENJA;
IZ PRIČA O KAJINU I ABELU

Ja još navek iščem jenu svoju senju
Da se čovek cieli nekom treba dati
Kak nekoga mora sega imeti
Nečiji za cieli život biti
Da ga veter ne odnese kak penju

Da mora na drugu stran života iti

A

Zginula je ta moja senja zdavnja
Negde med orehi dok sem krave pasel
Išel sem ju v kaput moga oca iskat
Dok je kosil a na orehu kaput je visel
Senja je njegov švic našla
Poznala je očinsku duhu iskat

I

Počela se v njega stiskat
Hvušla je glipše v lievi rukav
Koj k srcu pelja, de nije bilo mesta
Druga senja je spala tam
Hlovila me gliboka žalost mam
Oči mi velika souza zalejala

Ja

Senju niesam štel zbuditi
Tu pri srcu moga oca, tu na toplem
Žmahne spal je brat

(Nagrada organizatora: POU Sveti Ivan Zelina)

Marija Petrek, Vrbovec

GDA SE SETIM DA SEM PRIRODA

Gda mi je teške, ne pitam nebe: Zakej?
Sednem si na zemlu i mam mi je lekše, mirneše.
Gledim travu dok raste i onda da je potrgana i pokošena.
I ja sem trava.
Vu meni šume ima koje čkome danima
i tičov ima koje se vrnu gda prestane zima.
Srce mi zna biti reka mutna od sega,
ali teče i to je pobjeda.
Negda sem drevo z golim oguljenim granami,
bez listja, bez glasa, bez plana.
Ali koren vu meni zna pout i drži me
dok mislim da sem na rubu.

Vučim se od dejžda kak se treba spustiti na zemlu,
od sounca vučim da ne pitam je li smem svetliti.
Saki pout gda se zgubim, priroda me podseti
da nesem odvojena od nje, da sem i ja priroda.

(Nagrada sponzora: „Metal-elektro“ d. d.)

Lidija Lauš Leščan, Đurđevac

ZABADAV

Vreme se je zdošlo.

Vustal sem. Pribral se na vrpo, posedel. Stvrđnjen stojim
pri obloku. Šmrkavi nos prilepljen na steklo. Z joka je
scurelo kej je imelo. Zaledilo se negde na pol pota, a vezda
bi se pak nekam pokrenolo... zmigoljilo....

Zima popušča.

Zvunješnica se odmače; curi spod strehe pa teče po stezaj.
I ja bi pak potekel! Kak kanjur nad ledinom raširil krila...
zabadav!

Ne smem ni svojo kožo sleći, nikak da spoda nova naraste.
Ni trpke nemrem odmočiti – pesma me žulji.

Čujem te, senja moja, kak negda:

Idem s tebom, naj pobeči: razlistale so se reči!

Zdeni vetri, toplo krilo; gde je zutra do sad bilo?

Kamen sem – ili pesma? Nedorečen, nedotonjen. Sam sebe
žuljim v cipelišu. Ti, z onkrej stekla! Hiti me vu to blatno
pramaletno vodo. Morti bi – zepran i odmočen – bolje
razmel sveta.

Nada Jačmenica, Sveti Križ Začretje

OČEV POBELAR

Zljizan i suhi, s zraibanemi vuglji i spucan,
kej očeve življejnje i ruke
tere su ga s strahem čuvala
h nutrašnjem žepu lajbica,
tienkuga i tuoploga,
pri sercu.

Male je otec za se z njega zel.
Bez svoje alte,
hodil je pešice ilji s cugem putuval.
Njegvi su zglancani cipulji bilji rezderte pet,
spieglani ajnjcug lozen od brige,
a znucani školjak obiešene kril.
O morju je same čital,
a svoje hmujane tiele i dušu
počival pod jabuku h trnacu
ilji hdiebal po traniku, za ran.

A za me je h njegovom pobelaru naviek bile:
sake jutre predi škuolskoga cuga za h Krapinu,
h nedieljne večerke predi študentskoga altobusa za h Zagreb,
za gradsku kikljicu i cipule gda se je i nie muoda zmenila,
za kakef zlatni perstan ilji lanjček k mojem mladem godem,
za knjige i mužiku, za kazališće,
pune put i za moje pajdaše s cieloga svieta,
daljeke od duoma i svoje, teri niesu melji,
za nagradu poklje sakoga ispita teri je riješen,
za žalost će kej nie dobre zišle...

Znal je on, kak god mukoterpne,
priskerbeti, čuvati i mudre podeljiti,
a h mnogi je put matere rekel:
Marica, za škuolu muora biti i
dieta muora svieta videti.

I tak mi je tie buogi, zljizani, pobelar
otper vrata h kejkakve svetske ljepote,
s eroplani i lađami h tera se otec nigdar nie prepeljal,
a gda bi se vernula dima bil je srečen
kej da je z menu bil.

Dien-denes čuvam njegev pobelar
i petam mu suhe, zljizane, spucane ljice.
Nigdar nie prazen.
Hunjem je još furt očev malji, žuti kipeć anjela čuvara
k teromu saki dan spravljam svoje
senje, veljike i male
i ocu veljike, najvekše fale.

Slavica Sarkotić, Lekenik

HIŽA

Hiža je školka na dnu mora
zelenoga kak Turopolski lug
i vu nje je skrit očev prsten
teroga nigdar ne imel

Hiža je botanički vrčak
f terem uspevaju samo bele kale
mamino najmileše cvetje
a v kutu obitavaju dobri hižni duhi

Hiža je škatula od čukoladne bombonof
z prošle desetleć
pobeelih od čekajna i od starosti
v ormarima
teri škriplu i pripovedaju o samoče

Hiža je...
hiža je več leta i leta sama
i gda je potres hiža se plače
zato kaj nema koga čuvati

A nejine se suze v obliku
prašinaste žbuke
rasiplu po zidu
i po stolu
na terem je potres prevrnil
vazu s plastičnem cvetjem

Snježana Plevnik, Sesvete

POZABLENA MISEL

Misel jena na pamet mi od nekam doletela
kak lastavica na žicu od letrike je sela,
zbriva se na teru stranu bi štela,
premišla zakaj se je tu dela,
kam je zabludela.
Cunjče se, s klunem repa doteruva
vu glavi moji pozablenja mrežu pavuk dotepluva.
A unda najemput nekam prhne
kak da je nigdar ni bilo nije
misel jena pozablena,
same mi je spokoj na jen čas zela.
Starime...

Vinko Hasnek, Belovar

VSEKOLIKA REČ

†Ivanu Kalinskom

Človek kojeteri zna zreči vsekoliku reč
bogacstve reči
jakost zreči.
Priloviti priseči doseči prenajti
vu vsaku reč zajti
zajti vu človekove misli
prečitati
kak da bi knjigu čital.
Oči kojetera gruntanje čitaju
Človek kojeteri potpisal reč
Dr. Ivan Kalinski
Vreme vsaki den vlezne vu človeka
Človek vu vreme
Letna doba menjaju se
Ljudi govoriyu vreme prehaja vreme prehaja
Za praf
Vreme nikam nejde vreme je stalne tu na zemle
Naš žitek prehaja
Dragi moji to vam je žitek
Zapisana reč
Gospon kojeteri znal lubiti reč
Zreči lublenu reč
napisati vsekoliku reč
pretumačiti znanstvenu reč
prenajti staru pozableni reč.
Več več več pot furt reč
Zajti prenajti reč
Dr. Ivan Kalinski
Ljudi govoriyu vreme prehaja vreme prehaja
Za praf
Vreme nikam nejde vreme je stalne tu na zemle.
Naš žitek prehaja
Zapisana reč ostaje
Dragi moji to vam je žitek

Sonce ne zgasne mudrost ne splasne reč mej nami ostaje

Lubiti reč

Zreči lublenu reč

Napisati vsekoliku reč

Protumačiti znanstvenu reč

Sneti pozableni staru reč

Več pot z rečimami mej reči

Od ve do ve vse z glave.

„Čudotvorno frapantno“

Institucije organizirati

celu plejadu pesnikov vu reč privleči

pod kontrolom vse imeti

neje moči fkaniti obznanjeno podeti.

Reč!

Trdu mehku filozofsku znanstvenu

vmiti

okupati

vsakom ocenu dati

Modru reč za šaljivu reč

pravu reč na pravo mjesto

pajdašiju za pajdašiju

vuživati reči

dati drugem vuživati

reč kojetera betek zvrati

Človek kojeteri zna reč zebrati

sudionike nasmejati

Človek kojeteri potpisal reč

Dr. Ivo Kalinski

Ja poslušam, poslušam

ljudi govorišu: vreme prehaja vreme prehaja

za praf vreme nikam nejde

vreme je stalne tu na zemli

Naš žitek prehaja

Dragi moji to vam je žitek

Otkud god da ih zimle

Z glave ih snimle

tak more den i noć

Pauza okrepa

cigaretlin kavica mali

vnogi ste ga vupoznali

kojeteri neste ostavština je velika.
Nepozablenom gosponu kojeteri celi žitek vutkal vu
znanost
Zišel ž nom van
mej ljude
da bi se znale
da bi se vučile
da se ne bi pozabilo
Cajte svojega žitka darovati za našu reč
Godišnja doba menjaju se
vreme vsaki den vlezne vu človeka
žitek prehaja
reč mej nami ostaje
ne zgasne
ne splasne
z kolena na koleno
Dr. Ivanu Kalinskom
Paradižum Raj
Kajkavijana Ča Što i Kaj
Za vsekoliku reč domaču, za naš lubleni kaj

NAZNAKE UZ JUBILARNI, 45. RECITAL SUVREMENOGA KAJKAVSKOGA PJESNIŠTVA *DRAGUTIN DOMJANIĆ* – SVETI IVAN ZELINA 2026.

Božica Pažur, Zagreb

Recital suvremenoga kajkavskog pjesništva „Dragutin Domjanić“ u Svetom Ivanu Zelini, u jubilarnom, 45-godišnjem trajanju – najprije cijelo desetljeće od 1970. do 1979., te u nastavku od 1992. do danas kao „kajkaviana rediviva“ (vrijednosna sintagma Ive Kalinskoga) – odlikuje se mjerom svoje izvrsnosti i stvaralačkih kontinuiteta u autorskom, jezičnom i poetičkom smislu. Potvrđuje to i ovogodišnji, upravo zanosni priklon 107-ero autora s 395 kajkavskih pjesama odazivom na hvaljevrijedan natječaj Pučkog otvorenog učilišta Sveti Ivan Zelina. Četiri i pol desetljeća, u razlikovnosti autorskih i poetoloških identiteta, generacije kajkavskih stvaralaca pridonose antologijskom kajkavskom korpusu u cjelokupnosti suvremene hrvatske književnosti, oblikujući Recital (kao što je višeput izrečeno) kao najmjero-davniju manifestaciju u hrvatskom kulturološkom obzorju koja potiče, odzrcaljuje i vrednuje dosege suvremenoga kajkavskog estetizma (*Tak je bilo...* : Pažur: 2006).

Prvi Recital kajkavske lirike, Zelina 1970., održan je 26. i 27. rujna te godine – „na osnovu natječaja odabranih pjesama suvremene pjesničke generacije kajkavskoga područja“ i započetim nizom recitalnih zbornika *Zeleni bregi Zeline* (koje je tako naslovio Joža Skok), a jubilarni deseti (bez natjecateljskog karaktera) 27. listopada 1979. Doznajemo to iz reprezentativne monografske pjesničke panorame *Tak je bilo... / 25 godina Recitala kajkavskog pjesništva „Dragutin Domjanić“ – Sveti Ivan Zelina*, u izdanju Male biblioteke „Dragutin Domjanić“ POU Sveti Ivan Zelina, 2006., knj. 42. (glavni urednik: Ivica Kukovačec). U prvih osam Recitala žirijem tadašnjeg Narodnog sveučilišta Zelina i, uglavnom, *Večernjeg lista* kao pokrovitelja predsjedao je književni bard *akademik Gustav Krklec*, a godine 1970. i 1971., na primjer, članom žirija bio je i *Stjepan Draganić*, glavni i odgovorni urednik časopisa *Kaj*. Nakon 12-godišnje pauze – vjerojatno slijedom izvanknjiževnih okolnosti - 27. lipnja 1992. održan je 11. *Recital kajkavskog pjesništva „Dragutin Domjanić“*. S ponosom napominjemo kako je književni povjesničar, antologičar i urednik, nestor hrvatske kajkavijane, sveučilišni *prof. dr. sc. Joža Skok* od početka bio sudionikom svih žirija / stručnih sudova / ocjenjivačkih povjerenstava Recitala, u „prvom“ i „drugom“ razdoblju, od godine 1970., sve do kraja života 2017. godine, izuzevši tri (od 1999. do kraja 2001.).

U *prvoj* i *drugo*j, *obnoviteljskoj* fazi Recitala časnim i ustrajnim sudionikom stručnih sudova (osim spomenute tri godine) bio je, među ostalima (do 2002.), vrsni jezikoslovac, kajkavolog **dr. sc. Antun Šojat**, a višeput (do 1992.) i ugledni književnik *Milivoj Slaviček*. Najčešću formaciju žirija od 1992. nadalje (s izuzećem 1999./2000. i 2001. i članova ocjenjivačkih povjerenstava u promjenljivom sastavu) činio je četverac (*abecedno*): dr. sc. Ivo Kalinski, prof. dr. sc. Joža Skok, prof. dr. sc. Miroslav Šicel i dr. sc. Antun Šojat. Tradicionalno, u početnim godinama kajkavsku je poeziju paralelno ocjenjivao i stručni sud u ime *Večernjega lista*, te Festivala *Kajkavske popevke* Krapina (najčešće Zdravko Blažina, Danko Oblak, Drago Britvić, Joža Skok i drugi). Monografska panorama *I tak je bilo...* podsjeća nas kako su časni članovi prvo-ga žirija Narodnog sveučilišta u Zelini 1970. bili: Gustav Krklec (predsjednik), Stjepan Draganić, gl. i odg. urednik časopisa *Kaj*, dr. sc. Antun Šojat i Joža Skok, prof.

Od zanosnog „rediviva“ razdoblja 1992., zaključno s 2025. godinom (izuzev prije spomenute faze trogodišnjih kadrovskih promjena), Recital suvremenoga kajkavskog pjesništva „Dragutin Domjanić“ obilježen je stručno-umjetničkim djelom i jedinstvenom individualnošću književnika i znanstvenika, urednika i kajkavskog humanista **dr. sc. Ive Kalinskoga** (rođenog u nedalekom Črečanu 8. ožujka 1940. i preminulom u Zagrebu 26. travnja 2025.). Među 20-ak objavljenih djela raznolikih žanrova (od antologijske kajkavske i standardnojezične poezije, kratke proze, romana, znanstvenih monografija, kajkavskih rječnika...) Kalinski je objavio tri jedinstvene knjige eseja (ujedno i predgovora zasebnih zajedničkih zbirki) o značenju recitalnog stvaralaštva s književnih manifestacija na širem kajkavskom govornom području (Sveti Ivan Zelina, Zlatar, Bedekovčina, Marija Bistrica...). *Anatomija kmice – umjetnina teksta, zanos i tjeskoba* (2004.) prva je knjiga esejističkih medaljona o fenomenu suvremenog hrvatskog (kajkavskog) recitalnog pjesništva, sažimajući u naslovu, takoreći, jednadžbu kajkavske poetske postmoderne; uslijedile su još *Kiborg kao emotivni alien*, I, II (2009., 2017.).

Iz stavova o iskustvu svijeta u stvaralačkoj zbilji kajkavskoga jezika – upravo na primjeru zelinskih Recitala i dječje Smotre, izvlačimo Kalinskijevu vrijednosnu odrednicu – kako je taj jezik „prirodna pupčana veza s mentalnom slikom kajkavskoga podneblja, njegov stalnosni svjetonazorni koncentrat“ (Kalinski, *Anatomija*: 28.). Ponovimo i ovom prigodom citat te signantne i najsžetije (u kajkavološkoj literaturi vjerojatno najcitiranije) ocjene zelinskoga (1992. oživljenoga) Recitala iz predgovorne Zbirke *Zeleni bregi Zeline* 1992. i kasnije iz *Anatomije kmice*...): *Širokom lepezom fonetsko-fonoloških, morfoloških i sintaksnih jezičnih manevriranja od upotrebe organskog idioma do stilizirane i urbane kajkavštine – pjesnički se znak kajkavske provenijencije iskazuje kao novouspostavljena mentalna, dakle i svjetonazorska ravnoteža*. I dalje: *Sve u svemu, suvremeno hrvatskokajkavsko pjesništvo i ovim se globalnim činom ravnopravno uključuje u jedinstven organizam hrvatske književnosti* [ist. B. P.] *kao neprijeporno njezin konstitutivni dio*.

U ovogodišnjoj žalobnoj prvoj obljetnici od zemnog odlaska dr. sc. Ive Kalinsko-ga, lišeni već dvaju pretpostavljenih njegovih legendarnih predgovora dvjema zbirkama Recitala (2025. i 2026.), ustvrditi nam je kako se jubilarni 45. Recital odvija između duhovnih i tvarnih kota zadatosti *smrti, sadašnjosti i vječnosti*.

Inače, u širokom luku od pretpočetne male sumnje Gustava Krkleca uz 1. Recital 1970., ali i brzi njegov ushit u „Večernjem listu“ nakon samog događanja („Pun pogo-dak!“ – kad karata za publikum više nije bilo niti na balkonu recitalne dvorane) – svje-dočimo o značenju te naše svehrvatske manifestacije (čiju podlogu čini 90-ak organ-skih idioma Karte kajkavskoga govornog područja – kakvu je usustavio dijalektolog dr. sc. Mijo Lončarić) – u najmanju ruku kao književnom, vrijednosnom **podlogom najmjerodavnijih antologija**. U sve „tri najrelevantnije antologije kajkavskoga pje-sništva“, kako je u studiji monografije *I tak je bilo...* (2006.) naglasio Ivo Kalinski – *Antologiji kajkavske lirike* (Kuzmanović, 1975.) te dvije Jože Skoka *Ogenj reči* (1986.) i *Rieči sa zviranjka* (1999.) – „s recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić*, u razdoblju od 1970. do 1999.“ – uvršteno je „četrdeset i dvoje antologij-skih pjesnika i pjesnikinja“ (*Tak je bilo...* : Kalinski: 2006). I sam je prof. dr. sc. Skok komentirao uvrštenje recitalnih zelinskih pjesama u svoje dvije antologije: „S obzi-rom na pjesme i uvrštena imena (...) one su *najboljom potvrdom što ga je Recital dao obnovi, kontinuitetu i renesansi suvremene kajkavske lirike*“ (*Tak je bilo...* : Skok: 2006).

U raznolikom svjetonazorskom/filozofijskom, tekstološkom obzorju ovogodiš-njega zbornika s 45. Recitala *Vsekolika reč*, s uvrštenih čak 105 kajkavskih pjesama – od arhetipije *hiže /domeka* (kao štićenoga prostora, ali i prostora odlazaka), spoznaje potonuća civilizacije i očekivane obrnute vrijednosne projekcije Svijeta (s ustrajnom nebrigom za individualnost i materinski jezik) – ključni su semantemi „črnila“/„črni-ne“/„žmefkine“ – s čestotnom i ključnom riječi „čkomina“. Zatječemo i vrlo uspješne stilske i razgovorno-komunikavne kajkavske jezične realizacije u tematskom proši-renju na tehnicističke fenomene „falše pameti“ (‘umjetne inteligencije’) / *spomenka, membe z AI* itd. Ponovile su se vrijednosne konstante otprije nekoliko godina: nagla-šenog i kvalitetnog ženskog autorstva/potpisa. Pod to pjesničko kajkavsko obilje teško je i nezahvalno podvući crtu, ali – možda bismo njegov semantički sažetak mogli pro-naći u jednom od završnih stihova (ovaj put Z. Maltar): *Gda vse je zemla, prah i nikaj*.

Uza sve narečeno, posebna kulturološka zahvala ide organizatorima Recitala svih godišta – od Narodnog sveučilišta do Pučkog otvorenog učilišta Sveti Ivan Zelina i njegovoj aktualnoj ekipi.

Izvori:

Kalinski, Ivan. 2004. *Anatomija kmice ili umjetnina teksta – zanos i tjeskoba*. POU Sveti Ivan Zelina, Mala biblioteka „Dragutin Domjanić“, knj. 32, 28.

Tak je bilo... / 25 godina Recitala kajkavskog pjesništva „Dragutin Domjanić“ – Sveti Ivan Zelina. 2006. POU Sveti Ivan Zelina, Mala biblioteka „Dragutin Domjanić“, knj. 42. (glavni urednik: Ivica Kukovačec)

MALI KAJ V ZELINI

Izbor s 45. Smotre dječjega kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić*
u Sv. Ivanu Zelini 2025.*

Emanuela Novak

OŠ „Petar Zrinski“ Šenkovec

Voditeljica: Martina Koščak

Vreme me pregazilo

Vu šupi stojim već deset let.

Nišči me ne traži,

ni ti treba.

Al sikak decu saki den

na igru zovem.

Ja – mali drveni kojek.

* Donosimo izbor kajkavskih pjesama s jubilarne, 45. Smotre dječjega kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić“ u Svetom Ivanu Zelini 2025. godine. Od 339 pristiglih učeničkih radova iz 74 osnovne škole stručni ocjenjivački sud (dr. sc. Božica Pažur, predsjednica, Štefica Kamenarić Filipović, dr. med., i Valentina Šinjori, prof. Hrvatskoga jezika i književnosti) izabrao je 109 kajkavskih pjesama za objavu u zborniku „Poletela bum z vetrom“ (prema naslovu pjesme Petre Radošević iz Osnovne škole Marije Jurić Zagorke, Vrbovec), od kojih 32 za javno izvođenje na završnoj svečanoj Smotre, krajem listopada 2025. Organizator je Smotre Pučko otvoreno učilište Sveti Ivan Zelina, ujedno i nakladnik Zbornika (urednica: dr. sc. B. Pažur; za nakladnika: Vesna Bičak-Dananić, ravnateljica POU Sv. Ivan Zelina; likovno rješenje naslovnice zbirke prema radu Tene Baksa iz OŠ Domašinec). Sudioništvo 340-ak mladih literata iz čak sedamdeset četiriju osnovnih škola kajkavskoga i rubnoga kajkavskoga govornog područja naše domaje – sa 108 njihovih požrtvovnih mentorica i trojice voditelja/mentora – u jubilarnoj, 45. zelinskoj Smotri predstavlja zdušnu podršku osmišljenom i višedesetljetnom programu Pučkog otvorenog učilišta Sveti Ivan Zelina u afirmaciji dječje kreativnosti na materinskom kajkavskom jeziku (*op. ur.*).

Noge mi hrđove, vuha črlena,
a lasi na glavi kak trava zelena.

Sedlo je negda belo bilo,
ve se na jemu prah nabira.

Deca su me jahala;
bil sam vitezov koj,
divji mustang
i princezin jubimac.
Z jima sam prek dvorišča
celi svet obišel.

Znam da sam star
i da me vreme pregazilo.
Mortik mi je drevo spohabano,
al srčeke još imam.
„Tap-tap!“
tiho kuca i najmlajše zove.

Bum tu v kutu još deset let?
Ili bu me nešči čul
i došel glet?

(Nagrada časopisa „Kaj“)

Lara Pongračić

Oš Petrijanec

Voditeljica: Željka Rabuzin

Pucka i dečec v travi

V travi ležim i driemljem...
senjala sem skriti i čkomeči vrtik
udzajdi kamenuga zida.
V njemu drieba imadu oči
ka vide sviet čez stualetja,
ljude čez zime i vuletja.

Niabu se blešči ud sončeka
koje zahaja.
Poslušam potočik,
popevle nočnu pesmicu.
Šterega diavle spat?

Polik mene leži dečec, keri spi.
Predruabni ka bi se v mene zaljubiu.

Ležim v travi i senjam
o ogromnoj čriješji kera raste se du niaba,
graje joj pune ploda.
Diši na detinstvo,
črlenu kak suance, i lubaf, i jagode.
Na vrh čriješje skrta je njihaljka.
Cinga mene i moje senje med oblaki.

Dečeca ne cinga.

Više ne ležim v travi,
dečec i dalje leži,
ne pumiče se!

Moram v škualu,
i dečec bi morau.

Za menum se zakliapaju vrata.
Dečec nije v škuali,
spi v travi, smije se
kak da senja.
Nešči je travu pofarbau
tamnu i črlenu.

(Prva nagrada ocjenjivačkoga suda)
(Nagrada najboljoj voditeljici – Željki Rabuzin)

Chriztel Renae Aceveda

OŠ Sveti Martin na Muri

Voditeljica: Anđelka Klemenčič

Cujzek

Na žabničkoj gmajni čim se skotio
na noge je skočio
hrđovi z bejlim repom
rudlavi i
mehek.

Šaku sejna dišečega sem mu dola
a ona je kraj jega stola
i z jenim me okom
skrivečki
pratila.

Stalno je mrdo z vuhaj, prebiro
po sejnu, travu fijnu
ijsko i fčasi se
zmaučjo.

Pa se hitjo nakla, prekopicno
v prohu lejvo-desno
z ruganim repom
dosadne muhe
tiro.

Skočjo je friško na se štiri
napravjo krug po gmajni
i veter ž jim
i un z vetrom
bežo.

Poslušu je kak ona malo hrče pa malo hrže
pušča ga fkrej od sebe
i zove nazoj
k sebi.

I lejče i išče z dneva
v den paut
svoj paut
v slobodu.

(Druga nagrada stručnoga suda)

Eva Hlebec

OŠ „Stjepan Radić“ Božjakovina

Voditeljica: Jasmina Miler

Vrba

Ja sem Vrba,
zelenih lasi.
Vuz reku stojim.
Još sem živa.
Šapčem tihe, kaj mi srce skrivle.
Pevam o slobode,
kaj senjaju tice.

Gda proletje dojde,
cvetje se rascvete.
Put vuz reku zadiši.
Sreča ne prestaje.
Moje srce peva z ticami.

Gda dojde zima,
ne predajem se.
Ja sem vrba.
Vu srcu sem čvrsta.

Negda mi misli na ljude skreneju.
Teške im je.
Umorni su, zbunjeni su.
Lutaju.
Ne moreju najti smisla.

Pak ih pozovem,
da sedneju pod moje duge lasi.
Vuz reku.

(Treća nagrada stručnoga suda; nagrada publike)

Petra Radošević

OŠ Marije Jurić Zagorke, Vrbovec

Voditeljica: Vesna Švarc

Poletela bum z vetrom

Poletela bum z vetrom bez torbe i bez plača,
kam me on zeme, tam duša mi skače.
Preko brega i dolina, tam gde se sunce smeje,
srčeko mi popeva, niš drugo mi ne treba,
veruj.
Z rosom na trepavicama, z oblaki v kosi,
nosi me k nebu tom, tam di se senja rosi.
Nigdar ne bum rekla: Dosta!
Nigdar ne bum stala,
veter mi je krila dal.

Ne pitaj me kam idem, ne zovi me doma,
veter zna moj jezik i vodi me doma
jer ja sam lastavica kaj leti bez reda...

Poletela bum z vetrom
i našla si svojega sveta.

(Naslov jubilarnog, 45. Zbornika prema naslovu ove pjesme)

Nika Bosilj

OŠ Breznički Hum

Voditeljica: Vesna Pucak

Leto moje veselo

Gledim more,
a vu njemu vidim svoje plave oke.
Sončeko se smijeje,
vesela sam.
Pčele vriedne dielaju,
ne misliju stati.

V prirode vse cvete,
kak i v mojemu srcu.
Gledim zalazek sonca,
sladoled se topi v mojem rokami.
Leto, širi roke prek celoga sveta,
nesi veselje.

(Nagrada Ministarstva kulture i medija RH)

Paula Nikić

OŠ Dragutina Domjanića Sveti Ivan Zelina

Voditeljica: Lucija Lisičak

Cujzek na livadi

Cujzek, črn kak kmica
čez livadu beži.
Rep mu v zraku, a srce lupa
kak da ga grom drži.

Cujzeku se same igra,
a tič od njega beži.
Z zajcem se trkiva,
od miša se skriva.
Celi dan on tak mudi.

Al najemput čuje mati
kad ga lepo krene zvati.
Truden, al sreten doma beži.
Pak slatko spi i senja,
vu snu se silno rita
jer po polima zlatnim skita.

(Nagrada Grada Svetog Ivana Zeline)

Ana Malnar

OŠ „Petar Zrinski“ Čabar, PŠ Tršće

Voditeljica: Ingrid Žorž

Kaj

Kok je hedu lejp
naš damače pamejnek!
Tak pasiben
da nas nekrej ne zastupjo.

Mama me je pavejdaua
da je v njemo reči
zes vseh jeziku na svejte.

Rusca, uopank, žebu, snejg...
Ka ne ta jezek zarejs lejp?

Škuda je da se be pazabu
je žiher be ga
sake uotrok parnas navadu.

Jest vejn da
kej god bun keda ževejua,
ta moj lepe „kaj“
bun v serce jemejua.

(Nagrada Ministarstva kulture i medija RH)

Tara Kukovačec

OŠ Ksavera Šandora Đalskog, Donja Zelina

Voditeljica: Diana Brcković

Ftiček

Kak znam da bu naskorem protuletje?
Čim on doleti na svoju veju i zacvrkuče!
Vsake jutre je tu.

I gda curi,
I gda vetar vije,
I gda sonce greje.

Mali ftič,
najmenši od svih,
al najglasneši.
Valda zate kaj ima najvekše srce.

Vsake jutre me isprača,
kad grem v školu,
i kad se idem vučiti violinu igrati.
Kad me mater pred vrati kušne,
tak mi i on popeva.

A onda dojde huda jesen,
Megle se dugo vlečeju.
Mater me kušne pred vrati,
al of put mi nište ne popeva.

Moj mali prijatel se valda negde skril od snega.

(Nagrada organizatora POU Sveti Ivan Zelina)

Ema Šafran

OŠ Novi Marof

Voditeljica: Ljubica Bešenić

GLEDIMO CUG

V BABIČINOM DVORIŠČU STARA HIŽICA STOJI.
NA OBLOČEKIMA ČRLeni CVETEKI DIŠIJU.
DEDEKOVA BRENTA SE PREVRNULA.
V NJE MALI CUCEK SPI.
MOJ BRAT I JA PO SENU DUKAMO.
SMEJEMO SE I NORIMO.
ČUJEMO DA PO ŠTREKE IDE CUG.
ODMA STANEMO I Z VELIKOGA KUPA GA GLEDIMO.
JEDEN ČAS SAMO ČKOMIMO.
FEST BI SE ŠTELI BAR NEGDAR V NJEMU K TATI PELATI.
ŠTE ZNA?
MORTI I TA AUSTRIJA NEJE TAK DALEKO?

(Nagrada sponzora – Alca Zagreb d. o. o.)

Lara Balažinec

OŠ Antuna i Ivana Kukuljevića Varaždinske Toplice

Voditeljica: Sanja Habek

Grunta si babica

Pogleč čez drveni oblok,
pogleč kak snegek
pozdravlja mrzlu zorju.

Vužgi šporhet,
z šarajzlinom pregrni črleni žor.
Oruške zemi
nek se vužge ogenj nazaj.

Zemi klimavi štokrlin,
kraj šporheta si sedni.
Roke zmočene zgrej
i robec si na glavu deni.

Pomali odi vun
na sneg, na hudu zimu.
Posluhni kak škriple
beli gunj na dvorišču.

Nahroni živinu,
a družina nek još spi...

Grunta si babica.

(Nagrada sponzora - Metal electro d. d.)

Ena Čičin-Mašansker

*OŠ „Braća Radić“, Koprivnica
Voditelj: Slađan Mustać*

Srčece na obločecu

V jednoj starešoj hiži,
gde se već letima
nema kaj za čuti,
stoji jen obločec,
otprti i rasklimani.
Vetri ga njišu,
a on nabija v obločnicu.
Dešč mu miva lice,
a čez njega luču
samo drobni ptiči.

Pred puno let
i minulih dnevi,
dok hiža još prodana ni bila,
te se obločec sakog dneva
polefko otpiral
kaj bi ona dragog svojeg gledela.

Ta dekla je već fajn zrasla,
al' obločeca svojeg
još rado se seča.
I njega
kak ju pod obločecom čeka.

Puti življenja su drugač šteli
i nju su daleko
od hižice otpeljali.
A on još navek dojde
pod te stari obločec,
hukne na staklo
i srčeko nariše.

(Nagrada Zagrebačke županije)

Marko Štimac

OŠ Sveti Đurđ

Voditeljica: Elena Kovačić

Črleni paradajz

Vu veljači
ljubaf na vse strane zvoni.
Vsi su črleni
kak paradajzi.

Pucke si namečeju đunde,
rihtaju se,
delaju velike punđe.

Dečki si glancaju čizme,
poravnavaju škrlake
i lučeju mišiče jake.

Mački po krohima bežiju,
mrnjefčeju, cvilijo.
I oni si deklu iščejo!

I ja bi jako štel
kaj bi vu veljači
deklu mel!

Dok mi kušleca da
bili bi kak dva
črlena paradajza.

Marta Boris

OŠ Sveti Martin na Muri

Voditeljica: Anđelka Klemenčić

Čuda sega o meni

jo sem marta
mislim kaj sem smejšna
nodjam se kaj i drugi tau misliju
ne znam se leipo obločiti
imam dugoga jezika i čuda lampam
(Dober sem đak!)
jenuga pajdoša imam i
čim škaula mijne, letijm k jemu
igramo nogomet i pet vur či nas nišči ne zove dimo
rado se svodimo, pogotovo jo
saka sitnica me nervera
(negda i preklejem, pobegne mi)
žao mi je i priznam to na spovedi
gluposti volim delati, poslušati
volim ljude, društvo

rado poslušam Petrove fore, a
nojveč me vučijo tata i deda,
z bakom i mamom se malo motam oko kuhje
joko dobro delam palačenke, al mi dosadi nakon pete
prva sem se sprijateljila s Filipincaj sausidaj
očem si z semaj biti dobra
dedu Andriju nosim v srcu i
zahvalna sem mu na ljubavi prema nogometu i ribičiji

mislim ka bum se jenoga dneva preminila i ka bum još bojša

Tea Galinec

*OŠ Franje Serta Bednja, PŠ Josipa Jedvaja Vrbno
Voditeljica: Vesna Funda Štefanek*

Muoj Frančesko de Čaj

Nigdor sum si nijie mijslilo
do gli Sicilijo meste bou
ne štaremu sarce sva
estauvilo boum.

Parve sum mu jouoko zegladoło.
Jouoko tokva keštenausta, blještova
koj do su ed dijamanto nepravuļjena!
Ringljın v vuhu ljjıııevemu
zeblijsnul ma koj suonce.
Sarce mi ja zečale nebıjoti.
Nıjesum vač znulo de sum!
A sum ne zamlje il ne nabu?!

Rake ja do Frančesko sa zuova.
Čul ja do vouljim čoj.
Denasel mi je šoljicu i
zešel ja prauvi frajer
jer Gugl ma ima nepıše čoj...

Dek sedeli sma ne engleskemu skup
sarce mi ja nebijole: tupa-tup!
Nič nijiea rauzmel.
Ni pjesmu ni mana.
Niti jo sumo saba.

Paklje sum čoulo do pucu imu.
A jo... pezaubiti go namram.
Muoj Fračesko de Čaj,
Vuoljim ta još i zaj.

Izvorni znanstveni rad

UDK 821.163.42'282-5 : 7.034 Zagreb (497.5) "17"

Primljeno 2025-09-09

Prihvaćeno za tisak 2025-12-08

AMBLEMI U PROPOVIJEDIMA ŠTEFANA ZAGREPCA, KAPUCINA

Franjo Pajur, Zagreb

Sažetak

Barokna se propovijed često u literaturi naziva i *emblematikom*, pri čemu se ne misli na „književnu“, ni na „izvanknjiževnu“ *amblematiku*, nego na „unutarknjiževnu primjenu *amblematike*“. Nakon što je Andrea Alciati g. 1531. objavio „*Emblematum liber*“ ova se nova vrsta proširila diljem Europe i „*Nulla res sub Sole, quae materiam Emblematis dare non possit*“ (Balbinus). Barokna je propovijed *amblematičnost* preuzela rjeđe u doslovnom (Dilherr, Scriver), a pretežito u prenesenom smislu – tzv. *unutarknjiževna primjena amblema* – tradirajući je i na srednjovjekovnoj alegorijskoj propovijedi. Najglasovitije ime kajkavskog baroka, kapucin Štefan Zagrebec (1669. - 1742.), svojom petosvešćanom zbirkom propovijedi „*Hrana duhovna*“ (1715. - 1734.) dao je doprinos toj komponenti baroka, posebice onog srednjoeuropskog. Ovaj rad nastoji raščlambom Zagrepčeva djela s tog aspekta na vidjelo iznijeti *amblematičnost* kao jedan od čimbenika njegove pripadnosti srednjoeuropskom baroku.

Ključne riječi: *emblematika propovijed; barok; kajkavski; Zagrebec*

Barokna se propovijed u literaturi često naziva i *emblematika*: „*već sami naslovi takvih alegorijskih (također i emblematičkih) propovijedi daju uvid*“¹ ili „*među ostalim concetto i emblematika propovijed*“² ili „*emblematika propovijed, tzv. barokna propovijed (podnaslov) ... propovijed baroknog doba, emblematika propovijed*“³ itd.

Riječ „*emblem*“ izvedena je od grč. riječi *ἐμβλημα*, lat. *emblemata* (=izvedeno djelom odnosno reljef na posuđu) a u današnjem značenju riječi potječe iz god. 1531. Te je godine naime mladi talijanski humanist Andreas Alciatus (milanski pravnik Andrea Alciati, 1492. - 1550.) dao u Augsburgu (*Augustae Vindelicorum*) tiskati

¹ *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Band 7, Tübingen 2005. S. (Seite, njem. = str.) 87.

² *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 8, 1999. S. 531.

³ *Teologische Realenzyklopädie*, Bd. XXVII, Berlin - New York 1997. S. 271.

svoju knjigu „Emblematum liber“. Alciati je koncipirao djelo na načelu RIJEČ-SLIKA-TEKST odnosno NASLOV-SLIKA-EPIGRAM a za ovaj treći dio preveo na latinski epigrame iz zbirke „Anthologia Graeca“ te iz drugih izvora, postavivši time formalne temelje vrste, zbog čega ga je Bohuslav Balbinus (1621. - 1688.), češki spisatelj i povjesničar, nazvao *emblematum pater et princeps*⁴. Alciatijeva je knjižica postigla izniman uspjeh: u narednih stotinu godina objavljeno je oko 150 izdanja i prijevođa na druge jezike a slijedila su i mnogobrojna epigonska izdanja o svim mogućim temama, tako da je Balbinus zaključio: „*Nulla res sub Sole, quae materiam Emblematis dare non possit*“⁵. Međutim, unatoč tome što se mnogobrojnim izdanjima proširio Europom, *amblem* je tek u baroku postao normirana umjetnička forma.

Iz *amblema* br. XX. „Slobodnim se vještinama stječe besmrtnost“; (SLIKA 1 A) iz prvog izdanja Alciatijeve knjige (Augsburg 1531.) zorno se može uočiti uobičajena trodijelna struktura *amblema*: 1) *inscriptio* (pod- ili nadnaslov: *ex literarum studiis immortalitatem acquiri*), 2) *pictura* (slika: Triton s čovječjim tijelom i ribljim repom koji grize vlastiti rep kao varijanta Urobora tj. zmije koja jede vlastiti rep, simbola vječnog ciklusa – „kraj je početak“, tradirano ikonografijom od starog Egipta preko srednjovjekovne alkemije pa sve do Borghesa) i 3) *suscriptio* (potpis: *Neptuni tubicen, cuius pars ultima coetum, Ac quoreum facies indicat esse deum. Serpentis medio Triton comprehenditur orbe Qui caudam inferno mordicus ore tenet. Fama viros animo insignes praeclaraque gesta Prosequitur, toto mandat et orbe legi*).

Kratku povijest amblema opisao je još u prvoj polovici 18. st. Johann Cristoph Gottsched (1700. - 1766.), njemački spisatelj, dramaturg, jezikoslovac i književni teoretik: „Povodom simboličkih pjesama moram reći koju riječ i o tzv. simboličkim slikama, koje nedvojbeno također spadaju u poeziju. Što se tiče slika, u njima se nešto na zagonetan način daje za razumijevanje a što je vrlo stara pojava. Poznato je da su Egipćani puno držali do svojih hijeroglifskih figura. I Židovi su u svojoj božjoj službi imali također puno takvih simboličkih predstava, koje su puno značile. Čak su i Grci u starijim vremenima imali takve govorne slike. Josip [Flavije], židovski povjesničar, priča da je spartanski kralj Arije imao pečat na kojem je bio orao koji drži zmiju. I Plutarh izvješćuje da je Alkibijad iz Atene imao na svom grbu Kupida koji je u ruci imao munju, čime je htio predstaviti svoju narav. I konačno među Rimljanima, imao je Pompej na svojem pečatu lava koji je u šapama držao goli mač a August sfingu.“⁶

Strukturu amblema opisuju Albrecht Schöne u uvodnom dijelu *Emblemate* – priručnika za umjetničke simbole 16. i 17. stoljeća, što ga je sastavio zajedno

⁴ Bohuslao Aloysio Balbino. *Versimila Hymaniorvm Disciplinarum* (dalje: Balbino, *Versimila*), Pragae 1666. S. 197.

⁵ Balbino *Versimila*. S. 199.

⁶ Johann Cristoph Gottsched. *Versuch einer critischen Dichtkunst vor die Deutschen* (Leipzig 1729) ³1742. S. 609-610.

s Arthurom Henkelom: „Prvo slika, *pictura* (icon, imago, također i symbolon), mali drvorez ili bakrorez, koji prikazuje biljku ili životinju, oruđa, djelatnosti i procese ljudskog života, povijesnu, mitološku ili biblijsku figuru ili scenu. Ovi su motivi uzimani iz mnogih izvora. Egipatski hijeroglifi, geme (dragulji s urezanom slikom) i skulpture antike, rimski novci i medalje, kao i bezbrojni motivi antičkih slika koje je srednjovjekovlje prenijelo i reinterpretiralo, bestijariji i herbariji, posebice ‘*Physiologus*’; tome su također doprinijela i djela renesansnih slikara, ilustrirana znanstvena djela novog doba; naravno i biblija te antička mitologija, pjesništvo, prikazi povijesti i opisi prirode, priče, anegdote i zbirke izreka, ali isto tako i osobna promatranja prirode i ljudskog života. ... O ovoj *pictura*, ponekad još uvijek uključen u njeno vidno polje, pojavljuje se kratki naslov, latinski, ponekad grčki ili pučki i *scriptio* (moto, tema), koji nerijetko citira antičke autore, biblijske stihove ili izreke. U nekim slučajevima on daje samo ime prikazane osobe, češće iz slike izvedenu devizu ili kratku sentenciju, jednu poslovičnu tvrdnju ili lakonski postulat. Konačno ispod *pictura* je *subscriptio*, koji objašnjava i tumači ono na slici prikazano i iz ovog značenja slike često izvlači opću životnu mudrost ili pravilo ponašanja: uglavnom jedan epigram različite duljine, na mjesto kojega se međutim u nekim amblemskim knjigama pojavljuje prozni tekst većeg opsega”⁷.

Budući da su se germanistička istraživanja amblema „od sredine šezdesetih godina uglavnom razvijala u uskoj vezi sa Schöneovom studijom ‘*Emblematika i drama u doba baroka*’”⁸ iz 1964. godine, može se većina literature o amblematici na njemačkom jeziku uvjetno podijeliti na onu *pro et contra* Schöneove teorije amblema.

Schöne je naime razvio jednu teoriju amblema ustvrdivši da za razliku od alegorijske slike „*res picta amblema* egzistira prije svih otkrivenih značenja, sposobna za život i bez smislenih odnosa koje ističe *subscriptio*” a razlog tomu je to što je „u amblematskoj slici predstavljen njen zbiljski karakter“, tvrdeći nadalje da idealnom tipu amblema odgovara „*potencijalni fakticitet res picta*, jedan idealni *prioretet pictura* nasuprot *subscriptio* u smislu, da značenje amblema (životna mudrost, pravila odnosa, moralna pouka), koje on sadrži, nije samovoljno pronađeno, nego u njemu nađeno i otkriveno kao *res significant*”⁹.

Prvo je Sulzer predbacio Schöneu „nedostatak metodičke legitimnosti, nejasnu logiku konceptualizacije, koja otežava razumijevanje njene činjenične nužnosti samovoljnim usvajanjem i uvođenjem inače čvrsto zacrtanih pojmova, izbjegavanje odgovarajuće definicije roda te krajnje nepovijesni postupak, koji nužno mora promašiti

⁷ Albrecht Schöne-Arthur Henkel (Hrsg.). *Emblemata*. Stuttgart 1996 (dalje: Schöne-Henkel, *Emblemata*), *Vorbemerkungen*. S. XII.

⁸ Bernhard F. Scholz. *Emblem und Emblempoetik*, Berlin 2002 (dalje: Scholz, *Emblem*). S. 247.

⁹ Schöne-Henkel. *Emblemata* (*Vorbemerkungen*). S. XIV-XV.

svoj objekt¹⁰, na što mu je ovaj odgovorio da su njegova „predbacivanja i kritički prigovori ostali samo prolegomena“¹¹.

Ponajprije se kritizirala Schöneova definicija amblema proizašla iz njegova koncepta „idealnog oblika amblema“: „Stoga se određivanje središta, opisom idealno tipičnog amblematičnog osnovnog oblika iz kojeg obilje posebnih oblika postaje razumljivo i kompatibilno sa sustavom, čini najrazumnijim.“¹²

Tako primjerice Scholz kritički zamjećuje da „Schöneovo određenje pojma amblema ne stoji, i to ne samo zbog nejasnosti korištenih obilježja te brkanja idealnog tipa i odgovarajuće definicije. Ono ne stoji još više stoga što je nastalo spajanjem obilježja ‘prioritet slike’, ‘potencijalni fakticitet’ i ‘dvostruka funkcija slike i tumačenja’, te zato ne može rezultirati jednim selektivnim određenjem amblema kao vrste, pa i u slučaju da je Schöneu uspjelo precizirati svako pojedino od ova tri obilježja.“¹³

Potom je kritizirana i njegova teorija „odnosa amblema spram stvarnosti“ (*Verhältniss zur Wirklichkeit*). Analizirajući amblem čija je *pictura* šaka kojoj se na unutrašnjoj strani dlana otvara oko (motiv iz antičkih izvora) u Alciatijevu¹⁴, Zincgrefovu¹⁵ i Visscherovu¹⁶ djelu, Schöne zaključuje da „amblematsko tretiranje hijeroglifa ili, točnije rečeno: hijeroglifska je raznolikost amblema vrlo dobro povezana s faktičkom stvarnošću. Njegov je potencijalni fakticitet tako reći zatamnjen, zagone-tan, podignut na enigmatični stupanj apstrakcije.“¹⁷

Glede toga Scholz napominje da je „za Schönea ipak teorijski dio ‘odnosa spram stvarnosti’ od središnjeg značenja. Određena realizacija ovog odnosa, koju on naziva ‘potencijalni fakticitet slike’, vrijedi mu – i to ne samo ontološki – kao preduvjet za prioritet slike. Prema njegovu mišljenju, to također privlači jedan određeni tip amblema kao ‘zapravo središnjeg, naime zasebnog [sic!] idealnog tipa’ od drugih varijanti vrste, a tada također, što je ova specifična realizacija odnosa spram zbilje manje jasna za prepoznati, to je više karakter ‘posebnih oblika’, ‘stupnjeva apstrakcije’, ‘raspada oblika’ i ‘vanjskih, degeneriranih izdanaka’ amblemske vrste uvelike poistovje-ćivan s idealnim tipom.“¹⁸

¹⁰ Dieter Sulzer. *Poetik synthetisierende Künste und Interpretation der Emblematik* (dalje: Sulzer, *Poetik*) u: *Geist und Zeichen* FS Arthur Henkel, Heidelberg 1977. S. 410.

¹¹ Albert Schöne. *Emblematik und Drama im Zeitalter des Barock* (¹1964), ³1993 München (dalje: Schöne, *Emblematik*). S. 252.

¹² Schöne, *Emblematik*. S. 30.

¹³ Scholz, *Emblem*. S. 283.

¹⁴ Andrea Alciati. *Emblemata* D. A. Alciati. Lugdunum 1550. S. 22.

¹⁵ Julius Wilhelm Zinck. *Emblemata Ethico-politicorum centuria*. Heidelberg 1666. S. 88.

¹⁶ Roemer Visscher. *Zinne-Poppen*, T'Amsterdam 1678. S. 70.

¹⁷ Schöne, *Emblematik*. S. 38.

¹⁸ Scholz, *Emblem*. S. 248.

Scholz u navedenoj knjizi cijelo jedno poglavlje posvećuje temi „*amblem kao vrsta, kao vrsta teksta i kao rod*“, nastojeći jasno odrediti svaku od njih a istodobno razlučiti jednu od druge.

Dakako, osim amblematskih knjiga koje su slijedile nakon Alciatijeve i koje su se kao moda proširile Europom a koje prema Schöneovoj definiciji spadaju u „idealni tip amblema“, tiskale su se i knjige koje su u manjoj ili većoj mjeri samo koristile amblem, dok im osnovna nakana nije bila strogo amblematična. Stoga je za ovaj rad najzanimljivija Schöneova postavka o utjecaju amblematike na književnost: „*Od iznimnog su značenja djelovanja na područje književnosti: na djela namijenjena obrazovanju na primjer, kao i na pobožno-poučne tekstove prije spomenutog Erasmusa Franciscija ili Johanna Michaela Dilherra i njihova amblematična predstavljanja evanđelja i poslanica, a posebice primjere kojima je autor Christian Scriver. Nadalje na katekizam, zatim na propovijed (i svjetovno umijeće govorenja), za što treba navesti primjere poput 'Huy! und Pfuy! der Welt' Abrahama de Santa Clara te 'Emblematischer Lob- und Trauer-Redner' D. Christiana Weidlinga*“¹⁹.

Ovaj „prijenos“ amblematike na književnost (kao i na druge umjetnosti), koji je Schöne nazvao „primijenjena amblematika“ (*angewandte Emblemantik*), postao je s vremenom predmetom žustrih rasprava i, kako tvrdi Peil, neriješeni problem amblematskih istraživanja: „*U neriješene probleme istraživanja amblematike spada i termin 'primijenjena amblematika', pojam, koji se izgleda već dulje vrijeme udomaćio, ali bi ga trebalo u najmanju ruku 'iznova definirat' (Sulzer)*“²⁰.

Harms²¹ je u svom uvodu zbornika o amblematici u Ludwigsburgu, Gaarzu i Pommersfeldenu umjesto navedenog pojma uveo, doduše više eksplicirajući negoli implicirajući, druga tri: a) „književna amblematika“ (*literarische Emblemantik*) – „*tj. kao knjiga koncipirana i publicirana amblematika*“²², b) „izvanknjiževna amblematika“ (*außerliterarische Emblemantik*) – „*koja se općenito i ne uvijek točno razumijeva kao primijenjena amblematika*“²³ i c) „unutarknjiževna primjena amblema“ (*innerliterarische Verwendung des Emblems*) – „*u unutarknjiževnoj primjeni amblema – blisko Hasdörfferu – kao na primjer u djelu Johanna Sauberta i Michaela Dilherra*“²⁴.

Suprostavljajući se Harmsu, Schöne u recenziji djela tvrdi kako ovaj želi termin „*primijenjena amblematika*“ zamijeniti pojmom „*izvanknjiževna amblematika*“

¹⁹ Schöne, *Emblemantik*. S. 59.

²⁰ Dietmar Peil. *Zur Diskussion über „angewandte Emblemantik“* u: Germanisch-romanische Monatsschrift Neue Folge Band 29 1979, 60. Band Gesamterihe. S. 8.

²¹ Wolfgang Harms – Hartmut Freytag (Hrsgg.) *Außerliterarische Wirkungen barocker Emblembücher. Emblemantik in Ludwigsburg, Gaarz und Pommersfelden, Einleitung*. München 1975 (dalje: *Harms-Freytag Außerliterarische*). S. 7-18.

²² Harms-Freytag. *Außerliterarische*. S. 7.

²³ Harms-Freytag. *Außerliterarische*. S. 7.

²⁴ Harms-Freytag. *Außerliterarische*. S. 10-11.

zanemarujući pojam „*unutarknjiževna primjena amblema*“ i stoga odbacuje termin „*izvanknjiževna amblematika*“ kao neprikladan²⁵.

Sulzer također otklanja pojam „*primijenjena amblematika*“ zato što izaziva „*stvarnu zabluđu*“, jer se onda „*kao suprotan pojam pojavljuje nešto kao 'čista amblematika' a koji je pojam uzalud tražiti, jer amblematske knjige to ne mogu biti, budući da čine heterogeni korpus*“.

Sulzerov prijedlog da se „*ambleme jednostavno ubroji u dekorativnu umjetnost*“²⁶, po Peilu, ne vodi k rješenju, jer „*amblematski ilustrirana djela koja Schöne i Harms navode kao primjere 'djelovanja (amblematike) na književnost' odnosno za 'unutarknjiževnu primjenu amblema', teško su smjestiva u dekorativnu umjetnost*“.²⁷

Schöne je pak u svojim *Bilješkama* iz 1993. godine (treće izdanje knjige) skeptičan glede mogućeg konsenzusa: „*U našem diskursu bez pravila jedva se može očekivati opći konsenzus koji bi riješio taj predmetni spor. Stvar izgleda toliko složena i višeslojna da jedna, u svakom pogledu zadovoljavajuća i uvjerljiva terminologija, možda uopće nije moguća*“.²⁸

Peil ipak daje za pravo Sulzerovom naglašavanju značenja slike: „*Pictura je jedan, na istoj razini s tekstom, potvrđujući illustratio, koji može pridonijeti dodatnom značenju što ga ne nalazimo u tekstu i obratno*“²⁹, jer se time potvrđuje „*unutarknjiževna primjena amblema*“, čime ona postaje predmet amblematskih istraživanja.

Elaborirajući ovu tezu, Peil ističe da „*kada Christian Weise u jednom oglednom govoru u čast jedinstva kao exordium koristi Saavedrin amblem harfe ili kad Christian Scriver u jednoj propovijedi uspoređuje grižnju savjesti jednog grešnika s citatom iz amblema Camerariususa, tada amblemi nalaze ovdje neke od preporuka amblematičara o odgovarajućoj 'unutarknjiževnoj' primjeni*“³⁰.

Christian Weise (1642. - 1708.) – njemački pisac, dramatičar i pedagog – u svom *Političkom govorniku* kao *exemplum* navodi amblem harfe³¹ (SLIKA 2 A) iz amblematskog djela „*Idea de un príncipe político cristiano representada en cien empresas*“, čiji je autor španjolski političar i spisatelj Diego de Saavedra Fajardo (1584. - 1648.): „*Kada oštroomni Španjolac Saavedra u svojim svjetski poznatim simbolima*

²⁵ Albrecht Schöne. *Rezension über Harms/Freytag Außerliterarische Wirkungen barocker Emblem-bücher*, u: *Anzeiger für deutsche Altertum*, 86 /1975. S. 179-180.

²⁶ Dieter Sulzer. *Rezension über Harms/Freytag Außerliterarische Wirkungen barocker Emblem-bücher* u: *Arcadia* 13 /1978. S. 86.

²⁷ Peil, *Zur Diskussion*. S. 201.

²⁸ Schöne, *Emblematik – Napomene* iz 1993. godine. S. 275.

²⁹ Sulzer, *Poetik*. S. 401.

³⁰ Peil, *Zur Diskussion*. S. 201-202.

³¹ Empresa LXI – Diego Saavedra Fajardo. *Idea de un príncipe político cristiano representada en cien empresas*.

na više stranica predstavlja jedan glazbeni instrument (harfu) i piše ovim riječima: *maiora minoribus consonent*, što znači – gledajte, veliki i mali žele biti u suglasju.³²

Ili, Christian Scriver (1629. - 1693.), njemački luteranski duhovnik, koji u VIII. propovijedi svog djela *Duševno blago* kao *exemplum* za grižnju savjesti njemu poznatog grešnika navodi amblem *Frustra curris* (SLIKA 1 B) iz djela *Symbolorum et emblematum ex animalibus quadrupedibus desumptorum centuria altera collecta* njemačkog liječnika i prirodoslovca imenom Joachim Camerarius Mlađi, također i Joachim Cammermeister (1534. - 1598.): „Poznavao sam jednog čovjeka koji se u svojoj mladosti ali i u sredovječnosti, kada je već bio oženjen, prepuštao razvratu, svakodnevnom pijanstvu i drugim teškim grijesima, nakon čega bi ga međutim proganjala njegova nečista savjest i strah od Božje kazne te bi postajao strašljiv nemajući mira ni danju, ni noću. Postajao je nestalan i nestabilan kao Kajin iako ga nijedan čovjek nije progonio. Žurio je od mjesta do mjesta kao kakva životinja koju psi i lovci progone, dahtao je kao da ostaje bez daha, od straha mu se često znoj slijevao niz lice, izgledao je jadno, bio je suh i mršav, blijed i bijel. Ako bi ga se pokušalo tješiti nije imao snage to slušati ili je nije htio imati. Objašnjenje bi mogao biti simbol što ga navodi jedan učeni čovjek (Camerarius) a na kojem je predstavljen konj u punom trku kojega progone obadi i ose s natpisom: *Frustra curris! Trk je uzaludan*“³³ Budući da se navedeni primjeri ne mogu ubrojiti u amblematske knjige, a niti u zidno ili stropno slikarstvo, najprimjerenijom se čini Harmsova terminološka trodioba, po kojoj oni spadaju u tzv. „unutarknjiževne oblike primjene amblematike“.

Ova „unutarknjiževna primjena amblematike“ nazočna je posebice u autora koje u svom djelu navodi i Schöne: osim prije navedenog Scrivera, to su još Dillherr, Francisci, Santa Clara kao i Weidling.

Johann Michael Dillherr (1604. - 1669.), protestanski teolog i filolog u svojoj zbirci propovijedi „Heilige Sonn- und Festtags-Arbeit der jährlichen Sonn- und Festtäglichen Evangelien“ već u naslovu ukazuje na amblematski karakter djela – *in welcher Dreiständig-nachdenkliche Sinnbilder vorangesetzt*, dok u naslovnoj stranici druge zbirke „Augen- und Hertzens-Lust“ to i izrijeком navodi – *Das ist Amblematische Fürstellung der Sonn- und Festtäglichen Evangelien*. Erasmus Francisci, pravim imenom Erasmus Finx (1627. - 1694.), njemački polihistor, u svom djelu „Die Brennnede Lampen der Klugen“ također već u naslovu upućuje na amblematsku komponentu svog djela – *mit sechs und dreissig Bedenckungen, auch gleich so vielen Sinnbildern*. Abraham a Santa Clara, pravim imenom Johann Ulrich Megerle (1644. - 1709.), njemački katolički duhovnik, propovjednik i pisac koji

³² Christian Weise. *Politischer Redner, das ist kurze und eigentliche Nachricht wie ein sorgfältige Hofemeister seine Intergebene zu der Wohlredenheit anführen soll, damit selbige lernen*, Leipzig 1681. S. 137.

³³ Christian Scriver. *Seelen-Schatz*, Leipzig 1675. S. 219.

je djelovao u Austriji (između ostalog i kao carski propovjednik u Beču), u svom djelu „Hui! Und Pfui! der Welt“ također napominje u naslovu djela da je ono: *durch sittliche Concept, Historien und Fabeln vorgestellt*. Christian Weidling (1660. - 1731.), njemački evangelički jurist i propovjednik, također naslovom nekih svojih djela ističe njihov amblematski karakter: *Emblematische Satzkammer* (Leipzig 1702.) ili *Emblematischer Lob- und Trauer-Redner* (Leipzig 1706.).

Franciscijevo djelo „Die Brennnede Lampen der Klugen“³⁴ Schöne navodi kao primjer „primijenjene amblematike“, za razliku od Saavedrina djela kao primjera „klasične amblematike“. Tu tezu opovrgava Peil: „U interakciji teksta i slike u oba djela nema bitne razlike, jer obje knjige sadrže motom ukrašene amblematske slike (*pictura*) koje se u pripadajućem tekstovnom dijelu ponavljaju. Ponavljanje amblema u tekstu je u Saavedrinu djelu većinom nešto opsežnije negoli u Franciscijevom, ali je i u jednom i drugom jedna misao i jedan argument a kod Saavedre kao i kod Franciscija je amblem jasno podređen tekstu. Bilo bi konzekventno i Franciscijevu knjigu uvrstiti u amblematska djela. Samo bi se pogledom na naslove oba djela moglo drugačije prosuditi: Čini se da Saavedra ambleme smatra ključnim (*Idea de un príncipe político cristiano representada en cien empresas*), dok Francisci shvaća više kao dodatak (*Die brennende Lampen der Klugen*). Upitno je, jesu li takve minimalne razlike u naslovima dovoljne, da bi se unutar književne amblematike razlikovale ‚amblematske knjige‘ u užem smislu od amblematski ilustriranih knjiga u smislu ‚primijenjene amblematike‘“³⁵.

Ovim raspravama o problematici amblematike na vidjelo je izašla podjela na: 1) „čiste“ amblematske knjige ili amblematske knjige u užem smislu tj. knjige koje sadrže samo niz amblema (*pictura-motto-subscriptio*), 2) „knjige s amblemima“ ili amblematski ilustrirane knjige tj. knjige u kojima se kao dodatak amblemu ili umjesto onoga *subscriptio* nalazi komentar u prozi i 3) knjige u kojima nalazimo „unutarknjiževnu primjenu amblematike“.

U prvu (1) kategoriju bi spadale amblematske knjige autora kao što su Saavedra, Francisci, Mannich itd. Johann Mannich (1579. - 1637.), njemački luteranski duhovnik, u svojoj amblematskoj knjizi „*Sacra emblemata*“³⁶ navodi blagdan (ili nedjelju) s odgovarajućom perikopom i okruglom slikom (*pictura*) te motom na latinskom (*subscriptio*) što ga čini biblijski stih (SLIKA 4) a potom su na drugoj

³⁴ Erasmus Francisci. *Die Brennnede Lampen der Klugen; Zu Sorgfältiger Beleuchtung der Sterblichkeit / fürsichtiger Bewachung der Seelen / und vorbereitlicher Rüstung deß Gemüts gegen den Tod. Mit Sechs und dreissig Bedenckungen / auch gleich so vielen Sinnbildern / wider den Schloff der Sicherheit angezündet*, Nürnberg 1679.

³⁵ Peil, *Zur Diskussion...* S. 202-203.

³⁶ Johann Mannich. *Sacra emblemata LXXVI in quibussumma uniuscuiusque evangelii rotunde adumbratur. Das ist Sechundsibentzig Geistliche Figürlein, in welchen eines ieden Evangelij Summa Kürztlichen wird abgebildet*. Norimbergae 1624.

stranici moto i epigram tekstovno ponovljeni na njemačkom jeziku. Pri tom je važno naglasiti kako se svi tekstovni dijelovi odnose na sliku (*pictura*).

Drugoj (2) bi grupi pripadali autori poput Dilherra koji u svojim zbirka-ma propovijedi: (1) „Heilige Sonn- und Festtags-Arbeit“³⁷ odnosno (2) „Augen- und Hertzens-Lust“³⁸ i (3) „Heilig-Epistolischer Bericht“³⁹ svaku propovijed ilustrira amblemom.

U prvoj je zbirci (1) najprije naslov propovijedi, potom slika (*pictura*), a ispod nje objašnjenje ili *Erklärung* što bi trebao biti *subscriptio* (SLIKA 7), nakon čega slijedi uobičajena tekstovna propovijed.

U drugoj je zbirci (2) najprije naslov propovijedi s navedenim mogućim perikopama za taj dan, potom slika (*pictura*) s motom a ispod nje tekstovni dio (*subscriptio*) što ga čini biblijski stih (SLIKA 3), nakon čega slijedi kratka shema propovijedi.

U trećoj je zbirci (3) prvo naslov propovijedi s mogućim perikopama za taj dan a potom slika (*pictura*) s motom, ispod nje tekstovni dio (*subscriptio*) što ga čini biblijski stih (SLIKA 8), nakon čega slijedi tekstovni dio: uvod, nacrt propovijedi, molitva i pjesma (*Paraphrasis - Nutz u. Gebrauch – Gebethlein – Gesängelein*). Pri tom se svi tekstovni dijelovi odnose na biblijski tekst a ne na sliku (*pictura*) te propovijed može funkcionirati i bez tog amblematiskog ukrasa⁴⁰.

Razlike i sličnosti između ovih dvaju tipova amblematiskih knjiga najbolje je u svom prilogu obrazložio Peil: „Dok su kod Mannicha amblemi postojani a perikope daju samo ideju slike i načelo obrisa, kod Dilherra objašnjavanje biblijskih tekstova idealno je središte uravnoteženo okruženo amblemima i s njima povezanim pjesmama s jedne strane, a s druge strane su skice propovijedi i molitve. U ‘Sonn- und Festtags-arbeit’ su amblemi samo dodatak glavnom dijelu djela, propovijedi-ma. Upitno je međutim, jesu li ove razlike koje se zrcale u naslovima dostatne da se Mannichova ‘Sacra Emblemata’ označi kao ‘čista’ amblematiska knjiga, Dillherrova ‘Sonn- und Festtags-arbeit’ kao (formulirajući pretjerano) ‘knjiga s amblemima’

³⁷ Johann Michael Dilherr. *Heilige Sonn- und Festtags-arbeit, Das ist: Deutliche Erklärung Der jährlichen Sonn- und Festtäglichen Evangelien: in welcher Dreiständig-nachdenkliche Sinnbilder vorangesetzt; hernach Die Wort gründlich gewogen / nützliche Lehren herausgezogen / und / über der meisten Text / drei Predigten zu finden sind: So / in unterschiedlichen Jahren / gehalten worden.* Nürnberg 1660.

³⁸ Johann Michael Dilherr. *Augen- und Hertzens-Lust. Das ist Amblematische Fürstellung der Sonn- und Festtäglichen Evangelien.* Nürnberg 1661.

³⁹ Johann Michael Dilherr. *Heilig-Epistolischer Bericht / Licht / Geleit und Freud. Das ist: Emblematische Fürstellung / Der Heiligen Sohn = Festtäglichen Episteln: In welcher Gründlicher Bericht / von dem rechten Wort = verstand / ertheilet; Dem wahren Christenthum ein helles Licht furgetragen; und ein sicheres Geleit / mit beigefügten Gebethen und Gesängen / zu der himmlischen Freude / gezeigt wird.* Nürnberg 1660.

⁴⁰ Peil kao jedan od mogućih razloga navodi i činjenicu da su propovijedi dijelom nastale puno prije no što je došlo do njihova tiskanja, te stoga i nisu mogle biti upućene na ambleme koji su napravljeni neposredno prije tiskanja. – Peil, *Zur Diskussion*. S. 204.

a 'Heilig-Epistolischen Bericht' kao granični slučaj između ovih dvaju tipova amblematskih knjiga. Ali ova suprotnost sugerira dva pola, između kojih se kreću amblematske knjige sa svom svojom raznolikošću⁴¹.

Dakako, pored navedenih djela postoji mnoštvo baroknih knjiga koje su u daleko manjoj mjeri rabile ambleme, i to gotovo kao usput i rijetko, a što se posebice odnosi na zbirke baroknih propovijedi. Neke od tih zbirki uopće nemaju ambleme, jer su više bile namijenjene propovjednicima kao priručnik za njihove propovijedi, a manje vjernicima kao knjige za čitanje. One koje ih imaju očito su bile namijenjene ne samo duhovnicima nego i čitateljima, doduše onoj manjini koja se nazivala *literati* a suprot većini koja se nazivala *iliterati*. Dakako, pojam valja shvatiti ne u smislu „analfabet“, nego u okviru opozicijskog para *litteratus-ilitteratus* u značenju koje mu daje Grundmann. „Izrazi *litteratus* i *ilitteratus* u srednjem vijeku ne podrazumijevaju različite stupnjeve obrazovanja, nego različite načine obrazovanja, čak i obrazovne svjetove, koji postoje istodobno jedni pored drugih. Tako pored latinske rukopisne i tiskane tradicije rimsko-antičkog i biblijsko-patrističkog podrijetla istodobno postoje pučki jezici sa svojom vlastitom usmenom predajom u pjesništvu, pričama i legendama, pravu i običajima a koji snažno utječu na obrazovanje“⁴².

Ovoj grupi baroknih autora pripada i Drexel u čijem traktatu „Prethodnik vječnosti“ (njem. *Der Ewigkeit Vorlauffer*, lat. *Aeternitatis Prodigium*), bakrotisak (SLIKA 5) prikazuje sjedeći kostur (smrt) kako spava ispod stabla punog cvjetova i plodova. Pred njom je pješčani sat i sjekira a u pozadini sija sunce, kraj drveta puk pleše oko zlatnog teleta, dok po jezeru plovi brodić pun bezbrižnih ljudi. Na maloj su sličici jarac i djevica, dok u potpisu amblema piše: „Mnogi je zdravi čovjek za vrlinu i dobro tvrdoglav, a za porocima lako povodljiv“⁴³.

Drexelova LEGENDA amblema „Pogledati zdrave: (A) Zdravi možda misle, smrt spava? Ah, čuvajte se, probudit ćete se plačući; (B) Zdravi plešu i skaču, ne i bolesni: zdravlje je hrana poroka; (C) Hoće li prepelice biti zdravima poslastica; (D) Vjetar je povoljan, ali kako dugo? (E) Nakon kiše dolazi sunce, nakon smijeha dolazi plač; (F) Mnogi je zdravi čovjek za vrlinu i dobro tvrdoglav, a za porocima lako povodljiv; (G) Priuštite si jedan trenutak veselog bezumlja a o tom trenutku ovisi vječnost“⁴⁴.

Crkveni su redovi, a prije svih isusovci, bogatom produkcijom amblematskih knjiga etablirali *amblem* u baroknoj, no ni drugi redovi nisu zaostajali za njima. Tako se, primjerice, na početku petosveščane zbirke propovijedi „Hrana duhovna“

⁴¹ Peil, *Zur Diskussion*. S. 204.

⁴² Grundmann, Herbert. *Litteratus-ilitteratus*. Archiv für Kulturgeschichte Band. 40 Heft 1 Köln-Graz 1958. S. 13-14.

⁴³ Jeremias Drexel. *Der Ewigkeit Vorlauffer* (dalje: Drexel, *Der Ewigkeit*), bakrorez na početku knjige, München 1630.

⁴⁴ Drexel, *Der Ewigkeit*.

(*Pabulum spirituale*)⁴⁵ kapucina Štefana Zagrepca, koja je jamačno najznamenitije djelo „zlatnog doba“ kajkavskog baroka, nalazi bakrotisak (SLIKA 6) s likom pokrovitelja djela Emerika Esterházyja (1665. - 1745.), tadašnjeg zagrebačkog biskupa (od 1708. do 1723.). Ispod slike je tor s ovcama kojima redovnik (Zagrebac) lijevom rukom pruža stručak zelenila a desnom pokazuje prema nebu, čime se jamačno uvrstio u začetnike amblematike u našoj baroknoj literaturi.

U Zagrepčevu djelu ima i drugih amblematskih opisa-slika poput primjerice onoga u kojem opisuje portret pijanca (*inscriptio*) – (a), opisujući sliku (*pictura*) – (b) a potom i *suscriptio* – (c): (a) „Negdašnji stari ljudi, kada su hoteli izmalati pijanca, (b) malali jesu jedno dete prez pameti, ko jošće ne zna pravo govoriti, vu rukah deržeče jeden jagarski rog, a na glave noseče jednu steklenu korunu (c) hoteći dati tem načinom na znanje, da pijanec je kot jedno dete, ktero ne zna kaj govori, niti mu se more pravo razumeti ono kaj govori, po rogu pak vele da se razumeti mora on merzek glas kojega pijanec ima, da ga nigdor rad ne posluša, kakti ni glasa jagarskoga roga, kada se vu njega puše, po steklene korune pak hote dati na znanje, da kakti steklena koruna na viđenje štima se da je kaj a vendar vu sebe nikaj ni; tak se i oni kada su najbolje pijani, štimažu da su najmudreši i najvučeneši, otkuda navadu imaju govoriti“⁴⁶.

Ili, amblematski opis-slika kojom se opisuje poganski prikaz vječnosti, gdje također nalazimo naslov ili moto (*inscriptio*) – (a), sliku (*pictura*) – (b) i potpis ili tumačenje (*suscriptio*) – (c): (a) *Sol in aeternum vivit* (b) *negdašnji pogani tersili su se z kajkakvem malanjem i kipmi vekovečnost kazati i povedati kaj je, nekoji su malali sunce* (c) *ar kakti sunce vsigdar žive i neprestance okolu teče, vsaki večer zapada i vsako jutro ishađa, tak i u vekovečnosti vura za vurum, den za dnevom, leto za letom prehađaju i dohađaju i tak vsigdar prehađali i dohađali budu da nigdar ne prestanu*⁴⁷.

Na omiljenost amblematičnosti kod baroknih propovjednika upućuju već i sami naslovi većine njihovih zbirki propovijedi, tako na primjer:

Clemens von Burghausen „Serafinski lovački rog“ (*Seraphisches Jäger-Horn*), Martin von Cochem „Zlatni nebeski ključ“ (*Goldene Himmel-Schlüssel*), Marcellian Dalhover (Dalhofer) „Vrtne gredice zasađene različitim cvijećem“ (*Garten-Bethlein*

⁴⁵ Zagrabiensi, P. Stephano Concionatore Capucino. *Pabulum spirituale ovium christianarum* (Stefana iz Zagreba Prodekatora Capuczina, *Hrana duhovna ovchicz kerschanszkeh*). I. PARS, *Conciones in Sacra Euangelia Dominicanum iliti Prodechtva chesz vsze czeloga leta Nedelye*, Zagrabiae M.DCC. XV; II. PARS, *Conciones Panegyres Festa Domini, B. V. Mariae ac sanctorum illiti Prodechtva svetechna chesz usze Szvetke Goszponove, B. D. Mariae y Szvetczev Bosieh*. Clagenfurti M.DCC.XVIII; III. PARS, *Sermones ascetici Alliti Razgovori duhovni*, Zagrabiae 1723; IV. PARS, *Conciones super Dominicas a Prima Adventus usque ad Primam post Pentecostes Alliti Prodeke zverhu Nedely od Perve Adventa do Perve po Duhovom*, Zagrabiae 1727; V. PARS, *Conciones super Dominicas Pentecostes ac super praecepta Decalogi alliti Prodeke zverhu Nedely Trojachkeh, zverhu Deszetereh Bosieh Zapovedih*, Zagrabiae 1734. (dalje: Zagrebac, HD I, II, III ili IV).

⁴⁶ Zagrebac, HD IV, 179.

⁴⁷ Zagrebac, HD I, 274.

bestehend von unterschiedlichen Blumen), Athanasius von Dillingen „Duhovni perivoj probranog cvijeća“ (*Geistlicher Lust-Garten mit auserlesenen Blumen*), Ignaz Ertl „Slatko-gorka biljka pokore“ (*Bitter-süßes Buß-Kraut*), Hilarion Gašparoti „Cvet sveteh“, Amandus von Graz „Duhovna paša kršćanskih ovčica“ (*SeelenWayde Der Christlichen Schäfflen*), Franz Höger „Sedam kruhova koje je Krist blagoslovio u pustinji“ (*Siben Brodt in Der Wüesten von Christo gesegnet*), Ferdinand Hueber „Na nebesku pašu zovući pastir duša“ (*Zur Himmels-Weyd ruffende Seelen-Hirt*), Fortunat Hueber „Rani nar posvuda prividnih čudovitih ukrasa“ (*Zeitiger Granat-apfel der allerscheinbaristen Wunderzierden*), Lucianus Montifontanus „Duhovna dječja igra“ (*Geistlicher Kinder-Spiel*), Juraj Mulih „Nebeska hrana“, Conrad Purselt „Tri loze evanđeoske istine“ (*Drey Reben evangelischer Warheit*), Wolfgang Rauscher „Srčika cedra“ (*Mark der Zedernbäume*), Johann Prambhofer „Samsonovi medenjaci“ (*Samsonischer Hönig-Fladen*), Juraj Reš „Pet kamenov preče Davidove“, Abrahama a Santa Clara „Duhovni dućan“ (*Geistliche Kramer-Laden*), Christoph Selhamer „Seoska truba“ (*Tuba rustica*), Florentius Schilling „Uskršnja jaja“ (*Oster-Ey*), Mihajl Šimunić „Feniks pokore“, Michael Stainmayr „Marijanska riznica“ (*Marianische Schatz-Kammer*), Albert Steffan „Duhovni zvuk trombona“ (*Geistlicher Posaunen-Schall*), Andreas Strobl „Gotovi ključ za duhovnu kartašku igru“ (*Ausgemachter Schlüssel zu dem geistlichen Karten-Spiel*), Placidus Teller „Novo otvoren i sa svom rijetkom, novom i neobičnom robom vrlo dobro napunjen kao i za sve sajmove otvoren duhovni dućan“ (*Neu-eröffneter Mit allerhand raren, neuen und seltsamen Waaren, wohleingerichter Auch Auf alle Kirchweyh-Tag und Jahrmärckt aufgeschlagener Geistlicher Kram-Laden*), Ignatius von Trauner „Duhovni lov na duše“ (*Geistlicher Seelen-Jagd*), Jordan von Wasserburg „Jordanski tok i izljev“ (*Jordanische Fluß und Ausguß*), Leo Wolf „Duhovna lavlja rika“ (*Geistlicher Löwen-Brüllen*), Johannes Braumiller „Živa slika griješnika“ (*Lebhaftes Conterfey des Sünders*), pa tako i Štefan Zagrebec „Duhovna hrana“.

Naposljetku u bogatoj amblematičkoj baroknoj dobi, koja predstavlja još i danas „*tajanstveni rudnik baroknih slika, poezije i tema*“⁴⁸, nalazimo i djela koja pripadaju trećoj (3) vrsti „amblematskih“ knjiga, onoj u kojoj je nazočna „unutarnji-ževna primjena amblematike“.

U ovu treću vrstu spada većina baroknih zbirki propovijedi koje po vanjskim (formalnim) obilježjima ne bi trebale pripadati amblematskim knjigama, jer u njima amblema kakav je dosad opisivan nema – eventualno se na početku knjige nalazi kakva slika nalik na amblem a i to kod manjeg broja djela. Međutim, ono po čemu one ipak na stanoviti način čine dio amblematskog korpusa jest sličnost

⁴⁸ Heribert Breidenbacher. *Vanitas und Tod beim Emblematiker Jeremias Drexel S.J. (1581-1638)* u: *Europäische Tradition und deutscher Literaturbarock* (Hgg. Hoffmeister, Gerhart), Bern - München 1973. S. 391.

dviju struktura: one amblematske i one barokno-propovjedne. Naime, propovijed, baš kao i amblem, na početku ima *inscriptio*, a to je bila *perikopa* (biblijska sentencija ili „svetopisamski redak“ kako kažu teolozi). Slika (*pictura*) u klasičnom smislu te riječi je mogla, ali obično nije slijedila, ali se *perikopa* većinom temeljila na kakvu slikovitom biblijskom ulomku koji bi govorom vješta propovjednika postajao dalje „slika opisana riječima“. *Subscriptio* je bio dio propovijedi u kojem se tumačila ta slika i njezin moto tj. „amblem“. Barokna propovijed je dakle svojom trodijelnom strukturom *perikopa*-barokna slika-tumačenje nalik na amblem. Izabrani je „amblem“ propovijedi – dijelom kao simbol, dijelom kao znak – želio zornošću svojih slika i metafora postati slušateljeva unutarnja slika, a istovremeno ovu unutarnju sliku povezati s bližim i daljim okvirom te slike tj. neposrednom i posrednom zbiljom. Barokna (amblematska) propovijed je time povezala govorničko umijeće (*ars oratoria*) s pučkim slikovitim jezikom – što ga karakteriziraju igre riječima, anagrami, asonance te nizovi amblema – i na taj način, posebice kod talentiranih propovjednika, stvarala nizove baroknih slika, svojevrstnih „amblema“.

Neki od mnogobrojnih „amblema“ baroknih propovijedi odnosili su se na same propovjednike. Tako primjerice švicarski reformatorski duhovnik Conrad Wirtz (1606. - 1667.) u svojoj nastupnoj propovijedi nabraja niz „naslova“ kojima ih naziva Biblija: „I. U Starom zavjetu ih Sveti Duh imenuje: a. prorocima koji nam otkrivaju Riječ Božju Post. XX,7; b. vidiocima jer vide buduće događaje 1.Sam IX,9; c. stražarima koji moraju čuvati povjereno im stado Izai. LVI, 10 i Ezek. XXXIII,27; d. poslugom Doma Ezek. XLIV, 11; e. službenicima Doma Božjega Ezra VII,24; f. ljudima Božjim 1.Kralj. XIII,1; g. pače Bogovima Izl. IV, 16 i VII, 1; II. U Novom Zavjetu Nazivani su: 1. solju zemlje i svjetlom svijeta, Mat. V,13-14; 2. pastirima i učiteljima Efež. IV,11; 3. saditeljima i zaljevačima I. Kor. III,6; 4. nadglednicima Kuće Božje. I.Timot. III, 1; 5. pastirima naše duše Hebr. XIII, 17; 6. upraviteljima otajstva Božjih I. Kor. IV,1; 7. slugama riječi Luk. I, 2; 8. poslužiteljima evanđelja Efež. III,7; 9. poslužiteljima novog Saveza 2. Kor. III,6; 10. poslužiteljima Božjim Tit. I,1 i 1.Kor. III,5; 11. slugama i glasnicima Kristovim Rim. I,1 und 2.Kor. V,20; 12. poslužiteljima Svetoga Duha 2.Kor. III,6; 13. pače i anđelima Božjim Apoc. III,1“⁴⁹.

I Conrad Purselt (1644. - 1706.), isusovac podrijetlom iz Gornje Franačke, u propovijedi na nedjelju *sexagesimae* navodi na početku *exordiuma* kako je „Riječ Božja u Svetom pismu uspoređena s različitim stvarima“⁵⁰. Potom nabraja navode iz Svetog pisma da bi uvod zaključio nekontrastnim gomilanjem metafora za Riječ Božju i propovjednike po načelu *geminatio*⁵¹ – želeći na taj način po starom

⁴⁹ Conrad Wirtz. *Inaugural-Predigt von Pflanzung/fortsetzung und erhaltung deß Lehr- und Predigtamts*. Zürich 1668. S. 6-7.

⁵⁰ Conrad Purselt. *Fons aquae I*, Augspurg-Dillingen 1700 (dalje: Purselt, *Fons I*). S. 67.

⁵¹ Quint. *Inst.* IX, III, 29.

retoričkom obrascu učiniti slušateljstvo *attentum* (pozornim), *benevolum* (dobrohotnim) i *docilem* (sklonim pouci)⁵²: „Ako je Riječ Božja dragi kamen kojim nebo trguje, onda je propovjednik draguljar koji je propao. Ako je Riječ Božja strašna kiša ili snijeg, onda je propovjednik oblak iz kojega ova kiša ili snijeg padaju u uši i srca ljudi. Ako je Riječ Božja med, onda je propovjednik košnica iz koje se ovaj slatki sok cijedi. Ako je Riječ Božja zrcalo, onda je propovjednik umjetnički okvir oko tog zrcala. Ako je Riječ Božja čekić, onda je propovjednik držalo za taj čekić. Ako je Riječ Božja laterna i svjetlo, onda je propovjednik užigač i svijećnjak. Ako je Riječ Božja vatra, onda je propovjednik užigač i vatropazitelj. Ako je Riječ Božja srebro i zlato, onda je propovjednik rudnik srebra i zlata u kojem je ono skriveno. Ako je Riječ Božja jelo i kruh, onda je propovjednik majstor hrane i zaliha. Ako je Riječ Božja dvosjekli mač, onda je propovjednik desna ruka koja taj mač vodi. Ako je Riječ Božja sjeme, onda je propovjednik sijač koji ide sijati svoje sjeme“⁵³.

Jednako tako i Zagrebec u svojoj propovijedi *Na nedelju sexagessime*⁵⁴ propovijeda: „Međ pticama nebeskemi i zverjem zemelskem ova je razlučnost, da kada se po noći vužge kakov dupler, ter z onum svetlostjum po loze ali po puščine gdo ide, ptice na proti svetlosti lete a zverja pak od nje beže. Ravno takova razluka je međ onemi, koj pojdu vu nebo i koj vu pekel, ar Reč Božja je svetlost. Škura puščina je ov grešni svet, kada prodekatori z svojemi navuki svete, koj z pticama nebeskemi priletavaju k svetlosti Reči Božje i vu nje se nasladuju, to je znamenje zveličenja, koj pak z zverjem divjem od nje beži, to je znamenje pogublenja. ... *Beati qui audiant Verbum Dei et custodiant illud* (Lk 11,28); Blaženi koji poslušaju Reč Božju i nju obderžavaju. Ali me morebiti opita gdo kak se more Reč Božja obderžavati? Ja pak toga takovoga pitam, kak se obderžava ogenj? Znam da mi odgovori, da z prilaganjem dervi. Dobro govorite i na to ja velim da Reč Božja je na spodobu jednoga Ognja, koj vužiže serca človečanska. *Ignitum eloquium tuum vehementer*. ... Mi prodekatori jesmo tuliki vincerlini i teža-ki dušah vašeh, koje mi z našemi navuki obderžavamo, tuliko se trudimo vučeč, potimo kričeč. Zakaj? Morebiti zato kajti nas radi poslušate? Naše navuke vi hvalite? Nje čujuč pobolšati se kanite? Oh, to je vse listor jedno cvetje, to nam našeh trudov i potov ne plača, to nam ni zadosta, niti se za takovo cvetje mi ne maramo, vnogo menje trudimo. Nego želemo videti sad našega semena, koje mi oberh zemlje serc vaših sejemo. ... Ne ostavimo se današnjega sv. evangeliuma, koj se spomina od jednoga sejača sejučega seme svoje ... po sejaču moraju se razumeti prodekatori, po semenu Reč Božja“.

Purselt u navedenom ulomku navodi niz možebitnih amblema Božje Riječi i propovjednika koji potječu iz Biblije i samo ih je potrebno uobličiti u amblematsku

⁵² Kako preporučuju retorički priručnici, tako, npr.: Quint. *Instutio oratoria*. 4, I, 5; Cic. *De inventione* I, 15 itd.

⁵³ Purselt, *Fons I*. S. 68.

⁵⁴ HD I, 131-141.

formu. Zagrebec naprotiv ne gomila niz možebitnih amblema, nego uobličuje po dva konkretna za svaki pojam (Božja Riječ je svjetlost odnosno oganj a propovjednici održavatelji svjetlosti i ognja odnosno „vinceleri“⁵⁵ i težaki duša). Naime, osim jednog od najpoznatijih amblema, onoga iz djela „Apophthegmata Symbolica“, autor August Casimir Redel (1656. - 1710.), nizozemski duhovnik i spisatelj (SLIKA 2 B)⁵⁶, kojim se propovjednik savjetuje „*Corde prudens, ore studens*“ tj. „Srcem mudar, izlaganjem učen“ a što je trebalo ujediniti vanjsko retoričko moći (*eloquentia*) i unutarnju duhovnost (*prudentia*) – *de facto* cijelu teoriju baroknog propovjedništva – u amblematskim se knjigama pojavljuje i niz drugih amblema koji se odnose na same propovjednike. Tako i Purselt i Zagrebec na kraju citiranih ulomaka, nakon tamo nagomilanih možebitnih (Purselt) i nekoliko uobličanih (Zagrebec) amblema, navode i temu propovijedi: amblem sijača.

Barokni su propovjednici sebe u propovijedima naime često prikazivali i kao sijače, vinogradare, ili ribare ili pak koristili te biblijske ambleme za druge teme.

Amblem sijač koji sije Božje sjeme utemeljen je na biblijskoj prispodobi o sijaču „*Iziđe sijač sijati sjeme*“ (Lk. 8, 5) obično je propovijedan na nedjelju šezdesetnice (*sexagesimae*), budući da je jedna od perikopa na taj dan i stih iz evanđelja po Luki (Lk. 8, 4-15).

Amblem je strukturiran na sljedeći način:

- 1) *inscriptio* (pod- ili nadnaslov): „*Exiit, qui seminat, seminare semen suum / Iziđe sijač sijati sjeme*“ (Lk. VIII, 5);
- 2) *pictura* (slika): slikovita biblijska prispodoba, koji put i slikovno prikazana (primjerice u Dilherrovoj zbirci propovijedi *Augen- und Hertzens-Lust* u kojoj on stavlja amblem „sijač“ s odgovarajućom slikom na početak propovijedi na nedjelju *sexagesime*: v. SLIKA 3) – a većinom samo tekstovno – PRISPODOBA O SIJAČU. ⁵*Iziđe sijač sijati sjeme. Dok je sijao, jedno pade uz put, bi pogaženo i ptice ga nebeske pozobaše.* ⁶*Drugo pade na kamen i, tek što je izniklo, osuši se jer ne imaše vlage.* ⁷*Drugo opet pade među trnje i trnje preraste i uguši.* ⁸*Drugo napokon pade u dobru zemlju, nikne i urodi stotrukim plodom. ...* ¹¹*A ovo je prispodoba: Sjeme je Riječ Božja.* ¹²*Oni uz put slušatelji su. Zatim dolazi đavao i odnosi Riječ iz srca njihova da ne bi povjerovali i spasili se.* ¹³*A na kamenu – to su oni koji kad čuju, s radošću prime Riječ, ali korijena nemaju: ti neko vrijeme vjeruju, a u vrijeme kušnje otpadnu.* ¹⁴*A što pade u trnje – to su oni koji poslušaju, ali poneseni brigama, bogatstvom i nasladama života, uguše se i ne dorođe roda.* ¹⁵*Ono pak u dobroj zemlji – to su oni koji u plemenitu i dobru srcu slušaju Riječ, zadrže je i donose rod u ustrajnosti.* (Lk. VIII, 5-15) – utemeljena na navedenom, općepoznatom biblijskom ulomku;

⁵⁵ Vinceler (< njem. Winzer, mađ. vinzeller) = čuvar vinograda.

⁵⁶ August Casimir Redel. *Apophthegmata Symbolica*. Augustae Vindelicorum (Augsburg) 1698. S. 44.

- 3) *suscriptio* (potpis amblema): *Semen est Verbum DEI / Sjeme je riječ Božja* (Lk. VIII, 11) odnosno – njegovo tumačenje (dio propovijedi).

Purselt u prije navedenoj propovijedi na nedjelju *sexagesimae* na završetku prije spomenutog *exordiuma* vraća se temi propovijedi pod- ili nad-naslava (*inscriptio*) „Iziđe sijač sijati sjeme“ (Lk. 8, 5) navodeći legendu: „Ako je Riječ Božja sjeme, onda je propovjednik sijač koji ide sijati svoje sjeme. Zatim preskače općepoznatu sliku (*pictura*) sijača i slijedi potpis amblema (*suscriptio*) tj. tumačenje: „Glavna nakana i krajnji cilj jednog sijača je da posijano sjeme da trideseto – šezdeseto, pače sto-struki plod. Duhovnom sijaču, propovjedniku, također je stalo do ploda a ne do same propovijedi kao propovijedi i broja slušatelja.“⁵⁷ Nakon što je, u tipičnom baroknom stilu, nanizao niz iscrpno opisanih metafora čovjeka (*vrt pun korova, divlja i neobrađena oranica, drsko obijestan i raspušten konj, vojnik bez oružja i ptica u zraku*) vraća se Purselt temi i dodaje još jedno tumačenje: „Sijačev je rad težak i mukotrpan jer seljak zna koliko truda i rada zahtijeva poljodjelstvo i koliko žege i zime, vjetra i kiše, gladi i žeđi mora pri tom izdržati da bi nakon svega često pozeo ništa od onoga što je posijao. Još teže je propovjedniku.“⁵⁸

I u Zagrepčevoj propovijedi na nedjelju šezdesetnice (*sexagesimae*)⁵⁹ nalazimo perikopu o sijaču: „Izišiel je sejač sejati semena svojega“. Nakon uvodnog dijela u kojem razmatra i raspravlja misli autoriteta poput sv. Bernarda, sv. Ivana Zlatoustoga itd. vraća on amblemu „Sejača sejućega seme svoje“ a što je *inscriptio* (pod-ili nadnaslov) amblema. *Pictura* tj. sliku doduše nemamo, ali je zamjenjuje zvukovna anafora i riječima opisana slika sijača čije „seme nekoje opalo je na put, nekoje na kamen, nekoje međ ternje, a nekoje pak na dobru zemlju“. Potom slijedi *suscriptio* ili potpis amblema tj. njegovo tumačenje: „po sejaču mora se razumeti prodekatori, po semenu Reč Božja“ a onda i nastavak tumačenja – doduše ne na amblematski koncizni nego na barokni razbarušeni i opsežni način: „seme polek puta posejano razme se ona Reč Božja koja opade na serce puno misli i skerbi tak da one kajkakne čalarne misli ne puste se vu sercu Božje Reči ukliti, ar čez jedno vuho nuter, čez drugo van. Pače vnogi jesu koji stoje vu cirkve, prodekatora glede i poslušaju a ne znaju pak kaj govori, ar bog zna kud se onda oni svojemi mislemi klate. I ako pravo znaju kaj prodekator govori, vendar ne maraju se za one njegove navuke, i tako dolete ptice peklenske koje poberu ono seme iz serca i pameti njihove da se ne uklije, korenja ne pusti i sada ne rodi... Drugo seme opalo je zverhu kamena i berže li se je uklilo, taki je uzehnulo ar ni imelo močvarnosti, niti kam korenja pustiti... Tretje fele seme je ono koje je opalo međ ternje i od ternja je zadušeno da sada ne more roditi.“⁶⁰

⁵⁷ Purselt, *Fons*. S. 68.

⁵⁸ Purselt, *Fons* I. S. 69-70.

⁵⁹ Zagrebec, HD I, 131-141.

⁶⁰ Zagrebec, HD I, 136-137.

Ili, u propovijedi *Na petu nedelju po Treh Kraleh* u kojoj također uspoređuje propovjednike sa sijačima kratko opisanim amblemom kojemu je *inscriptio* (pod-ili nadnaslov): „*Oh srečni! O blaženi sejači Božje Reči, nego do današnjega dneva nahajaju se po vsem širokom svetu njihovi namestniki, koteri obilno sâd Nebu zadobivaju svojem svetum peldum međ kerščeniki i međ pogani i ovi jesu prodekatori, koj z semenom reči Božje, poganine na veru, a kerščenike na pokoru obračaju, neprestance kričeč, i po vseh ktajeh rashitavajuč zernje oneh reči*“. *Suscriptio* ili potpis amblema jest: „*Pokoru delajte*“ (*Paenitentiam agite*) – Mat, 4, 17.

Amblem *ribari ljudi* utemeljen na biblijskoj sentenciji „*Pođite za mnom i učinit ću vas ribarima ljudi*!“ (Mt 4, 19, Mk 1,17) obično propovijedanoj na Dan sv. Andrije apostola, jer je jedna od perikopa na taj blagdan i taj stih iz evanđelja po Mateju i Marku (Mt 4, 19, Mk 1,17).

Struktura amblema:

- 1) *inscriptio* (pod- ili nadnaslov): *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum / Pođite sa mnom i učinit ću vas ribarima ljudi* (Mt 4,19, Mk 1,17)
- 2) *pictura* (slika): slikovita biblijska prisposoba, koji put i slikovno prikazana, kao primjerice u Mannichovoj zbirci *Sacra Emblemata* u kojoj on stavlja amblem „*ribar*“ s odgovarajućom slikom na početak propovijedi na blagdan sv. Andrije (SLIKA 4) – *RIBARI LJUDI*. ¹*Dok se jednom oko njega gurao narod da čuje riječ Božju, stajao je on pokraj Genezaretskog jezera.* ²*Spazi dvije lađe gdje stoje uz obalu; ribari bili izašli iz njih i ispirali mreže.* ³*Uđe u jednu od tih lađa; bila je Šimunova pa zamoli Šimuna da malo otisne od kraja. Sjedne te iz lađe poučavaše mnoštvo.* ⁴*Kada dovrši pouku, reče Šimunu: „Izvezi na pučinu i bacite mreže za lov“.* ⁵*Odgovori Šimun: „Učitelju, svu smo se noć trudili i ništa ne ulovismo, ali na tvoju riječ bacit ću mreže“* ⁶*Učiniše tako te uhvatiše veoma mnogo riba; mreže im se gotovo razdirale.* ⁷*Mahnuše drugovima na drugoj lađi da im dođu pomoći. Oni dođoše i napuniše obje lađe, umalo im ne potonuše.* ⁸*Vidjevši to, Šimun Petra pade do nogu Isusovih govoreći: „Idi od mene! Grešan sam čovjek, Gospodine!“* ⁹*Zbog lovine riba što ih uloviše bijaše se zapanjio on i svi koji bijaše s njime* ¹⁰*a tako i Jakov i Ivan, Zebedejevi sinovi, drugovi Šimunovi.*
- 3) *suscriptio* (potpis amblema): *Isus reče Šimunu: „Ne boj se! Odsad ćeš loviti ljude!“* ¹¹*Oni izvukoše lađe na kopno, ostaviše sve i pođoše za njim* (LK 5, 1-11).

Kapucinski propovjednik Prokop von Templin (1608. - 1680.) u propovijedi na dan sv. Andrije navodi pod- ili nad-naslov (*inscriptio*) amblema: „*Pođite sa mnom i učinit ću vas ribarima ljudi*.“ Slika (*pictura*) je opisana riječima: „*Ambulans Jesus iuxta mare, Prolazeći uz Galilejsko more, tražio je pogodan kamen da bi postavio čvrste temelje zgradi svoje Kršćanske Crkve i naišao na njih četvoricu: Petra, Andriju, Jakoba i Ivana. Unatoč tomu što su bili još prilično grubi, nespretni i nezgrapni uze ih sebi te će ih već lijepo polirati i pripremiti da mu poslije uzorno služe i budu vjerni ...*

Slijedite me. Tako su ga brzo četiri osobe P. A. J. i Ivan poslušale. Bili su privučeni tako jako da su na brzinu napustili svoju brodicu, mrežu, roditelje i slijedili ga. ... Neki propovjednik baca svoju mrežu lijevom rukom i unatoč svom trudu i radu nema prave nakane i razmišljanja, jer cilja na nešto prolazno, loše i isprazno. Taj će se sigurno na smrtnoj postelji naći s praznom mrežom u rukama, kukajući i žaleći se strogom sucu Kristu: Gospodine, cijeli život sam po čitave noći lovio, mučio se, gnjavio i trudio i ništa nisam ulovio. Sve badava i uzalud. Neki pak baca mrežu desnom rukom trudeći se i radeći uz pravu intenciju i razmišljanje ne tražeći ništa drugo do Božju Milost i spas duša. Taj će se na kraju radovati bogatom ulovu duša što ih je ulovio za Gospodina i zaslugama koje time stekao. Takav je ribar ljudi bio sv. apostol Andrija, jer je prošao Trakijom do Konstantinopola, bio u Aheji, Epiru i Skitskoj zemlji s jednim jedinim ciljem: preobratiti divlje barbarske narode na kršćansku vjeru. To je činio sve do smrti, smrti na križu“. Na koncu je potpis amblema (suscriptio): „Tako je marljivo prionuo uz propovijedanje i ribolov ljudi, da je do kraja života ostao vezan uz to.“⁶¹

Zagrebec u svojoj propovijedi *Na den sv. Jandraša apostola*⁶² također navodi amblem ribara ljudi. Najprvo navodi pod- ili nad-naslov (*inscriptio*) amblema: „Kuliko je Sv. Jandrašu i vsem sv. apostolom hasnelo poslušati Glas Božji, da su iz najpriprostešeh ljudi, največki sveci i lovci duš postali“. Slika (*pictura*) je opisana riječima: „Hodeći Jezuš polek morja zagledal je dva brata, Šimuna koj se zove Peter i Andraša brata njegovoga, stavljajuće mreže vu morje i reče njim: Venite post me. Hodete za menum i hoću vas vučiniti ribiče ljudi. At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum. Oni pak taki ostavivši mreže nasleđuvaše njega“. Na kraju je potpis amblema (*suscriptio*) tj. tumačenje: „Venite post me. Hodete za menum, koj glas čujuć ona dva brata ribiča Peter i Andraš, taki, on isti hip, prez vsakoga štentanja, ostavivši onde na mestu svoje mreže, barku, i vsa koja su imeli ter su pošli za Kristušem, njega nasleđovali, prez povraćanja nazad, tje do svoje skradnje vure. I tako oni iz najpriprostešeh ribičev postali su najmudreši apostoli i navučiteli narodov“.

Ili, u propovijedi na *Drugu nedelju po sv. III. kraljeh*⁶³ u kojoj najprije navodi pod- ili nad-naslov (*inscriptio*) amblema: „... prispodablja se Kraljestvo Nebesko ... verše vu morje veržene.“ Slika (*pictura*) je opisana riječima: „Spomina se nadalje sv. Matej Evang. da kada je Kristuš hotel postaviti fundamentume svoje Sv. Cirkve Katoličanske i vučiniti Collegium Apostolski, prohađajući se polek morja Galilejanskoga. Ambulans iuxta mare Gallileae. Zagledal je bil Petra i Jandraša stavljajuće mreže vu morje, počne je zvati za sobum govoreći njim. Venite poste me, et faciam vos fieri piscatores hominum. Hodete za menum i hoću vas vučiniti lovce od ljudi.“ Na koncu je potpis amblema (*suscriptio*) tj. tumačenje: „Ravno tak je vučinił z Jakopom i

⁶¹ Prokop von Templin. *Sanctorale*. Saltzburg 1666. S. 96-100.

⁶² HD IV, 538-552.

⁶³ Zagrebec, HD III, 84-98.

Janušem. Čuden moduš i način stanovito je ov z kojem Kristuš k sebe i za sobum zove ljudi. Prez zamera tvojega Kristuš moj predragi mene se ne vidi zadovoljen zrok genuti na nasledovanje tvoje čast ribička, nego bi bolje bilo reči njim: Venite post me faciam vos fieri episcopos et pontifices. Hodete za menum hoću vas vučiniti biškupe i pape. Ne (veli sv. otec Anastasius Sinaita) ni hotel Kristuš tem načinom i z takovem obećanjem njih k sebe i za sobum zvati. Ar Kristuš došel je na ov svet vu to ime da bi on ljudem mogel put napraviti čist od lečkih i prečkih, da bi nam Vrata Nebeska odperl i nam čez nje pomogel vu Diku Nebesku vlesti i zato hoće da se vsaki vu svoje meštrije, časti i stališu zveliči. Peter, Jandraš, Jakop i Januš bili su ribiči zato su od Kristuša pozvani bili na lov. Faciam vos fieri, non concionatores, non episcopos, non pontifices, sed piscatores, arte enim piscandi vestrum et aliorum salutem consequemini. Ni hotel Kristuš da bi ovi ribiči premenili svoju meštrij u i stališ ribarski i zato njim obetal da budu prodekatori, biškupi ali pape ako pojdu za nim, nego je hotel da z onum istum meštrijum, to je to ribarskum z kojum su si hranu telovnu dobivali, z ovakvum ravno meštrijum na već izvišenum bi dobivali duše svoje, i svojeh bližnjih nebu.⁶⁴

Amblem vinogradar koji obrađuje vinograd utemeljen

- a) na biblijskoj izreci „Ja sam istinski trs, a Otac moj – vinogradar“ (Iv. 15,1) i strukturiran na sljedeći način:
- 1) pod- ili nad-naslov (*inscriptio*): Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est / Ja sam istinski trs, a Otac moj – vinogradar (Iv. 15,1)
 - 2) *pictura* (slika): slikovita biblijska prispodoba – TRS I LOZA – ¹Ja sam istinski trs, a Otac moj – vinogradar. ²Svaku lozu na meni koja ne donosi roda on siječe, a svaku koja rod donosi čisti da više roda donese. ³Vi ste već očišćeni po riječi koju sam vam zborio. ⁴Ostanite u meni i ja u vama. Kao što loza ne može donijeti roda sama od sebe, ako ne ostane na trsu, tako ni vi ako ne ostanete u meni. ⁵Ja sam trs, vi loze. Tko ostaje u meni i ja u njemu, taj donosi mnogo roda. Uistinu, bez mene ne možete učiniti ništa. ⁶Ako tko ne ostane u meni, izbace ga kao lozu i usahne. Takve onda skupe i bace u oganj te gore. (Iv. 15,1-6)
 - 3) *suscriptio* (potpis amblema): ²Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit eum; et omnem, qui fert fructum, purgat eum, ut fructum plus afferat / ²Svaku lozu na meni koja ne donosi roda on siječe, a svaku koja rod donosi čisti da više roda donese.
- b) na biblijskoj sentenciji: „Simile est enim regnum cae lorum homini patri familias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam / ¹Kraljevstvo je nebesko kao kad domaćin rano ujutro izađe najmiti radnike u svoj vinograd“ (Mt 20, 1) obično propovijedanoj na sedamdesetnice (*septuagessimae*), budući da je jedna od perikopa na taj blagdan i taj stih iz evanđelja po Mateju.

⁶⁴ Zagrebec, HD III, 87-88.

- 1) pod- ili nad-naslov (*inscriptio*): ²*conventionem autem factam cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam* / ²*pogodi se s radnicima po denar na dan i pošalje ih u svoj vinograd* (Mt. 20,2),
- 2) *pictura* (slika): slikovita biblijska prispodoba, koji put i slikovno prikazana, kao na primjer u Dilherrovoj zbirci „Heilige Sonn- und Festtags-Arbeit“ u kojoj on taj amblem stavlja na početak propovijedi na nedjelju *septuagesimae* ili sedamdesetnice (SLIKA 7) – RADNICI POSLJEDNJEG SATA – ¹Kraljevstvo je nebesko kao kad domaćin rano ujutro izađe najmiti radnike u svoj vinograd ²*pogodi se s radnicima po denar na dan i pošalje ih u svoj vinograd*. ³*Izađe i o trećoj uri i vidje druge gdje stoje na trgu besposleni* ⁴*pa i njima reče: 'Idite i vi u moj vinograd pa što bude pravo, dat ću vam*. ⁵*I oni odoše. Izađe opet o šestoj i devetoj uri te učini isto tako*. ⁶*A kad izađe o jedanaestoj uri, nađe druge gdje stoje i reče im: 'Zašto ovdje stojite vazdan besposleni?'* ⁷*Kažu mu: 'Jer nas nitko ne najmi. Reče im: 'Idite i vi u moj vinograd'*. ⁸*Uvečer kaže gospodar vinograda svome upravitelju: 'Pozovi radnike i podaj im plaću počevši od posljednjih pa sve do prvih*. ⁹*Dođu tako oni od jedanaeste ure i prime po denar*. ¹⁰*Pa kada dođu oni prvi, pomisle da će primiti više, ali i oni prime po denar*. ¹¹*A kad primiše, počеше mrmljati protiv domaćina: 'Ovi posljednji jednu su uru radili i izjednačio si ih s nama, koji smo podnosili svu tegobu dana i žegu*. (Mt. 20,1-12)
- 3) *subscriptio* (potpis amblema): ¹⁶*Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi* / ¹⁶*Tako će posljednji biti prvi, a prvi posljednji*.

Kapucinski propovjednik Clemens von Burghausen, pravim imenom Clemens Harderer (1693. - 1732.), u propovijedi Na nedjelju sedamdesetnice (*septuagesimae*)⁶⁵ navodi pod- ili nad-naslov (*inscriptio*) amblema: „*Dem Weinberg deß Herren gute Wart zu geben / Vinogradu Gospodnjem dati dobrog čuvara*“. Potom slijedi legenda: vinograd je ljudska duša a njegov čuvar je propovjednik: „*Dušebrižnik, ispovjednik i propovjednik, kako se već nazivaju djelatnici (operarii) koji dobrim opominjanjem ili dobrim primjerom rade u vinogradu naših duša*“. Zatim ne ponavlja općepoznatu prispodobu, nego daje riječima opisanu sliku (*pictura*): „*Prvo (1) se mora vinograd kopati. 2. obrezati i povezati, 3. potom dobro čuvati da grožđe ne bi bilo pokradeno*“ a „*Što ovo znači u duhovnom smislu bit će predstavljeno u današnjoj propovijedi*“.⁶⁶ Na koncu je potpis amblema (*subscriptio*) „*Da bi se takvo slatko grožđe dobrih plodova vrlina moglo dati Nebeskom Ocu kao domaćinu (vinogradaru)*“.

⁶⁵ Clemens Burghausen. *Seraphisches Buß- und Lob- anstimmendes Wald-Lerchlein ... Dritter Jahr-Gang* (dalje: Burghausen, *Wald-Lerchlein*). S. 69-75.

⁶⁶ Burghausen, *Wald-Lerchlein* 3. S. 69-70.

I Zagrebec u svojim propovijedima rabi amblem vinogradar kao simbol za propovjednika usputno u spomenutoj propovijedi *Na nedelju sexagesime*⁶⁷: „*Mi prodekatori jesmo tuliki vincerlini i težaki dušah vašeh, koje mi z našemi navuki obderžavamo*“⁶⁸ – a kasnije, ne kako bi označio propovjednika, nego Milost Božju – kao npr. u propovijedi *U nedelju po Novom letu*⁶⁹ odnosno za Mariju – u propovijedi *Na den bratovščine sv. Škapulara B.D.M.*⁷⁰.

Isto tako u propovijedi *Na nedjelju* poslije Nove godine koristi kao *inscriptio* stih Iv. 15, 5 (*Kristuš Sin Boži sam od sebe pri Sv. Janušu: Ego sum vitis, vos palmites. Ja sem trs, vi pako jeste rozgve* odnosno tj. ^{Iv. 15,5} *Ja sam trs, vi loze* – Biblija, KS). Budući da se slika (*pictura*) trsa s lozama podrazumijeva, slijedi tumačenje (*suscriptio* ili potpis amblema): „*Hotel je reči da kakti rozgva prez tersa ne more nikakvoga sada roditi; tak niti človek more kaj dobra prez milošče Božje vučiniti. Niti se more onak kod je potrebno za grehe svoje kajati i žalovati prez Božje milošče i pomoči.*“ Ovo tumačenje još dodatno osnažuje pozivajući se na zaključak Tridentinuma: „*To nam pako i Sv. Tridentsko Spravišče potvrđuje ovemi rečmi: Si quis dixerit sine preveniente Spiritus S. inspiratione, atque adjutorio, hominom credere, sperare, diligere, aut poenitere posse sicuti oportet, ut ei justificationis gratia confertur, Antahe-ma sit.* – *Ako gdo reče, da prez nadehnenja Duha Sv. i pomoči, more človek veruvati, uffati se, ljubiti i pokoru činiti za grehe kodie vredno i potrebno za vučiniti se pravičnoga pred Bogom, naj bude vsaki takov proklet*“⁷¹.

U propovijedi *Na dan bratovštine sv. Škapulara B.D.M.* navodi kao nad- podnaslov (*inscriptio*) stih Sir. 24, 17: „*Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris / Ja kakti ters rodila sem vugodnost duhe*“, potom san (*Misleči zverhu današnjega govorenja mojega, ne znam jesem li bil zaspal, ali pak vu duhu zmeknjen, činilo mi se je da vidim...*) ili vlastitu viziju tj. trodijelnu sliku (*pictura*): „*na jednom ravnom polju previsoku lojtru koja se je na nebo naslanjala, po koje su ljudi vu nebo hodili. ... Na drugu stran činilo mi se je da vidim na jednom brežanjku jeden lep zelen ters naslonjen na jedno drevo, koj svoje rogve je podigla tja do nebeske visine i mladice po vsem svetu raširjava ... moj ters imel je prelepo listje i rodil je sad obilen, žmahen i vugodno dišeči. Na tretju stran pogledavši zapazil sem kakti vu zraku Sudca Nebeskoga z nebrojenum vnožinum duš pred nim stojećeh, koje je on z dvojeh Knig sudil. Kniga pako jedna bila je strašno velika a druga kruto maljahna*“. Potpis amblema (*suscriptio*) tj. tumačenje slike: „*Dojduči ja sam k sebe, počel sem misliti kaj bi ovo troje viđenje moglo najbolje zlamenuvati? Niti se sam domisliti nisem mogel, niti se*

⁶⁷ HD I, 131-141.

⁶⁸ HD I, 135.

⁶⁹ HD IV, 57-71.

⁷⁰ HD III, 323-335.

⁷¹ HD IV, 59-60.

domislil morebiti nigdar nebi bil, da bi od sveteh i mudreh navučitelov nebi bil upućen“. Potom prvi dio slike (ljestve) objašnjava navodom iz sv. Augustina a treći dio (knjiga) citirajući Abulensisa i Sv. Cezarija, dok drugi dio slike (trs) obrazlaže navodom iz Huga Cardinalisa: „Kaj su drugo 'bratovščine vu varašu podignjene kak cvetuči ternaci““. Zbog pomanjkanja vremena opširno tumači samo drugi dio slike: „kak najmre Maria Dev. je pravi ters“⁷².

Dakako, u baroknim zbirkama propovijedi amblemi se nisu koristili samo za označavanje propovjednika, nego su se rabili i u najrazličitijim drugim prigodama, tako npr. premonstrat (O. Praem.⁷³) Michael Stainmayr (*1637. – †1708.) u svojoj propovijedi na četvrtu nedjelju poslije Uskrsa iz zbirke „Duhovni prsniak“ (*Geistliches Brustblatt*) navodi staru izreku a onda i stari amblem *FALSITAS REGNAT, VERITAS EXULAT*⁷⁴: „Stara je izreka da istina stvara neprijateljstva. Tko sada govori istinu, neće naći utočišta. Ona [istina] je gorka i oni koji je iznose puni su gorčine, pa je istina davno prikazivana u obliku grozne djeve nalik na paklene furije. Zgažena je i vezana željeznim lancima, a pripisana joj je ova lema ili natpis: *Falsitas regnat, veritas exulat* – vlada zlo i laž a istina je protjerana i mora ležati tamo. Stoji ono što svjetovni mudrac Heraklit piše, da je istina nekada imala oltar u paklu koji se rijetko posjećivao.“⁷⁵ Prije njega je taj amblem u svojoj zbirci „Rog izobilja svetih propovijedi“ upotrijebio i augustinac eremit (OEDSA⁷⁶) – danas samo augustinci (OSA) – Carolus van Hoorn (1618. – 1668.): „*Pro emblematico dicto tabulae inscripta erant haec verba: Falsitas regnat, veritas exulat. Quam epigraphen apprime comprobant Augustinus dicens: 'Nollo quaerere (secundum mundum loquitur) quid sit veritas, statim enim se opponit caligines imaginum corporalium et nubila phantasmatum et perturbabunt serenitatem, qua primo ictu diluxit tibi, cum dicerem 'veritas'.*“ (Aug. l. 8 de Trinitate c. 2)⁷⁷. Za potpis amblema (*suscriptio*) van Hoorn uzima Augustinovu izreku: „Neću pitati (po svijetu) što je istina, jer ću odmah ustati protiv tame tjelesnih slika i oblaka fantazama i poremetiti spokoj koji vas je prvi put obasjao kad sam rekao 'istina'“.

Za razliku od njih Zagrebec u svojoj propovijedi na Šestu nedjelju po Vuzmu počinje *in medias res* – izvornim baroknim amblemom, pravdajući se pred slušateljstvom kako nije siguran je li mu se „senjalo, ali sem pak zameknjen vu duhu bil“ tj. je li ovaj amblem sanjao ili mu se ova vizija pričinila na javi.

Struktura amblema:

⁷² HD III, 323-324.

⁷³ O. Praem. = *Ordo Praemonstratensis*.

⁷⁴ „Laž kraljuje, istina je prognjana“.

⁷⁵ Stainmayr, Michael. *Rationale Ecclesiasticvm Oder Geistiges Brustblatt*. München 1679. S. 426.

⁷⁶ OEDSA (O.E.D.S.A.) = *Ordo Fratrum Eremitarum Discalceatorum Sancti Augustini*.

⁷⁷ Hoorn, Carolus van. *Cornucopiae Concionum Sacrum*. Coloniae Agrippinae 1700. S. 286.

- 1) pod- ili nadnaslov (*inscriptio*): „zagledal sem oberh tronuša napisane ove reči: *FALSITAS REGNAT*. Krivica kraljuje. Pod tronušem pako: *VERITAS EXULAT*. Istina je preganjana“.
- 2) slika (*pictura*): „sem videl jednu staru, černu, naguzanu, kermežlivu Babinu vu jednom svetlom, visokom kraljevskom tronušu posajenu sedeću, koja je bila oblečena vu kožuhu iz kerznih lesičjeh, na glave nosila je kraljevsku korunu, vu desne ruke deržala je bat, vu leve imela je železni lanc; pod nogami pako ove Babinne odurne ležala je jedna kruto lepa i mlada Gospodična imajuća svoja vusta z lokotom zaklenjena, da ne bi mogla govoriti. Okolu tronuša ove kralice stala je vnožina vsakojačkoga stališa person na dvorbu, među kojemi su bili stari i mladi, gospoda i kmeti, ubogi i bogati, hercegi i cesari, koj vsi jesu se nje nisko klanjali i nju za jednu Božicu zemeljsku molili; suprotnem pako načinom onu prelepu Gospodičnu vsi jesu preganjali, nekoji na nju pljujuć, nekoji nju za lasi skubuć, nekoji z nogami drukajuć, nekoji z palicama tukuć, nekoji z mečmi nju raneć i prebadajuć, da je na vse kraje iz nje beloga kakti sneg tela, rumena kakti rosa kerv pljuščala, jednum rečjum ona mila i prelepa Gospodična kakti najveća neprijateljica, od vseh bila je preganjana, i na to spravljena, da je od istoga kamena pomiluvana bila vredna biti“.
- 3) potpis amblema (*suscriptio*): „spoznal sem da se po one stare Baburde vu tronušu sedeće razme krivica, laž, ciganija, željmarija, koja sadašnje vreme po vsem svetu kraljuje i gospodari. Po one pako lepe Gospodične, razme se istina, koja po vsem svetu, od vsake versti stališa i stana ljudje je odurjavana, i oni koj nju govore jesu preganjani i na smert iskani“.⁷⁸

Zagrepčev je amblem barokna slika pretočena u tekst: na tronu sjedi stara i ružna *Baba* a ispod nje lijepa i mlada *Gospodična* kojoj su usta zaključana lokotom – iznad trona je napisano „Laž kraljuje“ a ispod trona „Istina je proganjana“. Tekst je toliko slikovit da se propovijedanjem (odnosno čitanjem) ponovo pretvara u sliku tj. amblem sa svim njegovim pripadajućim dijelovima (nadaslov-slika-potpis).

Isto tako, u propovijedi na *Nedelju Sexagesime* daje Zagrebac peldu-amblem o „glasovitoga varaša *purgaru*, kojemu bolje je *prodeka smerdela* nego vragu *temijan*“⁷⁹. Dalje pripovijeda Zagrebac: „Jenkrat vendar idući mimo jedne cirkve vu koje jeden novi glasoviti *prodekator* je *prodekuval*, kojega vse ljuctvo je teklo poslušat, pošel je ov tulikaj za luctvom vu cirkvu, ne tuliko poslušat Reči Božje, kuliko videt onoga *prodekatora*“.

Struktura amblema:

- 1) pod- ili nadnaslov (*inscriptio*): „Najvekše znamenje zveličanja je poslušanje Reči Božje“.

⁷⁸ HD IV, 374-386.

⁷⁹ HD, 140-141.

- 2) slika (*pictura*): „Kojega zagledavši prodekator videl je tulikaj kak ga je vrag za jeden lanc iz cirkve vlekel, koj lanc bil je iz grehov skovan onoga purgara, ar na vsake rinke videl je prodekator napisan greh. I zato proti onem grehom tak zažgano i oštro počel je prodekuvati, da on grešnik počel se je plakati i opadajući jedna suza z očij na veliku rinku koja mu je z vrata visela, taki-taki se je raspučila. Vrag za dušu a grešnik za grehe počeli su se plakati i grešnik od žalosti dušu je pustil bogu vu naručaj a vrag z nosom je otišiel“.
- 3) potpis amblema (*suscriptio*): „Nut N.N. vičte i premislete kuliko hasni i pomaže poslušanje Reči Božje“.

Ponovo je amblem tekstualiziran a barokna slika – grješnik kojega vrag vuče za lanac njegovih grijehova dok propovjednikova propovijed o tim grijesima raskida lanac te grješnik pušta dušu Bogu u naručje, dok vrag odlazi neobavljena posla – toliko je zorna da se propovijedanjem ili čitanjem ponovo pretvara u sliku-amblem.

Može se zaključiti kako Zagrepčeva petosveščana zbirka „Hrana duhovna“ po svojim formalnim obilježjima ne pripada amblematskim knjigama, jer u njoj nema, kao primjerice u Dilherrovim propovijedima, „pravog“ amblema na početku svake propovijedi. Samo na početku prve knjige nalazimo prije spomenutu sliku redovnika (Zagrebca) kako hrani ovce (vjernike): *inscriptio* je naslov djela (*Hrana duhovna ovčic keršćanskeh*) a *suscriptio* ispisan u predgovoru (*kak veliko delo miloserdnosti je Dušice Keršćanske, kakti tulike Ovčice Božje od glada pogibajuće z Hranom Duhovnom hraniti i od smerti vekovečne oslobađati*). Međutim, zbirka „Pabulum spirituale“ je ipak na stanoviti način dio amblematskog korpusa. Zagrepčeve su barokne propovijedi naime već po svojoj strukturi slične amblemu, jer im na početku stoji *inscriptio* a to je *perikopa* (biblijska sentencija). Slike (*pictura*) u klasičnom smislu te riječi nema, ali se *perikopa* obično tumači kakvim baroknim opisom (ili više njih) koji Zagrepčevim književnim darom postaje „slika opisana riječima“. *Subscriptio* je dakako samo tumačenje te slike i njenog gesla tj. „amblema“. Bitniji od ove općenite značajke jesu Zagrepčevi dijelovi propovijedi, koji su svojom često trodijelnom strukturom (*perikopa* – barokna slika – tumačenje) nalik na amblem. Za razliku od većine drugih baroknih propovjednika, djelo kapucina Štefana prepuno je takvih baroknih slika koje su dane s takvom baroknom zornošću da se – kao što je pokazano na prethodnim primjerima – vrlo lako pretvaraju u amblem. Zato stvaralaštvo ponajboljeg kajkavskog baroknog propovjednika Štefana Zagrepca sadrži pored drugih obilježja i snažnu amblematsku notu koja čini poveznicu govorničkog umijeća (*ars oratoria*) s pučkim slikovitim jezikom što ga karakteriziraju, između ostalog, nizovi amblema. Ova amblematska komponenta Zagrepčeva djela još je jedna od sastavnica koje ukazuju na njegovu posvemašnju uronjenost u srednjoeuropski barokno-propovjedno-književni kontekst.

EMBLEMS IN THE SERMONS OF ŠTEFAN ZAGREBEC, A CAPUCHIN

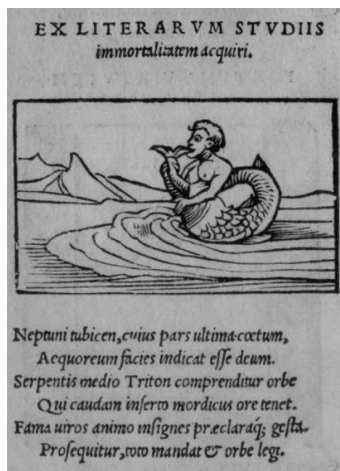
By Franjo Pajur, Zagreb

Summary

In literature, the Baroque sermon is often called emblematic, where the meaning is not that of „literary“ or „extra-literary“ emblem work, but rather the „intra-literary application of emblems“. After Andrea Alciati published „Emblematum liber“ in 1531, this new genre spread throughout Europe, and „Nulla res sub Sole, quae materiam Emblematis dare non possit“ (Balbinus). The Baroque sermon adopted emblematics less frequently in a literal sense (Dilherr, Scriver) and more predominantly in a figurative sense – the so-called „intra-literary application of emblems“, tracing its origins back to the medieval allegorical sermons. The most famous name of the Kajkavian Baroque, the Capuchin Štefan Zagrebec, with his five-volume collection of sermons „Spiritual Food“ (1715 - 1734), contributed to this component of the Baroque, especially the Central European one. This paper is an attempt to describe Zagrebec's work as being of emblematic nature, and by analysing it from this perspective showing his affiliation with the Central European Baroque.

Key words: emblematic sermon; Baroque; Kajkavian; Zagrebec

1 A

1 B

2 A

2 B

3

4

5

6

7

8

Izvorni znanstveni rad
UDK 312.3 : 312.98 Križevci (497.5) "18"
Primljeno 2025-08-13
Prihvaćeno za tisak 2025-12-08

UZRAST MLADENACA I TIP OBITELJI: PRIMJER KRIŽEVAČKOG LADANJA U 19. STOLJEĆU

Zdenko Balog, Križevci

Sažetak

Studija problematizira međusobnu ovisnost tipa obitelji koji dominira zajednicom i uzrast mladenaca iste zajednice. Problem je istražen na primjeru križevačkog ladanja, odnosno dva-naest sela Župe Križevci koja okružuju urbano naselje. Jasno se raspoznaju dva tipa obitelji: A-tip je jednostavna obitelj s jednim oženjenim parom i njihovom djecom, koja samo kratko kroz period smjene naraštaja postaje matična obitelj s oženjenim domaćinom i oženjenim sinom nasljednikom, te nasuprot tome B-tip, složena obitelj u kojoj se svi muški potomci žene u očinskom domu. Među inim specifičnostima oba tipa obitelji ističe se uzrast kada mladići i djevojke ulaze u prvi brak. Pri tome mladenci A-tipa žene se nešto kasnije, te je osjetljivo manji udjel ranih brakova prije navršenih dvadeset kod oba spola, dok je kod B-tipa obrnuto. U zaključku uspoređuje se ova situacija s dva tipa obitelji prema Johnu Hajnalu, te se uz znatne sličnosti nalaze i lokalne specifičnosti.

Ključne riječi: župa Križevci; ruralna obitelj; matična obitelj, složena obitelj; uzrast mladenaca; „Status animarum“, matične knjige

Napomena

Opširnu studiju o obitelji, tipu obitelji, „Dva tipa obitelji križevačkog ladanja predmodernog doba“, koja uključuje i temu uzrasta mladenaca na križevačkom ladanju objavio sam nedugo u časopisu *Zbornik Janković*.¹ Budući da se studija u Zborniku Janković usredotočuje na tip i dinamiku obitelji, a tek uzgred donosi i podatke o uzrastu mladenaca, smatrao sam potrebnim tu kulturološki važnu temu izdvojiti kao poseban segment koji ovdje predstavljam. Čitaoca koji je šire zainteresiran za temu tipa i dinamike obitelji upućujem na spomenutu studiju.

¹ Zdenko Balog, „Dva tipa obitelji križevačkog ladanja predmodernog doba“, *Zbornik Janković*, br. 10, 2025., str. 71-121.

Uvod

U svom ranijem istraživanju predmetne teme, temeljito sam proučio uzrast mladenaca u dvije, kulturološki nepovezane, sredine 18. stoljeća u Križevcima² i Roču³. Ono što se pokazalo zajedničko i znakovito za uzrast mladenaca povezanost je uzrasta mladenaca i tipa obitelji zajednice. Ovu povezanost dokazat će i predloženi ishodi istraživanja uzrasta mladenaca na ladanju župe Križevci polovicom 19. stoljeća.

Grada je kvalitetnija i dostupnija nego za spomenuta istraživanja 18. stoljeća, što donekle pojednostavljuje izlučivanje podataka. Podatke crpim iz crkvenih knjiga, poglavito „stanja duša“⁴, te potom iz sve tri matične knjige Župe. Istraživanje je ograničeno na dvanaest sela koja su polovicom 19. stoljeća u sastavu župe: četiri gradska sela (unutar granica povlaštenog Grada), te osam prigradskih sela. Iz istraživanja izostavljeno je gradsko naselje Križevci, te je obilježje istraživnog prostora ruralna organizacija života.

Na temelju knjige *Stanja duša – I.*, koja je otvorena oko 1847., a zaključena posljednjim naknadnim upisima oko 1863., utvrdio sam broj upisa osoba po selima, kao i broj kućanstava i sastav svakog kućanstva. Kako je, međutim, zbog petnaest godina naknadnih upisa i ažuriranja, bilo teško doći do stvarnog broja ukućana, proveo sam brojanje prema dvije metode. S jedne strane pobrojene su sve osobe popisane u knjizi, a s druge, pobrojene su osobe prema adresi, jedne odbačene godine (*referentna godina*), i to 1850. Referentna godina isključuje sve osobe koje su se rodile poslije, kao i one koji su umrli prije te godine. Osobe koje su se u međuvremenu preselile (djevojke koje su se udale, te u manjem broju mladići koji su otišli za domazete), popisane su na adresi na kojoj su zatečeni 1850. Time je minimalizirana (mada ne i sasvim isključena) mogućnost pogreške.

Ishodi – dobni razredi uzrasta mladenaca

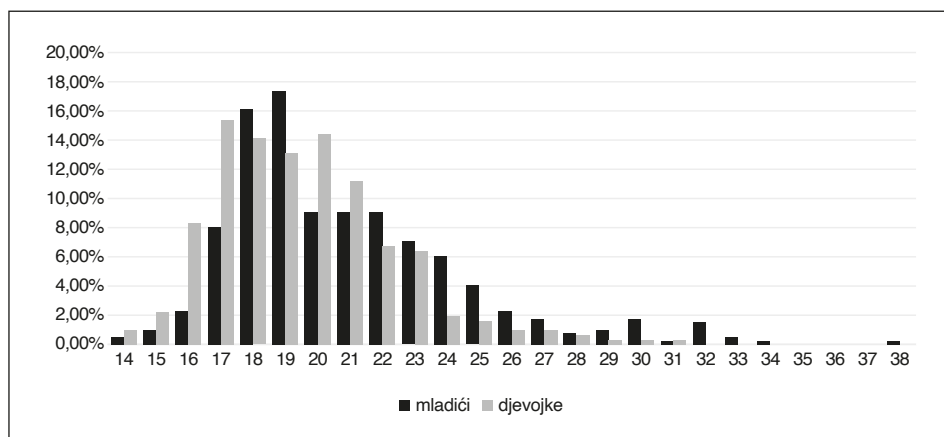
Od ukupnog broja muškaraca i žena, o kojima imamo podatak o uzrastu prilikom ulaska u prvi brak, radi se o 397 mladića i 312 djevojaka. Mladići ulaze u brak u dobi od prosječno 20,70 godina, djevojke u dobi od 19,51 godine. Ovaj podatak svakako je važan, ali ipak je to samo jedan broj, kvocijent mnoštva podataka koji mogu među sobom biti veoma različiti, a da pri tome generiraju isti prosjek.

² Zdenko Balog. 2023. *Križevci u galantnom stoljeću*. Ogranak Matice hrvatske u Križevcima, Križevci, str. 30-34, 159.

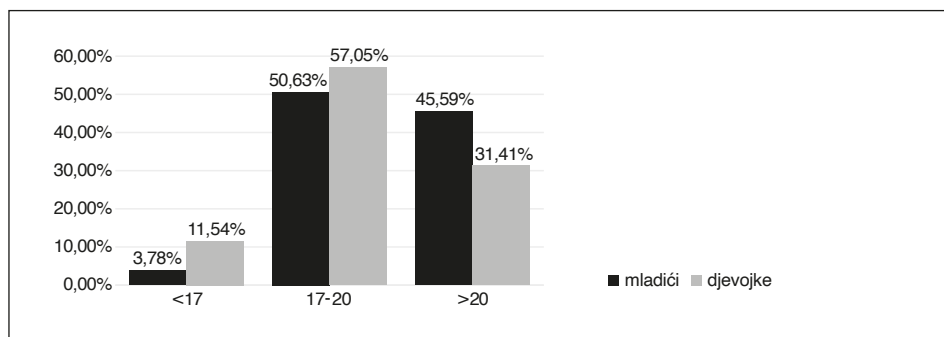
³ Zdenko Balog. „Uzrast mladenaca u župi Roč u Istri 1651. – 1800.“ (rukopis, predan za izdavanje).

⁴ *Status animarum* – I., Arhiv RKT župe Svete Ane, Križevci, nesignirano.

Pojednostavnimo to: tri djevojke udate sa 17, 18 i 19 godina imaju isti prosjek kao i tri djevojke udate sa 15, 16 i 23 godine, ali je kulturološki profil bitno različit. Stoga je važno izraziti zastupljenost dobni razreda. Pogledajmo detaljan pregled. Najmlađi su se mladoženje i mladenke vjenčali u dobi od 14 godina, dok je najstariji mladoženja imao 38 godina. No on je sasvim izniman. Sljedeći na ljestvici mladoženja je s 34 godine, dok najstarija mladenka ima 31 godinu. Mladenci iznad 32 i mladenke iznad 25 godina mogu se smatrati iznimnima. Grafikon pokazuje postotni udjel mladića i djevojaka po uzrastu prilikom sklapanja prvog braka:

Kao što vidimo, preferiran uzrast za ulazak u brak za momke je 17 - 22, a za djevojke 16 - 21 godine. Unutar ovih uzrasta svaka godina starosti ponavlja se $\geq 8.00\%$ uzorka, a u tom se rasponu oženi 68,77 % momaka i 76,60 % cura. Sa 19 godina ženi se 69 momaka, što čini 17,38 % uzorka, a sa 17 godina 48 djevojaka, što čini 15,38 % uzorka. Uzrasti iznad 25 godina kod oba su spola rijetki, a kod djevojaka iznimni: obuhvaćaju 10,33 % mladića i 3,53 % djevojaka. Svedemo li zbog preglednosti dobne kriterije na samo tri grupe, mladence oba spola mlađe od 17 godina, mladence od 17 - 20 godina i mladence starije od 20 godina, dobit ćemo sljedeći rezultat:

Ovaj grafikon veoma pregledno vizualizira preferirane uzraste stupanja u brak kod oba spola, pa ćemo odmah uočiti da se više od pola mladenaca oba spola vjenča u kratkom razdoblju 17 - 20 godina. Značajan je i broj djevojaka koje se udaju prije 17, dok je kod mladića raspodjela 17 - 20 i starijih od 20 uravnotežena.

Ovdje privremeno možemo zaključiti razradu općih podataka, te bi slijedio odlomak u kojem bi ishodi bili kontekstualizirani, odnosno postavljeni u odnos sa sličnim podacima drugih sredina. No, zbog nedostatka sličnih istraživanja ovo gotovo potpuno izostaje⁵. Možemo spomenuti da Krivošić za isto razdoblje daje podatak za cijelu križevačku župu, dakle i za grad i za sela, prema kojem između 1851. i 1857. prosječan uzrast za mladiće iznosi 24,60, a za djevojke 21,75. U župi Kuzminec, mladići se žene prosječno sa 22,50, djevojke sa 18,75 godina.⁶ S obzirom da je Kuzminec isključivo ruralna sredina, donekle je usporediv s našim podacima s križevačkog ladanja. Upada u oči da se mladići u Kuzmincu žene kasnije, a djevojke ranije nego na križevačkom ladanju. No, jasno je da je za ikakve dalje zaključka jedna ovakva opća usporedba nedostatna. Ipak, ono što mi je privuklo pažnju već dok sam radio na popunjavanju baze podataka, međusobne su razlike koje sam uočio među selima križevačkog ladanja.

Ishodi – gradska i prigradska sela

Na području župe Križevci, izuzev gradskog naselja, bilježimo sela u sastavu Grada Križevaca: *Karane, Podgajec, Gornja Brckovština i Pesek*. Pored toga osam je sela u sastavu Župe, izvan granica Grada: *Majurec, Mali i Veliki Potočec, Prikraj, Sveti Martin, Erdovec, Donja Brckovština i Dijankovec*. Na karti vidimo raspored selā oko središnjeg urbanog naselja Križevaca. Podebljan okvir obilježava administrativno područje Grada, a sela izvan ovog okvira pripadaju Župi, ali ne i administrativnom području Grada (prigradska sela).

⁵ Postoje, doduše, kvalitetna istraživanja za Dubrovačku Republiku i za neke istarske komune, ali kulturološki je kontekst toliko različit da i nema smisla uvoditi ove podatke kao komparativnu građu.

⁶ Stjepan Krivošić. 1991. *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća*. HAZU. Varaždin, str. 80-81.

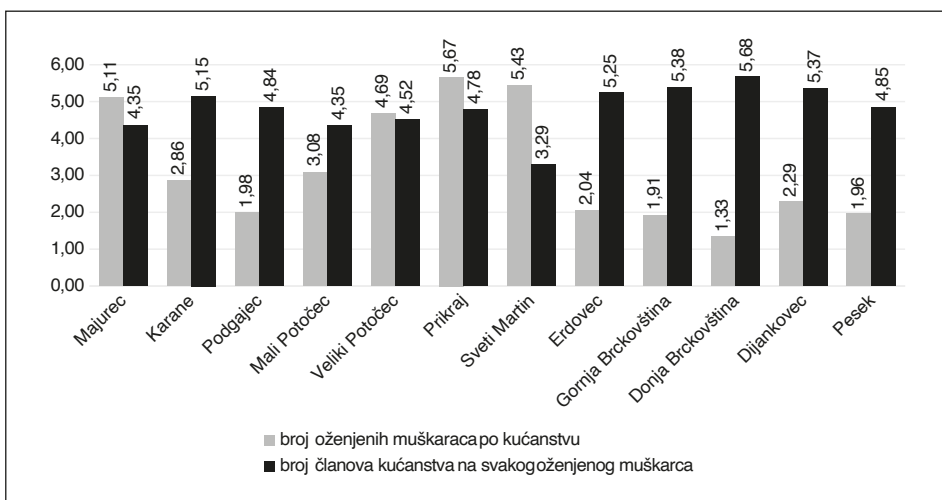
Ukupno, u knjizi „stanja duša“, bez područja grada, popisano je 3.289 žitelja, 1.010 u gradskim selima, te 2.279 u okolišnim selima Župe, odnosno 2.189/1850., od čega 687 u gradskim selima, te 1.502 ostalih. Župljani križevačkog ladanja organizirani su u 266 kućanstava (sinonimi: *domaćinstava*, *obitelji*), od čega 101 u gradskim selima i 165 ostalih. Sljedeća tablica pokazat će nam odnos veličina sela međusobno, odnos sela prema broju kućanstava, kao i veličine prosječnih kućanstava. Zadnja kolona, „1857.“ kontrolni je podatak koji pokazuje rezultate prvog modernog popisa stanovništva na tlu Hrvatske⁷:

selo	domova	popisano	po domu	1850.	po domu	1857.
Majurec	9	200	22,22	157	17,44	131
Karane	7	103	14,71	62	8,86	63
Podgajec	59	566	9,59	383	6,47	366
Mali Potočec	12	161	13,42	98	8,17	94
Veliki Potočec	16	339	21,19	208	13,00	187
Prikraj	9	244	27,11	157	17,44	138
Sveti Martin	7	125	17,86	89	14,67	102
Erdovec	49	525	10,71	340	6,94	290
G. Brckovština	11	113	10,27	76	7,50	61
D. Brckovština	21	159	7,57	105	5,20	106
Dijankovec	42	526	12,52	348	8,46	340
Pesek	24	228	9,50	165	7,45	134
svega / srednje	266	3289	12,36	2188	8,23	2012

Pažnju privlače velike razlike broja žitelja po kućanstvu, odnosno domaćinstvu, među selima. Prema broju popisanih osoba, kao i prema broju osoba / 1850., veličina domaćinstva varira u odnosu 1:3. Tako će u Donjoj Brckovštini prosječna veličina domaćinstva biti 7,57 (5,20 / 1850.), a u Majurcu 22,22 (17,44 / 1850.). Podjela na sela s velikim obiteljima i domaćinstvima i manjim obiteljima i domaćinstvima polazište je za dalju analizu. Da bismo dodatno rasvijetlili ovakve razlike među obiteljima, treba malo dublje ući u strukturu obitelji. Obitelj, kao društvena struktura zbir je mikrostruktura, odnosno oženjenih parova i njihove djece.

⁷ Mirko Korenčić. 1979. *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 – 1971*, IAZU, Zagreb & Republički zavod za statistiku. Zagreb, str. 361-369.

Osnovna, nuklearna obitelj sastoji se od samo jedne ovakve mikrostrukture, iznimno od dvije tijekom smjene naraštaja. Tada se jedan od potomaka, najčešće sin, oženi u domu, kako bi po smrti ili umirovljenju roditelja preuzeo vodeći položaj u kućanstvu. Ako se, međutim, svi muški potomci u pravilu žene u roditeljskom domu, tada ćemo govoriti o *složenoj obitelji* koja će imati veći broj mikrostrukture okupljenih oko domaćina, organiziranih zajedno u svim aktivnostima. Znakovito će biti pogledati koliko je prosječno oženjenih muškaraca po kućanstvu u pojedinom selu. Komparativni podatak bit će koliko prosječno ukućana pada na pojedinog oženjenog muškarca (brojeći ovdje i njega samog), a usporedba ta dva kriterija temelj je daljnje analize preferiranog tipa obitelji u pojedinom selu. Sljedeći grafikon uspoređuje oba kriterija:

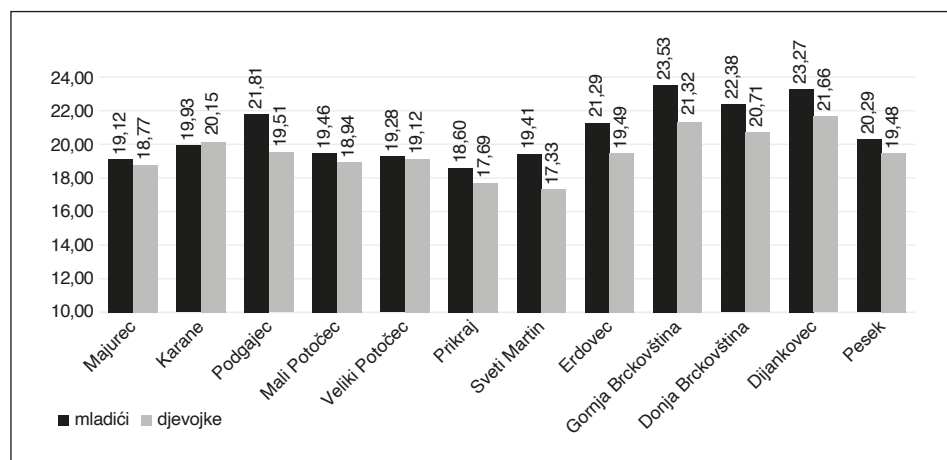

Na prvi pogled vidimo slijedeće: Velike su razlike među brojem mikrostrukture (oženjenih muškaraca), po kućanstvu, od niskih 1,33 u Donjoj Brckovštini pa do visokih 5,67 u Prikraju i 5,43 u Svetom Martinu. Nasuprot tome, mnogo su manje razlike unutar drugog kriterija, broja ukućana po jednom oženjenom muškarcu. Uz iznimku Svetog Martina, gdje po mikrostrukтури pada 3,29 ukućana, sva se ostala sela okupljaju oko uskog raspona između 4,35 i 5,68 ukućana, što daje indeks raspona 1,31. Čak i ako uključimo izniman slučaj malih mikrostrukture u Svetom Martinu, još se uvijek nismo niti približili indeksu 2,00, koji bi ukazivao na znatnije šarenilo među mikrostrukturama. Drugim riječima, ono što čini razliku u veličini obitelji među selima nisu brojnije ili manje brojne osnovne obitelji (mikrostrukture), nego strukture obitelji, koje uključuju ili ne uključuju veći broj oženjenih muškaraca.

Manje od 2,50 oženjenih muškaraca po obitelji nalazimo u selima: *Podgajec*, *Erdovec*, *Gornja* i *Donja Brckovština*, *Dijankovec*, te *Pesek*, dok više od 4,00 oženjena

muškarca nalazimo u selima: *Majurec*, *Veliki Potočec*, *Prikraj* i *Sveti Martin*. Preostala dva sela: *Karane* i *Mali Potočec*, ostaju u sredini, te se u tim selima nalaze podjednako obitelji s većim (≥ 3) i s malim brojem (≤ 2) oženjenih muškaraca. U daljnjem tekstu govorit ćemo o dva tipa obitelji, A-tipu i B-tipu.

Vratit ćemo se sada na uzrast mladenaca koji ulaze u prvi brak. Podsjećam, opći prosjek za svih dvanaest sela je 20,70 godina za mladiće, te 19,51 za djevojke. Podijelimo li prosječan uzrast mladenaca koji ulaze u brak, na ovih dvanaest sela, razlike nisu drastične, ali su osjetljive: Mladići se prosječno najmlađi žene u Prikraju s 18,60 godina, a najstariji u Gornjoj Brckovštini s 23,53 godine. Djevojke se udaju najmlađe u Svetom Martinu sa 17,33 godine, a najstarije u Dijankovcu s 21,66 godina. Vizualizirano kroz grafikon, to izgleda ovako:

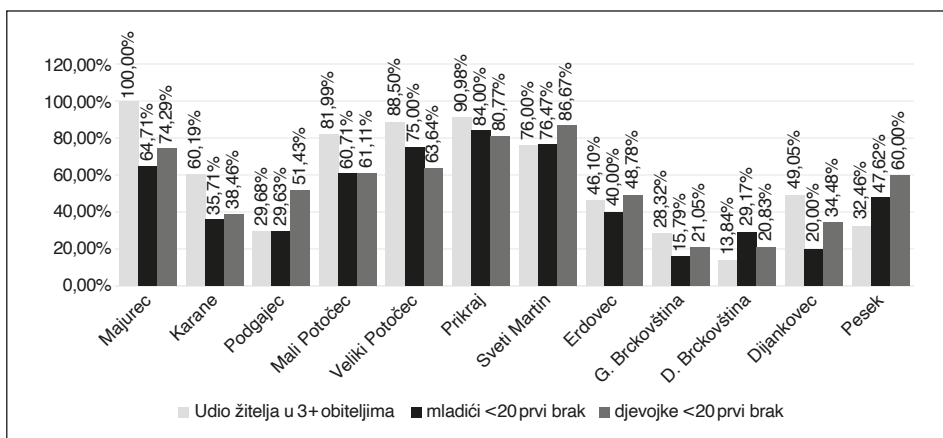
Na prvi pogled oscilacije među selima i nisu velike, ali to ne bismo na relativno ograničenom uzorku jedne župe niti očekivali. Ipak, uočavamo da su i mladići u Majurcu, Malom Potočcu, te posebno Prikraju i Svetom Martinu nižeg uzrasta (ispod 20 godina), dok su u Gornjoj i Donjoj Brckovštini, te Dijankovcu višeg prosjeka (iznad 22 godine). Djevojke se također udaju mlade u Majurcu, Malom Potočcu, te posebno Prikraju i Svetom Martinu (mlađe od 19 godina), a u Gornjoj Brckovštini i Dijankovcu starije od 21 godine. Ostali se rezultati vrte tijesno oko općeg prosjeka. Ovi su pokazatelji nedovoljni da na temelju njih tražimo opće karakteristike tipa obitelji pojedinog sela. Poznato je, naime, da samo nekoliko ispa-da znatno izvan očekivanih podataka promijeni prosjek, pa je to slučaj s momcima koji se ne ožene prije vojske, nego tek poslije, redovito u dobi oko 30 godina.

Da bismo bolje izdvojili razlike među selima, istražujemo koliki je postotak mladenaca oba spola koji posebno rano ulaze u brak, pa smo izdvojili udjel mladenaca ≤ 19 godina, dakle svih koji se žene/udaju prije dvadesete. Pogledajmo podatke za oba spola po selima:

selo	mladići	djevojke
Majurec	64,71%	74,29%
Karane	35,71%	38,46%
Podgajec	29,63%	51,43%
Mali Potočec	60,71%	61,11%
Veliki Potočec	75,00%	63,64%
Prikraj	84,00%	80,77%
Sveti Martin	76,47%	86,67%
Erdovec	40,00%	48,78%
G. Brckovština	15,79%	21,05%
D. Brckovština	29,17%	20,83%
Dijankovec	20,00%	34,48%
Pesek	47,62%	60,00%
svega	48,23%	53,46%

Dakle, oscilacije udjela mladih mladoženja i mladenki u ukupnom broju velike su, te se kreću od visokih 86,67 %, koliko se djevojaka udaje prije dvadesete u Svetom Martinu, pa do 20,93 % u Donjoj Brckovštini. Nije naodmet primijetiti da su upravo ova dva sela s najvećom razlikom, susjedna. U Prikraju se 84,00 % mladića ženi prije dvadesete, a u Gornjoj Brckovštini samo 15,79%.

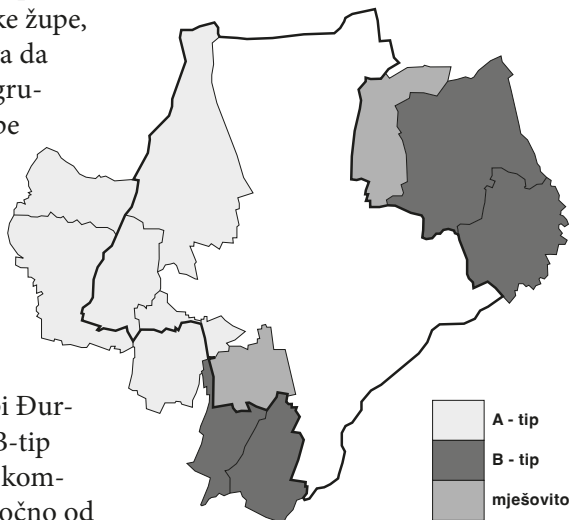
Sada nas zanima kolika je zavisnost tipa obitelji i učestalosti braka prije dvadesete. U tu svrhu uveo sam, pored udjela mladih mladoženja i mladenki, treći kriterij. Radi se o postotku žitelja koji u pojedinom selu žive u složenim obiteljima (tri i više oženjena muškarca), dakle ne postotku obitelji nego žitelja pojedinog sela koji žive u takvim obiteljima:

Razina poklapanja udjela žitelja velikih složenih obitelji i ranog ulaska u brak prije dvadesete kod oba spola, jasno dokazuje međusobnu zavisnost ranog braka i složene obitelji. Na temelju ovog grafikona, zaključujemo: A-tip obitelji u većem je dijelu prisutan u selima: *Podgajec, Erdovec, Gornja i Donja Brckovčina, Dijankovec i Pesek*, dok je B – tip u selima: *Majurec, Veliki Potočec, Prikraj i Sveti Martin*. Sela *Karane i Mali Potočec* mješovita su, s izmiješanim obiteljima oba tipa.

Ovo nije neočekivano. John Hajnal je pred više od četrdeset godina predložio tipologiju obitelji koje naziva Tipom 1. i Tipom 2.⁸ Ova dva tipa imaju mnogo poklapanja sa A-tipom i B-tipom obitelji koje razlikujemo među križevačkim selima. Tako, na primjer, za Hajnala je važan kriterij razlikovanja tipa obitelji ranije, odnosno kasnije stupanje u brak. No ipak, zbog lokalnih posebnosti, sela križevačkog ladanja ne mogu se uklopiti u Hajnalovu tipologiju⁹.

Kad pogledamo raspored A-tipa i B-tipa obitelji u selima križevačke župe, uočavamo grupiranost koja jedva da može biti slučajna. Kompaktna grupa sjeverozapadno od centra župe ne pokazuje nikakve razlike između gradskih i prigradskih župa, a s druge su strane sela južno i istočno od centra župe. Nedostatni su nam podaci o selima koja s ove strane okružuju župu Križevci, a pripadaju uglavnom župi Đurđić, no ako se tipološki vežu za B-tip križevačke župe, to bi formiralo kompaktnu grupu sela B-tipa jugoistočno od Križevaca.

⁸ John Hajnal. 1982. „Two Kinds of Preindustrial Household Formation System“, *Population and Development Review*. Sept. 1982, Vol. 8, No. 3, New York, 449-494, str. 452.

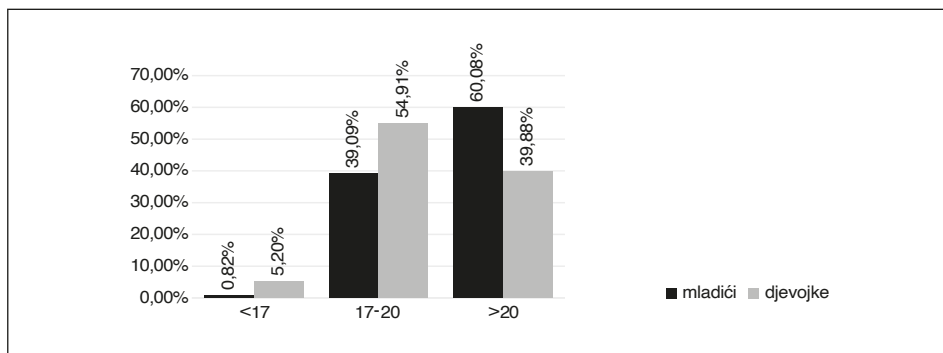
⁹ Hajnal, „Two Kinds“, str. 452, navodi znatno više očekivane uzraste mladenaca, za Tip 1., za mladiće više od 26 godine, za djevojke više od 23, a za Tip 2., za mladiće ispod 26, a za djevojke ispod 21 godine. Pored toga Hajnal navodi običaj da mladići i djevojke Tipa 1, prije braka nekoliko godina provode kao poslugi u drugim domovima. O tako nečemu nisam našao tragove u križevačkim selima. Djevojke koje odlaze u službu u građanske obitelji u Križevce, uglavnom ostaju u službi više godina, a nerijetko se udaju upravo u gradu.

Pobrojimo sada osnovna svojstva
jednog i drugog tipa:

	A-tip	B-tip
sela	Podgajec, Erdovec, Gornja Brckovčina, Donja Brckovčina, Dijankovec, Pesek	Majurec, Veliki Potočec, Prikraj, Sveti Martin
uzrast mladoženja	22,11	19,10
uzrast mladenki	20,35	18,23
mladoženje <20	30,24 %	75,04 %
mladenke <20	39,95 %	76,34 %
članova kućanstva po domu	10,03	22,09
članova kućanstva po domu / 1850.	7,01	15,64
oženjenih parova po domu	1,92	5,22
obitelji s do 2 oženjena para	154	8
obitelji 3+ oženjenih parova	52	33
žitelja u do 2 oženjena para	66,76 %	11,13 %
žitelja u 3+ oženjena para	33,27 %	88,87 %
domazeti	28	1

Kako se živjelo u obitelji A-tipa

U ovih osam sela mladići pretežno ulaze u brak nakon dvadesete, dok posebno mladih mladoženja (ispod 17), gotovo da i nema. Ipak, do sedamnaeste više je od 5 % djevojaka poudavano. Mladike iznad dvadesete nisu rijetke, a preferirano razdoblje za udaju djevojaka je od 17 do 21 godine. U tom se razdoblju udaje više od dvije trećine djevojaka, točnije 68,21 %. Sljedeći grafikoni sažimaju rezultate za tri osnovna dobna kriterija:

U obiteljima postoji stalna doza neizvjesnosti, posebno ako djetinje godine preživi veći broj sinova. Sličnu neizvjesnost izaziva izostanak muških potomaka stasalih za brak, odnosno, ako preostanu samo kćeri. No ne završavaju neizvjesnosti uvijek s prvim naraštajem potomaka. Važno je da odabrani 'nasljednik' što prije pokaže da je sposoban ispuniti svrhu i nastaviti potomstvom puniti roditeljski dom. Brze ponovne ženidbe mladih udovaca, traženje dvojbeno uspješnog utemeljenja obitelji u tastovom roditeljskom domu, kao i naporene emancipacije, utemeljenja novih domova uz podršku nasljednog dijela, a čini se i surovi sukobi oko nasljeđivanja i nasljedstva, dio su folklora koji okružuje ciklus nasljeđivanja u ovom tipu obitelji. Građa nam svjedoči o surovom obračunu braće Dijaneš, koji je završio tragično za najstarijeg, Tomu. Bio je to samo nastavak razmirice među baštinicima¹⁰. A ponešto od toga, doduše iz susjedne župe, otkriva ostavinski dokument Đure Senija i Barbare Šatvar. U ispravi sastavljenoj 1752., oni dijele svoju imovinu među sinovima Ivekom i Mihalijem. Ivek je ljubimac, voli roditelje i skrbiti će o njima do smrti, a Mihalij dobiva samo zakonski minimum. Sve što su u braku stekli i kupili, roditelji ostavljaju Iveku:

*'Koie nasze zadnie Testamentuma ovoga raszluchenie zato imati hochemo ij ova nassa kupila szinu nassemu Iveku ij Decze niegove osztavliamo zato kaitisze uffamo vu dobro... Szina Iveka daliesni Szuport roditelom szvoie imati ij nasz do szmerti krepiti ij hraniti koti do szada krepil hranilie nasz vu vszem poszleniju do szmerti nasse dersal bude. Szinu pako Mihaliju zato nista iz kupilla nasseg ne osztavliamo, kaiti nasz niti vreden niti vposzle ni dersati jos manie vu Betegu ij Nevole prigledati ne hotel dapache da ztare Czi-ganov Chrivi dusmanov ij osztale merszkeh spotov koje ovde merskoie povedati je...'*¹¹

¹⁰ HDA – matična knjiga umrlih župe Križevci 1837 – 1857, inv. br. 558, p. 68, 6. ožujka 1849, Diankovec: Tomaš Dianeš, od dva svijja brata i jednog suseda, u kleti do mertvice izlupan, providjen, ostaviv suprugu Rožu u životu umro je i pokopan u groblju kod sv. Kate.

¹¹ Gradski muzej Križevci, zbirka isprava, Inv. br.: GMK_6285/52; GMK_6700.

‘Ubogar’ Adam Logomer, nije uspio, čak niti kao neoženjen stari momak zadržati mjesto u domu, pa umire relativno mlad, u 45-oj, proseći po gradu¹². Posebno sadržajne znaju biti bilješke o smrti. Tako ponešto doznajemo o Martinu, sinu Matije Šomšića, domaćinu u Erdovcu, Kbr. 28 / 11. U bilješci o smrti, 27. studenoga 1857., stoji:

„Somšić Martin, ostavio ženu Katu, neprovidjen, 60 god, 27 god (u braku), mertav nadjen u tersju, postebi bio po lečniku razrezan i pregledan pokopat jest na groblju s Kate u Erdovcu dne 18, pokojnik ovi radi pijanstine zaboravio se iz dužnostih Keršćenika zasjedne vreme nepolazeći Cerkvu niti s Izpoved, ktome u pijanosti umro, pokopan jest bez obreda i blagoslova s Kat Cerkve¹³“

Martin je, dakle, bio problematičan član društva, sklon alkoholu, odbijao je sudjelovati u vjerskim obredima i ispunjavati vjerske obveze. Stoga nije niti pokopan uz blagoslov groba. Poziv da patolog izvrši autopsiju mogao bi ukazivati na sumnju u nasilnu smrt, no tu župnik ne ulazi u detalje. On ovu bilješku donosi prvenstveno da bi pojasnio zbog čega nije pokojnik pokopan uz obred i blagoslov.

No istovremeno, nalazimo iznenađujuće dokaze društvene brige koja se ostvaruje unutar obitelji: brat domaćina Luke Juršetića, Đuro, ubogi je slijepac, neoženjen. U ovom kućanstvu, pored roditelja i djece popisana je nesrodna osoba, Roza Žerdini, *vodja slepca*, suvremenim jezikom rečeno *osobna njegovateljica*. U domu Mate Miklina u Gornjoj Brckovčini 3, najstarija Matina kći Dora je gluhonijema, te se ne uspije udati, ali ostaje u domu i kad domaćinstvo preuzme domazet, sestrin priženjeni suprug¹⁴.

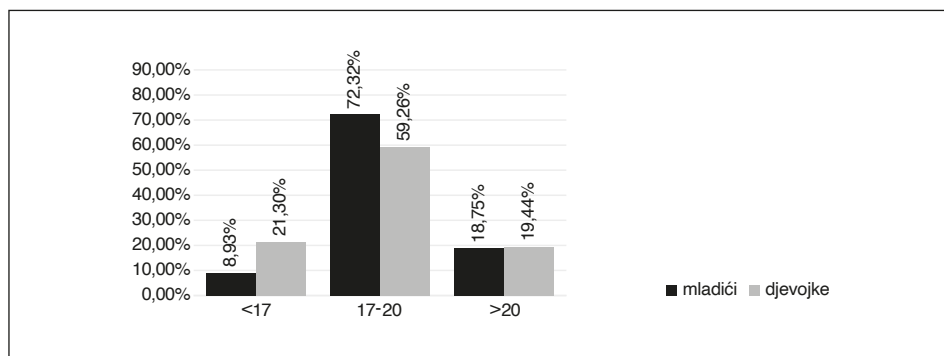
Kako se živjelo u obitelji B-tipa

U obiteljima u kojima dječaci odrastaju da bi se bez dvojbi oženili u domu, nema mjesta nikakvom odgađanju. Stoga je prosjek ulaska u prvi brak i za mladiće i za djevojke ispod 20 godina. Vrijeme vjenčanja jednako je za mladiće i za djevojke, a malu razliku prosječnih vrijednosti uglavnom generira nekoliko slučajeva mladića starijih od 30, koje je vojna obveza ostavila na malo duljem čekanju. Stoga je značajniji podatak da je 75,04% momaka i 76,34% djevojaka do 20. rođendana oženjeno. Razlika je beznačajna. Grafički sažetak koji predlažem, trebao bi omogućiti bolju vizualnu usporedbu s istim kriterijem za A-tip:

¹² HDA – matična knjiga umrlih župe Križevci 1893. – 1910., inv. br. 57K, p.129, l. ožujka 1901.

¹³ HDA – matična knjiga umrlih župe Križevci 1837 – 1857, inv. br. 558, p. p. 144.

¹⁴ *Status animarum* – I., Dijankovec nr. 30, Gornja Brckovčina nr. 3.

Dakle, očigledna je koncentracija na srednji uzrast, 17-20 godina, posebno nauštrb kriteriju 20+, dok je, za razliku od A-tipa, nešto zastupljeniji onaj najmlađi kriterij <17. Razlike nisu posebno velike, ali unutar jednog istog kulturnog kruga to i ne bi bilo za očekivati.

Da bismo bolje ušli u okruženje jedne ovakve obitelji, suvremenom će čitatelju biti potrebno mnogo više imaginacije, nego kod prethodnog tipa. B-tip obitelji teško ćemo danas uopće identificirati s pojmom obitelji. To su zajednice u kojima hijerarhijski podijeljeno obitava i po trideset-četrdeset osoba, uz 'elitu', skupinu oženjenih muškaraca, te jednako važnu grupu udatih žena sa svojim obvezama. Mnoštvo djece u skupini nije grupirano po pripadnosti roditelja, nego po uzrastima i uključenosti u jednostavnije poslove. Tu je još manja grupica (uglavnom) pasivnih staraca i starica, udovaca i udovica, te poneki ostarjeli par.

Sin koji se rodi u očevom domu u svom će se domu i oženiti, vjerojatno i završiti život, a ovisno o položaju njegovog oca u hijerarhiji, ni njegov položaj neće značajno izaći iz tih okvira. Sin 'gazde', sa svojom će braćom konkurirati za nasljeđivanje istog položaja, a ostali sinovi braće i bratića, možda očekuju *fisiju* (dijeljenje domaćinstva na manje cjeline) i s time nove šanse u hijerarhiji.

Mladići dovode mladenke iz obitelji istog tipa, odnosno velikih složenih obitelji, jednako kao što se djevojke udaju u jednake takve domove. Nije ovo nikakav propis, koji bi branio drugačije ponašanje, no iznimki gotovo da i nisam pronašao. Ženē se dijelom iz istog sela, susjedstva, a kada se cure dovode iz drugog sela, tada se radi o selima, dapače obiteljima koje su češće povezane. Nema sumnje da je bio ozbiljan posao u ovakvoj mreži brakova među obiteljima, izbjeći brakove srodnika četvrtog koljena ili bliže. Dvadeset četvrtog i 25. studenoga 1807. oženili su se četiri mladića Pećarića iz Velikog Potočca, trojica od njih djevojkama iz Majurca, dvije iz kuće Knezić i jedna Vrabec¹⁵.

¹⁵ HDA – matična knjiga vjenčanih župe Križevci 1748 – 1809, inv. br. 555, p. 127-128.

Možda bismo očekivali da će u obiteljima u kojima se u svakom naraštaju ožene svi odrasli sinovi u času eksplodirati na stotine članova. Doista se znalo dogoditi da neka obitelj kroz tri-četiri ciklusa brzo naraste, no kao ozbiljniji problem javlja se rodbinsko udaljavanje. Neminovan je proces cijepanja, *fisija*, obitelji u takvim situacijama, odnosno pojedinačna izdvajanja parova ili manjih klastera parova.

I u složenim obiteljima zabilježene su pojedine hendikepirane osobe, koje su, ovisno o hendikepu, bile pasivni članovi zajednice. Može se pretpostaviti da je takva osoba bila manje „opterećenje“ u većoj obiteljskoj zajednici. No bilježimo i neke zanimljive situacije: U domu Matije Hoića, Prikraj, kbr. 2, živi njegov brat Franjo, koji je gluhonijem. Pa ipak, siroti se Franjo oženio, i to u dobi od 24 godine, Helenom Ferhay. Brzo obudovjevši, ponovo se oženio Magdalenom Besen, a po treći put još brže Marijom Vuković¹⁶. Ovaj slučaj svakako svjedoči, ne samo o skrbi hendikepiranih nego i o njihovoj aktivnoj uključenosti u život.

Prema zaključcima

Dva tipa obitelji, koji su detaljno analizirani u selima križevačkog ladanja, pokazuju mnogo razlikovnih karakteristika, što dozvoljava da doista, uz obzir da se radi o uskom okviru jednog konzervativnog kulturnog kruga, govorimo o *dva tipa obitelji*. Oba tipa obitelji analizirao sam prema različitim kriterijima, s time da je u žarištu zanimanja bio uzrast mladenaca, mladića i djevojaka koji stupaju u prvi brak. Ne postoji nikakav zakon koji propisuje uzrast mladenaca, osim što postoje propisi kada mlada osoba postaje zrela za brak. Ispod tog uzrasta vjenčanje nije dopušteno, dok je sve ostalo slobodna volja mladenaca, odnosno njihovih obitelji i običaj zajednice. Zbog tog posebno upada u oči sužen raspon u kojem se u pojedinoj zajednici vjenčava većina mladića, odnosno djevojaka. Kada definiramo ovaj suženi raspon, možemo govoriti o *običajima zajednice*. Oni nisu zakon i nitko ne snosi sankcije ako ih krši, ali osoba koja bi bez vanjskih razloga snažno i ustrajno kršila običaje svoje sredine svakako ne bi bila rado viđena među ljudima.

Na područjima gdje je istraživanjima mapiran veći broj podataka možemo govoriti da se u nekom selu ili komuni momci i djevojke žene posebno mladi ili obrnuto. Na primjer, u župi Roč, koju sam posebno proučavao, mladići se u 17. – 18. stoljeću žene sa 27,78 godina, djevojke sa 24,64. I mada to izgleda kao veoma visok uzrast, to možemo potvrditi tek kada znamo da se u susjednim župama žene ranije: u Humu momci sa 25,05, djevojke sa 23,96, a u Vrhu momci s 26,26, a djevojke s 23,59. U Poreču s 25,02, odnosno 21,75 itd. Uz ovako gustu kartu podataka lako je praviti usporedbe, ali i donositi zaključke o čitavoj regiji.

¹⁶ *Status animarum* – I., Prikraj nr. 2.

No, u Križevcima tako nešto nije moguće, jer su podaci o župama šire okoline više nego skromni. Sličnih istraživanja nema (koliko mi je poznato), za sela varaždinskog kraja, nisu istraženi niti urbani centri kako bismo uspostavili kulturološku relaciju sela i grada. Neke sam zanimljive činjenice uočio proučavajući župu Križevci u 18. stoljeću, na koje se istraživanje ova studija donekle nastavlja. Krivošić i Gabričević, svojim radovima postavljaju dobru podlogu za mapiranje sjeverne Hrvatske, no pretežno ograničeno na razdoblje modernih matičnih knjiga s rubrikama. Ipak, svatko tko se prihvati ovih regija u njihovom će radu imati dobro polazište, kao što sam i sâm u svojem istraživanju osjetio. No pravi posao tek predstoji. A taj posao iziskuje rad na građi, poznavanje paleografije i osnova latinskoga, te općenito rad s matičnim knjigama i ostalom arhivskom građom. Stoga i ove rezultate istraživanja o tipu obitelji i uzrastu mladenaca na križevačkom ladanju predlažem kao usamljen podatak koji će svoju vrijednost dobiti tek pošto se u ovoj regiji istraži veći broj župa i komuna, što će nam pomoći da i taj aspekt života u sjevernoj Hrvatskoj stavimo u srednjoeuropski kulturološki kontekst.

EXAMPLE OF THE KRIŽEVCI 19th CENTURY
COUNTRYSIDE SETTLEMENTS (LADANJA)

By Zdenko Balog, Križevci

Summary

The study problematizes the interdependence between the family type dominating a community and the age of newlyweds in the same community. The issue is examined on basis of the Križevci countryside settlements („ladanja“), i.e. the twelve villages of the Križevci parish surrounding the urban settlement. Two family types are clearly distinguishable: Type A is a simple family with one married couple and their children, which only briefly during the generation change becomes the stem family with the married householder and his married son-inheritor. In contrast, Type B is a complex family in which all the male descendants marry in the paternal home. Among other specific features of both family types is the age at which young men and young women enter their first marriage. In this regard, A-type couples marry somewhat later, and the share of early marriages before the age of twenty is noticeably lower for both sexes, whereas the opposite is true for Type B. In conclusion, the situation is compared with two family types according to John Hajnal, and along with significant similarities, local specificities are also found.

Key words: Križevci parish; rural family; stem family, compound family; age of newlyweds; „status animarum“; registry books

UREDNIČKA NAPOMENA

Unutar ove rubrike, u prvom nastavku, objavljujemo nagrađene radove s 18. Hrvatskog književnog putopisa i istoimenog natječaja, koji su (tradicionalno, u sklopu Dana Franje Horvata Kiša) 2024. raspisali *Kajkavsko spravišće* iz Zagreba, te UKS *Franjo Horvat Kiš* iz Lobora i Općina Lobor. Putopisni program i središnja manifestacija u Loboru, 12. listopada 2024., imali su i memorijski karakter – u **povodu 100. obljetnice smrti** pisca moderne čije ime manifestacija i nosi – **Franje Horvata Kiša** (Lobor, 1876. – Zagreb, 1924.), autora kanonske knjige putopisa *Istarski puti* (1919.). Prema izboru stručnoga suda (tada u sastavu – dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, dr. sc. Emilija Kovač, dr. sc. Božica Pažur i Darko Raškaj, pjesnik) putopisi su to vrsnih autora i autorica: **Božice Jelušić, Ivana Kutnjaka, Davora Grgurića, Tomislava Marijana Bilosnića, Radovana Radeka Brlečića, Igora Šipića, Tomislava Šovagovića**. Izdvajamo osnovne naznake o radovima prvih troje nagrađenika iz ocjene *Emilije Kovač*, odnedavne voditeljice putopisnog programa *Kajkavskoga spravišća*:

Tekst Davora Grgurića *O vratima i Pragu / O praškim vratima* (3. nagrada) „priča je o vratima kao poveznici i razdjelnici prostora, ali i priča o ljudima i njihovim načinima života“. U putopisu Ivana Kutnjaka *Laganim kasom čez brege nasute poviješću* (2. nagrada) „radi se o izvrsnom tekstu mozaične strukture, sastavljenom od četiri *storije*, u kojima nas autor dovrtljivim prepletanjem jezika (kajkavski i standard), upoznae s ljudima i navadama prostora, čije su ljepote prilično zapretane, ali vrijedne pomnih uvida. Prva nagrada pripala je Božici Jelušić za putopis *Blaženi među trsjem i oblacima*. Tekst, gust od mirisa grožđa, šljiva, vina, zemlje i trava, združuje čula i intelekt u snažan doživljaj zavičajnog pejzaža. Zanesena njime, autorica, nazdravičarski, prkosi novom vremenu koje gubi osjećaj za vrijednosti.“

Glavni je organizator – od ideje projekta 2006., sve do cjelovite izvedbe 18. natječaja za hrvatski književni putopis – i u 2024. bilo *Kajkavsko spravišće*, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba (autorica koncepcije i realizacije: B. Pažur). Suorganizatori su i entuzijastični domaćini Općina Lobor,

Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i loborska Osnovna škola Franje Horvata Kiša.

Zahvaljujući programu HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS – uzevši u obzir i novoizabrane radove u 2024. – korpus suvremene hrvatske književnosti (od prvoga natječaja 2007.) tada je već bio obogaćen sa 230 književnih putopisa. Uz revalorizaciju putopisnoga žanra i kvalitativno *obogaćivanje korpusa suvremene hrvatske književnosti*, te uz povezivanje hrvatskoga kulturnoga prostora dosezima tro-narječne jezične zbilje – cilj je programa ***afirmirati Lobor kao hrvatsko središte putopisa***. (B. P.)

BLAŽENI MEĐU TRSJEM I OBLACIMA

Božica Jelušić, Đurđevac

Daleko u mome djetinjstvu, prije pola stoljeća, odlazak u vinograd bio je veliki doživljaj i neka vrsta nagrade za naša mala srca: tamo smo bili slobodni, raspojasani, divlji, nitko nas nije korio ni zapošljavao, pitao za školu, upozoravao na čuvanje odjeće ili gnjavio zbog voska u ušima i nepočesljane kose. Subote i nedjelje bile su naše. Upregnula su se kola, drvena, kotrljava, s pletenim „sicom“ od vrbovih šiba, šarenim gunjevima, zavežljajima i velikim „pletenkama“ za rakiju, pa bismo se vozili od pitomačke „Grede“, kako se kolokvijalno zvala naša ulica, drumom do Otrovanca i Sedlarice i dalje, po sjenovitom, razvaljenom klancu od žute ilovače, do Otrovanskoga brega, gdje je stajala naša klijet. Pamtim kako je iza zavoja, gdje stoji otrovanska crkva, bila ogromna, zamuljena bara, u kojoj se kupalo, plivalo, klepetalo i perušalo stotinu gusaka, sjajnoga bijelog perja i crvenih kljunova. Bila je to revijska graja, koju nitko nije mogao nadmašiti, čak ni cilinkanje crkvenih zvonova, s objavom podneva ili žalobnim vijestima o nekom preminulom žitelju. Bila je poznata kao „Limbuš Otrovanski“, a trebat će mi četvrt stoljeća i studij književnosti da shvatim aluziju na Limb, pretpakao, mjesto gdje se duše odvajaju i dobivaju pravorijek za svoje zadnje boravište.

Prošli bismo mimo dvije škole, kuća s velikim dvorištima, kukuruznim koševima, kokošinjcima i oborima za stoku, i brzo, vrlo brzo, otvorilo bi se bilogorsko krilo, da nas prigrne, zaštiti i razveseli. Moj djed Stjepan, „Štefo“ po domaću, imao je četiri jutra vinograda, dok su pod cijelim brijegom bila dva starinska bunara s vitlom, nazvana prema vlasnicima: „Hermanov zdenec“ i „Jelušićev zdenec“. Odatle se voda vukla u limenim kantama do vrha brijega, razlijevajući se i pljuškajući po našim dječjim listovima i gležnjevima, budući da smo dužnost vodoonoša obavljali mi, mali besposličari, da bismo zaslužili kuhano jaje, komad „jege-
ra“, orehnjaču ili veliku „bocku“ kod zajednička objeda. Pamtim da se jelo obilato, mnogo graha, krumpira, salata s bučinim uljem i divan kruh iz krušne peći, pedalj visok, rupičast, mekan kao spužva, rumene kore, kao da su ga pekli na ljetnom suncu. Djed je ostajao u vinogradu preko tjedna, u vrijeme velikih poslova, pa su za njega spravljali kolutove kruha, slaninu, grah „na suvo“, domaćega sira,

sušene sirne prge i „žilavu pogaču“, kojoj se ponajviše veselio. Bio je veoma okretan, žustar, preubrzan i volio je požurivati druge: „*Ajde, ajde, nemoj se omugavati, posla se vlovi, ne bude te dan čekal na uranku*“, što mi zapravo nikada nije bilo do kraja jasno. Mnogo kasnije, shvatit ću da sam naslijedila tu njegovu crtu, premda smo ga kao djeca u širokom luku zaobilazili, nastojeći što više vremena potrošiti na razbibrigu i zabavu.

Klet, sama po sebi, bila je pravi izazov za istraživanja. U to doba bili su popularni „kaubojski“ filmovi s temama o pionirskom naseljavanju američkog Zapada, pa je u mojoj glavi ona ponajviše sličila brvnari kakvoga pustolova koji vadi zlato iz potoka ili skuplja krzna malih životinja po šumama. Premda, naša je klet bila zidnica, od pruća i od blata, pa kasnije od cigle. Imala je hrastove pragove, golema vrata i kovani ključ, pedalj velik, kojim su se vrata otvarala. Unutra, čađave „prsnice“, grede, krovne daske, a dolje nabijena zemlja. Njen miris bio je jedinstven, nataložen desetljećima. Sumporni štapići za lagve, kristali modre galice, vapno, pijesak, petrolej za lampu, karabit, žigice, plijesan, kom (sprešani ostaci groždanih opni), užegla mast, mišji urin, pregrijano perje u jastucima i blazinama, čoha i konjske deke za hladne noći, stari kaputi, obojci, gumene čizme, pomiješan znoj i vinska kiselina... Trenutačna anestezija, čim onako svjež naletiš izvana i prekoračiš prag!

A ipak, okrugle dječje oči otkrivale su prašna raspela s Marije Bistrice u zapuštenom kutu uz izgrebeno zrcalo, policu s debelim čašama i keramičkim „bilikmom“, prst debele tanjure s caklinom i one limene, olupanih rubova, raspareni escajg, kuhinjske krpe, košare okrugle i četvrtaste i najčešće propala dna, obložene kartonima starih dućanskih kutija, kudoljašne vreće, rupce s rupama od moljaca, nabožne kalendare s godinama prije moga rođenja, neuspjele rezbarije od kvrgavih grana odbačene među „kračje“ za potpalu, kućno smeće i naplavine jedva vrijedne „probušena filira“, no ništa se nije smjelo baciti, dok smo živi i dok nas Božja providnost drži na ovome svijetu. Neke su kleti bile „baš po gospodski“, kako bi rekao Galović i oponašale su ladanjska gnijezda iz građanskih, međuratnih vremena, no tih je bilo malo. Većinom su se po bilogorskim obroncima šćućurile naše „korabljice“ s teretom obiteljskih uspomena i tragovima teških žuljeva, a uz njih bi često (kao što je i kod nas slučaj) stajale čvrste štale, od cigle rađene rukom, teške, tamnoljubičaste, određene da traju više od jednog stoljeća. Konji su bili važni, ljudi potrošni, i morali su se mnogo sagibati uz lozu, postajući sve više nalik čokotima, budući da vinograd, kako je djed govorio, „išče slugu, a ne gospodara“ i grožđe nikako ne zori samo od sebe, kako to misle naivne gradske dušice. Njegov je slador najskuplji na svijetu, prije no što se preokrene u vino čija će rujnost grijati krv i činiti svijet podnošljivijim mjestom. I mnogo koraka treba prijeći, od skvrčenoga čokota, do iskričava eliksira u čaši, na kome će ti međaši zavidjeti a bogovi u oblacima dobrohotno se smješkat, i sami ispijajući sličnu ambroziju iz zlatnih kaleža.

Da, oblaci. Gore, iznad zelenog šušura lišća, oni su kao „fodrukana mustra na plavomu fertunu“, veli moja strina, koja ima pjesničku maštu. Naše misli ne omataju njihovo blago, dostojanstveno kretanje u mimohodu, oni samo idu, raspršuju se, raščinjaju, zapnu za vrh jablana pa odu dalje, postoje malo iznad groblja, oko štagljeva punih lanjskoga sijena zavrte krug, pa nastavljaju svoju misiju, posvećenost vječitom kretanju. Cirusi, stratusi, kumulusi, nimbusi, sve ih ja poznajem, kao i njihove križance i podvrste, no smisao je jedan: obožavam to što postoje, što ih promatram i u oku udomljujem, gotovo svakoga dana u godini. Ja sam oblakolovac, oblakoljubac, veliki gurman koji jede pjenaste nebeske kolače s oblim oblatnama od oblaka. Pretvaraju svijet u nadrealističku slikovnicu i ja ih obožavam. Primjećujem, već tada, u ranoj dobi, kako volim zvati sve stvari njihovim imenima, pa pohlepno slušam i pamtim kako moj djed niže nazive grožđa: *belina, imbrina, šipelina, kadarka, tudum, kardinal, muškat, plemenka, biserčabo, malvazija, frankovka, rizling, graševina*. Ja to pamtim kao nekakve *Litanije Lauretanske* i zaista, osjećam se svečano, kad izgovaram njihova krasna imena. Majka voli grožđe s kruhom, natašte, čim dođemo u vinograd. Ja u svako doba dana, štipajući najljepše bobes grozda, što djed meni odobrava jer me voli, a drugima sumnjam da bi dopustio.

Moram reći po čemu je naš veliki posjed trsja poseban: Imamo „čiste parcele“ s jednom sortom grožđa. Ne miješamo, zbog kvalitete vina, veli vrsni podrumar Štefo. Pored toga, zasadio je sve vrste šljiva za rakiju, kruške *karamanke, bosanke, plemke i babuške*, a doma imamo „crnice“, koje se beru zelene i mekšaju u sijenu na parmi, dok ne postanu ukusne poput najfinijeg pekmeza. Kod nas, inače, sve ide u rakiju, što ptice našturkaju i ukradu njihovo je, a ostalo će rakijski kotao proutati, kao ždrijelo priručnog domaćeg Pakla. Imamo veliki, razgranati grm / stablo smokve, tri trešnje, dunju, mušmule, mnogo oraha i višanja, jabuke i breskve, moje najdraže voće, pa i njih, rumene kao djevojački obrazi, pa i njih zovem *mala gorična bela i kalanka*, kojima će slavu pomutiti potpuno glatka, gotovo porculanska *nektarina*, koja dosta kasno ulazi u moj hedonistički život. No, kako generalno potječu od ruže i dolaze s Istoka, o breskvama uvijek i svuda sve najljepše, zavideći renesansnim majstorima, koji su ih još djevičanske i netom ubrane, risali u svojim *naturae morte* kompozicijama. Štoviše, Monet je u nama bližem stoljeću izjavio kako kani na pariškom Salonu „*s tri breskve presenetiti svijet*“. Ne sjećam se točno je li mu plan uistinu uspio.

ŠIPEKOVE GORICE: O USKRSNUĆU PLEMENKE

U vinograd ĐURE ŠIPEKA u Veselom bregu kod Kloštra Podravskog, stižem prekasno po vlastitom osjećaju. Možda je trebalo davno, prije pola stoljeća, kad je sjećanje na Jelušićeve gorice bilo živo i sve pripadajuće uspomene na okupu. No,

domaćin Đuro posve je izuzetan sugovornik i ne poznajem nikoga sličnoga njemu. Poslije jedne mučne epizode moždanoga udara i konstatirane „kliničke smrti“, vratio se obitelji, prijateljima i svijetu, da dovrši misiju, „radi koje je poslan na zemlju“. Učio je ponovo misliti, govoriti, čitati, vući olovku po papiru. Danas nas zasipa podacima iz rimske povijesti, detaljima o naseljavanju i razvoju Panonije, podacima iz ekohistorije Podravine, kulturnim sastavnicama, zavičajnom poezijom, bitnim stranicama iz Leksikona enologije. Znade imena, razdoblja, veze i utjecaje, osobne doprinose svih onih, kojima je vinova loza kult, a njeno savijeno lišće najljepša kruna na glavi. Ima zanimljivo i korisno životno načelo: „Svakoga dana svjesnoga života želim napraviti nešto korisno i naučiti nešto novo. Inače nema svrhe“.

U ovom času, njegova obitelj brine i obrađuje šezdeset tisuća čokota, na nekoliko lokacija, te održava vinariju i kušaonicu vina, naširoko na glasu u ovom dijelu Hrvatske, kao i u Sloveniji i susjednoj Mađarskoj. No, od četrdesetak vrsta loze od kojih se izvorno ovdje proizvodi vino, Đuro najviše ljubi plemenku, staru, kvalitetnu zobaticu, bijelu i crvenu, podjednako finu za desert i za vino. Ona je jedna od najstarijih poznatih sorta vinove loze, jednako kao i kadarka, koju spominje rimski povjesničar Stragon, govoreći da se sadila kod nas još u doba antike. Trs joj je bio debeo kao noga, sadila se na vlastitu korijenu. Ako nisu cijepili, odbacivala bi grožđe, tražeći ljudsku ruku i negu. Plemenka pak, veli Šipek, došla je k nama iz staroga Egipta, gdje se naročito raširila na jednom području blizu današnjeg Kaira. Slovenci je bilježe kao *žlahtinu*, a sinonimi su joj još *beli španjol* i *šalsa*, koja se sreće u desetak europskih zemalja, te Chileu, gdje ima mnogo naših. Plemenka je otporna, ne osipa se, daje suho stolno vino pomalo voćnoga okusa, koje se može „oženiti“ s jestvinama na podravskom stolu u vrlo lijepoj harmoniji.

Polako hodajući ispod grana breskve, otežalih od plodova i poduprijetih debelim rašljama, razmišljamo o sudbini ruralne civilizacije, o „novom selu“ gdje vinograd gubi svoj posvećeni status. Tko će djeci na školskoj ekskurziji recitirati Galovića sa sjajem u očima. „*Bregi so se zlatom pozlatili, / V crlenem listju rosno grozdje spi. / Trsi so se zmed redov poskrili, čehulka samo gdi gdi vun gleda...*“. Poslije Hamvaseve „Filozofije vina“ nema među Panoncima nikoga tko bi se s toliko strasti prihvatio „kalokagatije trsa“, kako bi to rekao moj profesor Bartolić. Naš podravski Šipek posljednji je možda slavitelj i sljedbenik gorične romantike. Vole ga umjetnici, slikari, pjesnici, fotografi. Poznaje svaku svoju parcelu, svaki kut svoga carstva u husarskom zelenilu lišća. Dani mu mirišu na domaće voćne likere s police u podrumu, noću sluša kako se jabuka po bilogorskoj kosini kotrlja prema Koza-revcu, poskakujući po cesti u ritmu moldovana iz njegove mladosti.

I sve bi možda bilo donekle dobro, da nema toliko mnogo napuklih zidova i klijeti na prodaju, toliko rasplazale loze, koju nitko više ne održava. Kao ljubitelj semantike, ispituje me Đuro znam li odakle ide glagol *zatrajati*, pustiti vinograd propasti? Ne znam, odgovaram, a on mi objašnjava: Bilo je to za cara Trajana, pod

čijim je žezlom Rimsko Carstvo bilo najprostranije i najmoćnije. Pregazili su Panoniju, do Dacije došli, sve osvojili i prisvojili pod rimsku vlast. Trajan je dao iskrčiti vinograde i posaditi žito, da nahrani svoju golemu, gladnu vojsku. Narod je patio, ali vinogradi su *zatrajani*, propali za sva vremena. I to se ne bi smjelo dogoditi u Lijepo našoj, gdje je vino ljudima ponos i posao i utjeha. I gdje se plemenka polako vraća „na mala vrata!, da uđe u knjige i leksikone i ponovo bude priznata autohtonom sortom.

Eto, zbog Đure i mojega djeda Stjepana, ljubitelja vina, željela bih to doživjeti. Bude li mnogo dobre volje, zdravoga razuma, čiste računice i mrvica sreće, nećemo dugo čekati. Dižem zdravicu u to ime: Živjeli!

2024.

(Prva nagrada stručnoga suda)

LAGANIM KASOM ČEZ BREGE NASUTE POVIJEŠĆU

Ivan Kutnjak, Čakovec/Lopatinec

Štorija prva.

Da imam... hoće se reći: da imam belu kubilicu! Dve bele kubilice. I zlatu kućijicu. Tu, na tem goričnemo poto. Vu Banfiju. „Banfi! A kaj vam ga to dojde?“ – priupita jedna mlađa semset i nekaj... Nepripitomljena Zagrepka. Ali kaj je već. „To mu ga dojde“ – probam rezbistriti mlaku –, kaktiga jeden princ z Tiringije, hoće se reći knez, ne, ne kines, ban, banfić Janoš Pervi (1335. – 1388.), banfić kaktiga sin Mikloša Pervoga, neee... nenene neee Miloša Gerdoga! Ali denes je ze svojim bratecum Štefekum na poto po Zagerjo.“ „A kaj oni tu delaju?“ – pita dalje radoznala guska. „A kaj bi ban delal, nek puckerde nagajnal, g*r pa d*l. Po temi puklavaj stezicaj“ – puknem ja paradajz vu vetrobran. „A valda imaju nekšega vražega posla... Na priliku goricu špricati. Ze pantakanum... Suprotif buham. I kebram“ – ruknem ja po serdini. Intele... đensje.

Ah, ti poti štrigoski! Sakaj su tega zpretrpeli... Napriliku gda si je padre Neza-remuš lukju z motikum eljti štihaćum tam gori takorekući doli spod cirkvenega turna... naj bi si dnevnoga preširil. Vu boravek. Pod zemlum. Štrigoskum – veliju Jožek Bedekovič. De sankta Helena Prajor. Svetega Pavleka školarec. A oni to najbolje znaju. Kajti su z okinčene knige pa potem vu svoje knige z rimskemi sloviči lepo nakinčili kaktiga „locus nascendi Sti Hieronimi intra ruderibus Stridonis occultatum“.

Štorija druga.

„Dekanter-i“ se danas manje-više usmeno, jednoručno prenose hrvatskim standardom. Pa se tako spominje štrigovski vinsko vinogradarski sjevernohrvatski rajon, koji se ovih dana okitio s dvadeset i devet vinskih najviših odličja. U Londonu. Tj. Londri. „Ča je lipa Londra...“ Prije ove gužve s izborima. Konzervativcima i

torijevcima. Tj. labraburistima, tak nekak. Među imenima koja su najsajnije zasjala su ona koja i nastavaju svojim biranim „flancima“ vitis viniferae Sent Urban, Mađerkin breg, Rimščak, Železnu Goru od zemle ilovice, Štrigovčak etc. A među onima koji oblizuju svoje nepce i tjedan dana kasnije negdje na Trešnjevci, Pantovom Ščaku, Medvedo... Ščaku, kolaju u potaji imena štrigovskih i međimurskih „pevničnih“ podzemnih čarobnjaka: mistera Kunčića, Štampara, Cmrečnjaka, Novaka, Tomšića, Dvanajščaka, Hažića... Da ne idemo dalje. Lijepo je vidjeti te današnje carske namjesnike u svom punomu sjaju u blještavilu njihovih vinskih kapelica i katedrala, napriliku one mistera Štampara, Cmrečnjaka, Borisa Novaka etc., te bolte i lukovi, ti hangari od „pušipela“. Koji samo čekaju biskupa da prereže verptzu. I prehitu kupicu. Onak, na eks. Vu ponor.

Razgovaram sa svima. Kada se nađemo. Po poslu. Pri meši. V kapelici. Gospon Kunčić, onaj što ima predivan pogled na „sosède“ z negdāšnega „šen gehena“ (uostalom, i brajda tj. trsje mu je „rescepleno“ na dvije domaje: donji dio vu kome se zna zbrati i megla, megličica Slovenica, i onaj briježni, okupan suncem - suncem i sencum horvackum) prvo će o svojim peharima osvojenima na pikadu! A ja se već pobjoh da ćemo morati „žutoga“ napriliku vun z pehara („žuti“ tj. muscato tj. Kunčićeva klasika na hrvatskim vinskim „geografskim“ kartama, od kojeg se i „mertvi stanejo kak sveča potlam invazivno zamortanoga stenta“). A daje se na pumpicu. Kak kapljice za oči. Toliko je dragocjen!

I sretan i skladan brak, a tako i poslovni odnos Gospodina i Gospođe temelji se na „bratskoj suradnji“ dvaju najstarijih bratskih naroda u ovom dijelu Europe tj. pastirskoga stada kneza Samuela i takaj onoga kneza Domagoja. Veržej, domicil gospoje Kunčić smješten je uza samu Muru na Prlekiji, dok je mister Kunčić – a kaj bi bil drugo – nekti Medžimorec. A to je znatno više negoli biti Jugoslovênc, Horvât, Europlân. Tj. Eroplân. Do Kunčića se kak po toboganu! Jedino, gda se dimo I gda se cesta najemput kak kača z peespet heklinof na pet metri... Pa se ti purini. Proti bregu.

Štorija trejta.

Da je bilo pavlina Ivana Rangera vu Štrigovi i Sankta Heleni malo duže (Tirol, 1700. – Lepoglava, 1753.) – a bilo je to razdoblje najživlje crkvene gradnje na ovim prostorima nakon odlaska Osmanlija – danas bi u ovomu prelijepom kraju bilo „romarije“ više negoli na „hadžu“. U Meki. Ipak, da toga tj. Njega nije bilo, ovoga samozatajnog likovnog iluzionista, na tragu njemačkog i talijanskog baroknog iluzionizma, nakon svojih remek-djela u Lepoglavi, Remetama, Purgi et cetera, ostavivši i ovdje, u Štrigovi velik dio sebe i svoga neponovljivog likovnoga talenta, ne bih ja sigurno imao sreću prije nekoliko dana nazočiti neponovljivu bras koncertu

akadetskog sastava „Ad gloriam brass“ u prekrasno dekoriranu koncertantnom prostoru. Pola koncerta bio sam očima prikovan uz onaj desni bočni stup. Da nema ničega drugog u toj „trolisnoj“ cirkvici, ovaj bi stup bio dostatan da ispriča cjelovitu priču o vještacu (od vješt!) vu belomu. Rangeru. Obermešteru kista, oblika i boje.

Vidjeh tamo negdje u četvrtom redu i Noru, danas Nemec, akademsku glazbenicu udatu za Štrigovčanera Nemeca. Nora, vitka i stasita, razgovorljiva, Mađarica podrijetlom, učinila je zadnjih desetak, dvadesetak za glazbu, za glazbenu Štrigovu toliko da je u najmanju ruku zaslužila bistu od gipsa, ne daj bože leda iliti barem čokolade u ovdašnjemu Državnom arhivu! Zajedno sa svojim „ambasadoricama“ i međimurske, i hrvatske i svjetske glazbe širom Hrvatske – od mora do gora i šire. Tj. sjevernije.

Kušam sebe ponekad zamisliti s gušćim perom u ruci u „apartmanu“ koji je nekad nastavao „artium doctor“ pater Johannes. Aus Tirol. Međutim, Jožek, Jožek Drugi časne uspomene Marijen Terezijen Wiese rekti bimo Zon ukinuo je časnu braću. Pavline. Niks vajta. Nega ga više. Niti ga niže. Kaj je bilo, bilo je. Skromni, ljupki samostančić u Štridonu dospio u ruke Propadala. Tj. propadanja. Sve tako do nekoga župnika Možara. Koji ga je – vu dvacetom - prodao (tvrde neki, drugi se pritom blago nakašljaju), namirivši njime dugogodišnju vjernost svoje kuharice. Danas je ovdje ugledan hospicij, „špital“, estetska kirurgija. Za limenu bižuteriju, četveronošce. Na štiri ketače. Koja u sve većemu broju stiže. S onkraja „šen gehena“. Na rehabilitaciju. „Kirurški odjel“ u vlasništvu potomstva dobročinitelja plebanuša.

Štorija četrti.

Lebar i Lovrec (Lovrec, Srećko - vić, onaj u podrumu, jedan od vrijedna dva brata) bili su mentori mnogim kasnijim zaljubljenicima u vinogradarenje, „goričarejne“, još više u podrumarenje u Štrigovi i šire. Prva ambalaža kod prvog spomenutoga bile su cisterne od plastike volumena nekih desetak, dvadesetak hektara. Ne jedna, nego postrojba. Na samomu vrhu „Železnoga brega“. Danas ih je zna- lački i majstorski „rekuperirao“ u rostfrazu „nizinski“ vinogradar i vinar - vrijedan zet Milan, Milan Židov z Cirkovlan. E, da, bil je taj, spomenuti gospodin ne mala šarža kada je trebalo... reći „ne“ inženjerijskom bataljunu, što li je već bio onaj u Chaktornji (kako su se Ugri preseravali, naj nam odprostiju na izrazu!). Leta Gospodnega (i našeg, međimurskog) toga i toga, bilo je bogmeš i malo vroe s petsto dece, kadetlinof skriti se v grmje v Globetki gda su se „tulipani“, hoće se reći: „tali- bani“ zaletavali z migecum prek štreke... Bogmeš yes, kak bi rekel Robert Ajzen- štajn. Anštaj, kakti ga ono zoveju. I neje Robert. Bilo bude Štefek, Kracek, Žlat- kec, tak nekak. On kaj televizore popravla. Vu Štridonu. I ima čmele. Okoli sebe.

Za saki slučaj. Tj. za slučaj reklamacije. Even tu jalne rekuperacije. Obavlene usluge. Da... To je to.

Je, honoris kauza profešur L., Franciskuš, prešel je f Afstraliju. Zaštuderal je mužiku. Bil zaposlenik vu Dravskomu. Serdiščo. Vu „luckoj“. Reš pabliki. Dokač ga neje - nekaj vu temu smislu i sam je jempot natuknol - kaktiga Hervata. Grudobranca... Drugi se tomu smejeju: „Je, a ono kaj se je delektora ženi... malo preveč prismical!“

Gdo bi ga znati kaj je tu serdina. I gde je lukja vu zemli. Za drugi komponent. Z zalubljenim Mesecum. Nad škerlakum...

(Barba z vane)

(Druga nagrada stručnoga suda)

O VRATIMA I PRAGU. O PRAŠKIM VRATIMA

Davor Grgurić, Delnice

Vrijeme prolazi i zatvara za sobom mogućnosti i prilike za vrata, duhovne dveri koje, jednom kad se zaklope, razdjeljuju svo misaono klupko koje nosimo uza se, od zatvorene niti ostanka, mira, sazrijevanja i zrenja, koja se nastavlja sporo namatati izvan našeg dosega i daljnjih upliva, s one zavratne strane vremena i prostora, kojem više za vratnicama ne pripadamo.

Čovjek je jednako gordo koliko i ranjivo biće, kojemu ni cijela hrpa ispeglanih stoljeća nije dovoljna da se riješi i pročisti od svojih izgužvanih strahova, slutnji, srdžbi, spoznaja i napora. Uvijek gubi i pobjeđuje, biva ošamaren i šamara, sprema nemir i rasprega opuštanje za rjeđih odmaranja, i uvijek smišlja i bira razloge i povode za neke nove odlaske i vraćanja, koliko god svrhoviti ili pak besmisleni bili. Sva se povijest ljudskih kretanja i mijena u konačnici razdjeljuje, štiti, rasipa ili sabire unutar ili iza nekih vrata, sasvim određenih vratnica ili nutarnjih misaonih dveri koje potrošni smrtnik rastvara da bi se podario svijetu i suočio s njime, ili se iza njih povlači pa ih zatvara da bi se zaštitio, opuštao, ljubio i oporavljao, ili makar dostojanstvenije krvario u mirnoći.

Zato vrata znače razdiobu prostora i svjetova, odjeljivanje završenog od otpočelog, čuvanog i branjenog od izloženog i nesigurnog, dovršenog od nedovršenog. Zaključanog od nezaključanog. Vrata su zapravo očiti dokaz smrtnosti, prolaznosti, nesigurnosti. Nemira i potrebe za mirom. Jer da toga nema, ne bi ni vrata trebalo. Ali naravno da vrata oduvijek ljudi traže i da su im neophodna, koliko je bitno i sve ono što za njima (ili pred njima) treba čuvati, skupljati, držati... Čak pomno skrivati.

Vrata su brana, koliko i prolaz. Jednako su izlaz, koliko i ulaz iz scene u scenu, doba u doba, dimenzije u dimenziju. Nekako uvijek čovjek (iz posve različitih razloga) udahne, kad se otvaraju, i izdahne, kad se zatvaraju. Na mnoga se vrata kroz mijene vremena kucalo i lupalo, greblo i udaralo. Mnoga su se čuvala da bi trajala, a neka se i nisu, da bi se kasnije lakše razvalila. Poneka, manje bitna, nikad se ne zaključavaju, a neka su pak stalno bila čuvana, pomno zakračunata, zatvarana uz posebne brave i čak dodatne, tajne mjere opreza. Sve u svemu: vrata su bitna.

U pučkim šaljivim pričama o Paušetu/Pavluši u Gorskom kotaru, taj glavni junak - dobroćudan bedak doslovno shvaća materinu kletvu „Pauše, Pauše, lecka vroata te buodo toukua!“ („Pauše, Pauše, tuđa vrata će te tući!“) te joj on inatljivo odgovara „Kaj be me lecka toukua, noaj me roaj doajo maja!“ („Što bi me tuđa tukla, neka me radije (tuku) moja!“), potom skida ulazna vrata s vlastite rodne kuće, naprti ih na svoja leđa i odlazi s njima u svijet, ususret i na izazov svojoj sudbini.

Majka zdvojno i očajno gleda za njim, uvjerena kako taj nesretni ćaknuti mladac neće imati sretan životni kraj, zbog čega mu je i uputila tu kletvu-metaforu („Tuđa vrata će te tući!“), koju nije uopće shvatio, niti izvukao neku pouku iz nje.

Ipak, na kraju te pučke pripovijesti, Pauše uspijeva steći bogatstvo (o detaljima te priče još ću vam drugdje pisati) te se osokoljen i presretan vraća rodnoj kući i nevjerujućoj materi. (Pretpostavit ćemo, donesavši - uz blago koje je stekao - ona ista originalna kućna vrata, k svome domu). Čak i bez velike mudrosti i naročito tog promišljanja, uspio je, dakle, osigurati bolji život i budućnost sebi i majci, i to upravo uz pomoć svojih vrata kojima je, opterećen, prethodno krenuo u svijet.

Vrata su u drevnim pričama često simbolom razgraničenja, prepreke i zadatka koje treba svladati, otvoriti, kako bi pojedinac (ili više njih, čak čitav narod) došao do nečeg vrijednog, oslobodio sebe ili nekog drugog, domogao se slobode. Vrata znače intimu, čuvanost prostora. Za njima se diskretnije dade disati, snivati, ljubiti. Rađati i umirati. Pa čak i pisati o njima.

Vrata su nerijetko bila i izravan znak socijalne distance, klasna međa, ratna obrana (pa i izvrsna preventiva u doba mira ili primirja) te, kao takva, mnogima nesavladiva prepreka. Kroz povijest, vrata često poručuju štošta, već samim svojim izgledom. Štede riječi, jasno zboreći nijemo umjesto svojih vlasnika. Nipošto nisu ista vrata gospode, plemića, vojske i crkvenjaka, i vrata sirotinje.

Uvijek su to bila vrata ovih, ili onih. Označena znakom križa iza kojeg snivaju prvorodenci, ili neoznačena, nezamjetna, pa čak i nebitna, kroz koja nitko i ne pomišlja ući. Ili su to ona, kroz koja žele ući baš svi! Pa bila to vrata dvorca, crkve, bolnice, banke, ili samog Raja.

No, kad su već tu, kad ih imamo i trebamo, onda je ipak bolje da su jaka, čvrsta i stabilna, ukrašena i oku ugodna. To nam je pružila dugotrajna njegovana kultura estetike, koja se nekoć podrazumijevala u ljudskim prostorima, a danas je očajnički tražimo bar negdje, u dosegu svog oka, s prikriivenom nostalgijom.

Nekoć, ima tome već dvadeset dvije godine, objavio sam zbirku pjesama „Pogrešna vrata“, puštajući, kako to već autori često znaju, čitateljima na volju da pogađaju i zaključuju jesu li ili nisu ta moja (ili njihova?) „vrata“ (zbirka, pjesme, život?) pogrešna ili nisu. U ono doba osjećao sam se makar kratko povlašteno, što sam tu knjigu napisao i uspio je objaviti.

Ovih dana boravim u nevjerojatnom Pragu. Uživam u otkrivanju slojeva čudesne povijesti ovog mjesta, ovog velebnog grada i strpljivog češkog naroda. Dobro je

kad narod šteti svoje trajanje, kroz umijeće građenja strpljenja. I postojanih, kvalitetnih vrata... A dok su ga stvarali i naslagivali povijest kroz brojna vrata prošlosti, Pražani su postavljali i ukrašavali vlastita vrata svojih bivanja i preživljavanja. I ja se ovih dana u Pragu ponovno osjećam privilegiranim, što mogu toliko dugo boraviti na tako zanimljivom mjestu, prepunom ljepote.

Moj mobitel je već pretrpan svakodnevnim slikama odasvud, iz svih gradskih uličica, trgova, parkova i mostova. Jedan prizor velebniji od drugog! Jedan zanimljiv prizor do drugog, još posebnijeg... To je Prag. Sa svojim neizbrojivim pričama za mnoštvom vrata, dveri i kapija. Rezbarenih, kovanih, tesanih i lijevanih. Vrata su ovdje bitan dio priče o jednom čudesnom gradu i ljudima koji su sva ta vrata stvarali i postavljali, da bi potom kroz njih učestalo prolazili, ili bi ih zatvarali, da se kroz njih ne prolazi više nikad... No jedna misao u meni na mala vrata kuca: U Pragu su sva vrata prava. Iz brojnih čuvanih i otključanih razloga, nijedna nisu pogrešna.

(Treća nagrada stručnoga suda)

GRADIŠĆE, TKO ZNA GDJE POD NEBOM, ili put u Pinkovac

Tomislav Marijan Bilosnić, Zadar

U južno Gradišće, u Pinkovac krenuli smo iz Koruške, iz Vogaua, točno u podne, na dan kad je papa Ivan VIII. 879. godine blagoslovio kneza Branimira, hrvatski narod i zemlju. Do Pinkovca je jedan sat vožnje, tako stoji na Rome2Rio. Na uređaju za navigaciju, također. Prvi put idem u posjet Robertu Hajszanu Panonskom, doktoru znanosti, pjesniku, uredniku, izdavaču, pokretaču *Panonskog instituta*, koji mohikanski čuva hrvatsku riječ u ovom dijelu svijeta.

Dakle, sretao sam Roberta do sada u Zadru, Koljnofu, Petrovom Selu, Rešetarima, Banju na otoku Pašmanu, toliko da bih mogao govoriti o iskrenom prijateljstvu i zajedničkim anegdotama ispuniti prostor ovog teksta. Ali, to nije razlog moga puta u Pinkovac i to ne bi otkrilo tajnu moje današnje potrage za mjestom u kojem Robert živi. Želja mi je da tajnu otkrijem u pratnji svoje vile Hrvatice i sve stasitijeg mladog Kraljevića, hodočasnički prolazeći kroz mjesto koje se na hrvatskom jeziku zove Pinkovac. Ime mu moguće potječe od riječi pînca, što bi moglo značiti okrugli kruh, uskrсни kolač od brašna, maslaca, jaja i šećera, pogača ili sirnica, a moguće i mala lampa koja se lako može bilo gdje prikvačiti. Ili je u pitanju pînk (pînklec), jednostavno zavežljaj, zamotuljak ili kakva bošča. I rijeka koja ovud protječe zove se Pinka, a nije mrvica, u Mađarskoj, južno od Körmenda, utječe u rijeku Rabu, najveću pritoku Dunava, u kojoj su s mlinskim kamenom oko vrata utopili svetog Kvirina Sisačkog.

Dakle, želja mi je proći tu geografsku točku, mjesto na njemačkom jeziku znano kao Güttenbach, okruženo Sv. Mikulom, Velikim Medvešem, Žamarom, Žabjim Selom, Šeškutom, Prašćevim, Jezerom, Zajče Selom, Hrvatskom Čenčom, Santalekom, Stinjakom, Tudoricom, Punićem, Sv. Mihaljem, Lipovcem, Hrvatskim Hašašem, Hobdecima, Katalenom, Vardešom, Novom Gorom i drugim mjestima kojima se izgubio trag hrvatskog imena i u kojima se mukli glas hrvatskog jezika čuje tek u šumu vjetra u potkrovljima kuća čija vrata prema suncu juga ostaju zatvorena.

Vozimo se u smjeru Beča i sad vidim da neću stići u vrijeme dogovoreno s Robertom. Crni vlažni asfalt pod svibanjskim suncem postaje sve uži i duži kroz ova

austrijska sela sa svojim lakiranim kućama natiskanima uz put. Sreća što na zavojima nema ograda i zidova kao kod nas, već su travnate površine oko kuća okružene šumarcima, grmovima ruža, stablima i kapelicama. „Samo nemoj dodavati gas, ovdje su kamere na svakom koraku“, upozorava me vila Hrvatica. A ja vozim kao da pješačim. Ako u nešto i ne lupim od brzine, lupit ću od nervoze i straha, tim više što mi se čini, a zapravo sam siguran, da me navigacija vodi na krivi put. Ponovno unosimo ime Güttenbach, i baba alapača mi govori da nastavim ravno krivudavom cestom narednih 15 kilometara, i ja oko Wildona pokušavam zaobići automobil s konjem u prikolici, ali ne ide. Gledam kako *mazda* sa stotinu konja vuče jednog konja u prikolici, a ona leluja kao da je u njoj krilati Pegaz koji će svakoga časa poletjeti preko brežuljaka u pravcu Salzburga i Linza, dok mi kaskamo za njim.

Na navigaciji se odjednom pojavljuje brojka koja nemilosrdno kazuje kako do Pinkovca još treba sat i dvadeset minuta vožnje. Za Boga miloga, opet smo se vratili uz Muru, sivu i mutnu, koja je i sama pozelenila od bijesa. Što da radim kad opet čujem „skrenite desno, skrenite desno“. Navigacija mi je očito ažurirana po kartama iz doba Franje Josipa I., ili ovaj virtualni svijet danas ništa više od zbunjivanja ne nudi čovjeku koji mu se obraća. Navigacija neće priznati pogrešku, tvrdoglava je poput mene koji je želim ispraviti. Vozim dalje, ne skrećem desno, nije mi do skretanja. Već sam u životu i previše skretao, što zbog svojih što zbog tuđih odluka.

Sunce je već prestalo rasti kad mi se pred očima zalepršala ploča s natpisom imena Stegersbach, što će reći Santalek, a potom smo ušli u Bocksdorf. Vozim cestom broj 57, razgledavajući okoliš. Austrijanci su u slaganju kockica bolji od Dana. Lego arhitektura očito je ovdje prvotno rođena, gdje je sve geometrijski brižno posloženo, a opet ne i unificirano. Svaka obitelj za sebe gradi svoj mali edenski vrt, vjerujući da iz njega nikad neće biti izgnana. Miris pokošene trave, miris ruža, miris vode, čipkasti izgled mahovine i rutavi listovi trave koja raste uz kanal iskopan duž ceste, vrtovi isfrezani češljem, i travnjaci koji se šire poput pjene na svibanjskome suncu, šire se prostorom, kao da će svakog časa poletjeti put neba što poprma istu boju. Zajedno sa sokolovima što stoje na žicama i kolcima i vranama koje se u troskoku kreću izoranim njivama. I baš na zavoju jednog takvog dijela nekog naselja isprijecila se ploča s natpisom Rausch Park in Burgenland.

Sad bar znam da smo u Burgenlandu. U Gradišću. U hrvatskom Gradišću, kojim se vozim kao da jašem na konju. Slično hrvatskim velikašima i plemenitašima koji su ovud svojedobno jezdili cesarskoj kruni na poklon, pa i onda kad im je sjekla glave. I uživam ulazeći u ravničarski kraj, na sam zapadni rub Panonije, pejzaž sličan ravnokotarskom, samo ošišan i počešljan, umiven i njegovan, apotekarski sređen, posložen rukom čistunca, gdje male seoske kuće kroz svibanjsku koprenu gledaju na brežuljke na kojima se kočopere dvorci i kule.

Baba iz babilonske navigacijske kule upozorava nas da za devetsto i pedeset metara skrenemo lijevo i mi skrećemo u Sankt Michael im Burgenland, dakle

u mjesto Sveti Mihalj. Lijepa crkva, djeluje tek okrećenom. Trg s rodama. Prizor poput tv ekrana u boji, sve je u cvijeću. I jedna visoka jela, koja me, ne znam zbog čega, podsjeti na doba Marije Terezije.

I gle, Güttenbach. Konačno Pinkovac. Nakon tri kilometra piše: Dobro došli u Pinkovac, a samo koji kilometar dalje nitko koga sam pitao nije mi znao, ili nije htio, tko će ga znati, kazati gdje je taj Pinkovac. Uz cestu reklame i kuće, u svakom dvorištu cvijeće. Raspelo poput suha štapa. Vidim i daleki toranj crkve. Šareno mjesto u zelenoj oazi s lijepo oblikovanim voćkama. Miriše na jorgovan, na uštirkano čipkasto rublje. Jedan stariji čovjek sjedi na tek pokošenoj travi. Žena pod lipom rastire rublje. Pored kapelice guska širi krila, ali se ne pomiče. Moja polagana vožnja s otvorenim prozorima automobila, ne zanima ni psa boje lisice koji mirno prolazi s jedne na drugu stranu ulice.

Stigli ste na odredište, grakće navigacijska baba, i ne prestaje. Robert, uzdignutih ruku, stoji sam između Crkve i *Panonskog instituta*, i maše nam. Maše kao što se maše u kakvim dalekim lukama dok u njih pristaje brod koji stiže s dalekih mora. I nikog drugog uokolo nije, samo on koji maše, a ja se ćutim kao da mi mašu ljudi iz svih ulica, iz svih kuća, s vrata i prozora, cijeli Pinkovac, svi njegovi ljudi. Sveukupno njih 883. Automobilom prilazim na dohvat njegovih ruku, a on nas već fotografira, i dovikuje: „Prijatelja se čeka dva sata“. A čekao je tri sata u rano monotono popodne, strpljivo tu pred Crkvom poput kakva redovnika pobožno brojeći minute.

Pogled mladog Kraljevića bio je odgovor na pitanje hoćemo li odmah krenuti na ručak ili u posjet *Institutu*. Odlazimo u restoran koji drže Kurdi. Globalizacija Güttenbacha započela je još s osmanlijskim navalama na Beč. S migracijskim promjenama s vremenom može doći i do promjene imena mjesta i do pojave tisuću drugih čuda. Za ponoviti je: mjesto na hrvatskom jeziku zove se Pinkovac, na mađarskom je Pinkóc, na slovenskom Pinkovec. U kurdskom restoranu trešti kurdska glazba. Sjedamo uz prozor izlažući se svibanjskom suncu i pogledu na selo. Na ulici nikog od popisanih živih duša u mjestu. Prizor nirvane kao da se prenosi kroz vrtove, voćnjake, sve tamo na zapad do polja i dalekih njiva. Ne spominjem, ali muči me pitanje gdje su ljudi, oni koji su uredili svaki dio mjesta, učinili svaku plohu čistom kao stol za kojim se spremamo blagovati; i divlje trešnje i sitne šumske jagode kao da rastu na salvetama, živica uz seoske putove obrezana je po koncu, sve što je lijepo i dekorativno, od cvijeta do kakva zanimljiva lista u travi, treperi iskričavo.

Naručujem bijelo burgenlandsko vino i prije grla, zbog predostrožnosti od korone umivam njime ruke. I svoje sam lice lagano umio s nekoliko kapljica. Vino je tipično panonsko. Veltlinac zeleni, rasprostranjena sorta u Donjoj Austriji. Slično graševini, s više voćne, alpske svježine i s pomalo paprenastom aromom. Gospode, sad mogu blagovati što mi ponude. Zemlja i sunce u vinu svako će jelo preobraziti u

ovdašnje trojstvo kruha, masti i vina. Uostalom svako dobro vino vrijedno je devet uzastopnih inkarnacija. A ovo šušti kao fina tanka zelena svila, miriše na tek procvale ljubice uza zidove kuća na čije se slamnate krovove uhvatila mahovina boje bršljana. Konobar preporuča ćevapčice, burgere, bečki odrezak, cordon bleu, chicken krilca, i drugo grill meso. Odlučujem se za onu mesnu mješavinu u kojoj se nudi i kobasica, siguran da su je Kurdi nabavili u Austriji, a ne u Turskoj. Konačno, što se narudžbe jela tiče, sporazumijevamo se brojevima jela, a ne njihovim nazivom. Broj moga jela je 9. To je i inače moj broj. Njegovu ritualnu vrijednost preuzeo sam iz Homerovih djela. Uglavnom meso je bilo takvo da bi umjesto noža bila svrhovitija kurdska sablja skovana negdje u Damasku. Ono u čemu nisu pomogli ni nož, ni zubi, riješio sam kûrdanom kako se na kurdskom jeziku kaže čačkalica.

Po objedu odlazimo u *Panonski institut*. Penjemo se na kat u sobu punu knjiga, slika, plakata, kataloga, zbornika, novina, starih kalendara, instrumenata, svega i svačega. Kako je nedavno ovdje radila Likovna kolonija, prostor me podsjeća na moj zemunički atelje u kojemu je još preostalo slobodnog prostora za jedan manji crtački notes. Od jedne do druge naslagane hrpe jedva se prolazi. Svemu tome i ja dodajem svoja nedavno izišla Izabrana djela, i još pokoju knjigu više. Vila Hrvatica priklanja se svojim poklonima. Listam *Panonske ljetopise*, *Panonske listove*, i druga izdanja, mnoga koja mi dodoše pod ruke. Osjećam njihovu draž suočen mjestom nastanka ovih izdanja. U pitanju je velika memorija gradišćanskih Hrvata, ali i hrvatskog naroda. Da je samo znati kolika je samoća utkana u intelektualni rad, u priloge obznanjene na stranicama ovih knjiga i listina. Hoće li sve to budućnost prihvatiti, ili će život nadmašiti sve zajedno. Robert mi pokazuje zemljopisnu kartu iz 16. stoljeća kad je Hrvatska bila jedna unija s Austrijom i Mađarskom, kad nikog, kao ni danas, nije bilo briga što Mađarska nema more. U Kalendar 1931. godine kao da je utisnuta neka strepnja koja i danas muči gradišćanske Hrvate. Tu su slike Sigeta, Zrinskog, gledam kao da sam i sâm prisutan tim prizorima. Ravničarski malarični prostor, u kojem do pojasa zajedno gacaju brkati i bradati branitelji sa svilenim osvajačima obrijanih glava umotanih u čalme. I voda koja će uskoro doći do grla i učiniti kraj jednima i drugima. A još u rujnu 1532. godine Turci su jezdili i ovuda uspostavljajući svoju Türkenschanze krajinu između Feldkirchena i Kalsdorfa.

Nebo nad Pinkovcem s prošaranim oblacima kao rascvjetala bazga. U cvjetovima oblaka zvonik Crkve sv. Josipa u obliku tornja. Čarobna i naizgled daleka građevina nalik obrambenoj vili. Dva manja tornja naslonjena na svaku stranu crkve, kao da se odupiru obzorju. Inspiracija je stigla iz Hrvatske, simbolizira hrvatsko kolo, hrvatski ples. Projekt crkve izradio je Karl Holey, povjesničar arhitekture i konzervator, graditelj katedrale sv. Stjepana u Beču. Svoja je zdanja oblikovao proporcionalno onomu što je vidio izbjegavajući svaki suvišni dekor. Crkva je podignuta u jeku ekonomske krize 1929. godine, gradnju su pomogli mještani.

Ispred crkve kapela, dolazi iz suvremenijeg doba. U crkvi oltar od emajla, na oltaru kip sv. Josipa, tesara iz Galileje. Izgleda da razmišlja kao filozof. Crkva je jednobrodna, s ornamentima od opeke, gore na ispisanim gredama pod bačvastim svodom čitam: Zdravo Marijo. Postaje križnog puta od obojene majolike. Pratim Križni put u caklini. Kad ga obiđem kao da sam obišao mjesto.

Tišina u crkvi kao da i nije od ove zemlje. U zapadnome svijetu ni jedna crkva nije imala slike Ćirila i Metoda, ovdje u Pinkovcu njihove freske bile su iscrtane na zidovima crkve. Prilikom restauracije sveci su brisani, jednostavno majstori nisu znali kome pripadaju ti likovi. Danas se govori kako su sveci izgledali tajanstveno, da su ljudi imali strah od njih. Vitraji postaju sve prozračniji i svjetliji što dan odmiče, slike pobožno upozoravaju na novo svitanje.

Odlazimo na Keltski put, ulica je dobila naziv po ovdje pronađenom keltskom novcu. Pinkovac je drugo nalazište keltskog srebrnog novca po značaju u Austriji. Iskopali su ga orači, dvije krave upregnute u plug. Kažu da neke od žena još nose nakit izrađen od tih novčića. Ostalo se čuva u muzeju, pa kome se gleda, može vidjeti. Poslije podne je sparno i nije za muzeje. Život je i bez toga pun iznenađujućih stvari.

Odlazimo u razgledanje, od Güttenbacha do Eberaua, na samoj granici s Mađarskom. Tamo na desno, preko puta je Petrovo Selo, Jáák, a gore na sjever Narda i Szombathely. Na sve strane zelene se bregovi i polja. Prolazimo kroz šumu, i već s prvog proplanka gledam kako se tamo u daljini kao kakva filmska neman nabijena na visoku stijenu u zalazu sunca zlati dvorac. Zaustavljamo se u prvoj kleti, u Heiligenbrunnu, u rastoku obitelji Kedl-Hafner, gdje se toči uhudler, vino, ukorijenjeno ovdje već stotinama godina. Vino boje trešnje, mirisa koji otvara nosnice, s loze koja ne treba kemijske zaštite. U Zemuniku je zovu smrda, u Zagorju je poznata kao direktor. Grožđe ove loze vole djeca i žene. Žene su vinu i dale ime, nazvale su ga po sovi. Uhudler. Onome tko ga popije oči postaju velike i okrugle kao u buljooke sove.

Sjedimo pod odrinom gostionice Kedl-Hafner, uz podrumsku ulicu na Stifterbergu, okruženi kućama okrećenim vapnom i pokrivenim debelim slojem slame. Među lozom, cvijećem i drvećem. I pijemo uhudler, vino koje ne zviždi u ušima već u očima. I da me sad pitate ne znam kojim bih ga domaćim imenom krstio. Odnekud mi na um pada stih Blaise Cendrarsa „Kad voliš treba otići“, a otkud ovdje Cendrars, ne znam. Možda zato što mi je na ovom planetu Zemlji, kao i njemu sve blisko, posebice vječno lutanje. Iskušavanje, i isprobavanje. A uokolo vinogradi, šuma, zasijana polja, oko kuća trešnje i orasi, cvijeće koje se cakli kao vino boje đirana u boci. Zeleno, zeleno je rumeno, ljubičasto kao okna apsolutno bijelih kuća, koje iz svibanjskog gustiša punog vlage bljeskaju poput praskozorja.

U Güssing, u Novi Grad odlazimo javiti se u hotel u kojem ćemo prenoćiti. Güssing je davno, u 16. stoljeću bio središte moći i kulture, mjesto u kojemu

su živjeli velikaši, tiskari kao Ivan Mandelc koji je na poziv J. Zrinskoga tiskao i u Varaždinu. Sad je Hotel der Freiraum, kako mu i ime kaže u slobodnom prostoru, u polju uz neko Poljoprivredno dobro. Oko njega raste visoko i već klasalo žito. I pir je ovdje ponovno u modi. Uokolo se spuštaju ptice, koje se jedine kreću u ovoj ravničarskoj oazi. Kome i kako ispričati priču o hotelu u polju, gdje se miris stajskog gnojiva miješa s mirisom sljeza i maka.

Hotel se u devet sati navečer zatvara, pa dobivamo ključeve kojima možemo otvoriti i vanjska vrata. Povjerenje stječemo tako što nam mlada, lijepa i stroga recepcionarka tri puta provjerava putovnice, istodobno tražeći da svatko od nas kaže svoje ime. Kako traži, tako ponavljamo, dok u šetnju, negdje u polje, pored nas promiču četiri momka, četiri lijepa Arapina. Moj pogled s njihovih leđa završava u daljini, već u večernje modrim brdima. Novi se zamak svijetli, a takvih je više uzduž granice. Robert govori da je vlasnik dvorca umro prije pet godina, bio je nasljednik Draškovića, onih koji su držali Trakošćan. Nije znao hrvatski jezik, kako se to često događa kod treće generacije.

Sad dalje vozi Robert, a ja kroz otvoren prozor automobila snimam večernji pejzaž. Čvak-čvak-čvak-kv-kv-kkv. Mogao bih tako i dan i noć. Na obzorju koprena večeri. Poput srebrenog keltskog novčića u daljini, na mađarskoj strani, svijetli katedrala u Jáku. Uz put trče zečevi, sve do Eberve u dolini rijeke Pinke u južnim gradišćanskim brdima.

U Eberavi dvorac. Dvorac Eberau s opkopom, podignut 1400. godine. Izgradila ga je obitelj Héder. Kasnije će doći u ruke Erdődyja, čiji će potomak Petar II. postati hrvatski ban. Nikola Šubić Zrinski postaje vlasnikom dvorca ženidbom i zamjenom imanja. Kratko. Hrvatskom banu od dvorca je bilo preče da sultan Sulejman ne prijeđe močvaru potoka Almaša kod Sigeta. I u dvorac se opet vratila obitelj Erdődy. I danas je u njihovom vlasništvu, zatvoren za posjetitelje. Ali i za Nikolu Zrinskog. Kad je za jubilej sigetske bitke 2016. godine Nikoli Šubiću Zrinskom postavljena spomen-ploča, Esterhazijevi nisu dozvolili da se ploča postavi unutar zidina, već izvana.

Na reljefu spomen-ploče stoji: „U ovom kaštelu je 21. rujna 1564. Nikola Zrinski Sigetski, junak bitke kod Sigeta, oženio svoju drugu ženu, Evu od Rosenberga. Povodom 450. obljetnice bitke kod Sigeta 1566. su postavili ovu spomenploču Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, Gradišćansko-Ugarsko kulturno društvo, Veleposlanstvo Mađarske u Austriji i Veleposlanstvo Hrvatske u Austriji.“ I tako, ponovljeno na mađarskom i njemačkom jeziku. I to je to. Šturo i pomalo nepismeno.

Dvorac je sad prazan, u njegovim šumama vide se srne, plahe, graciozne, gledaju me svojim velikim vlažnim očima. Mir i tišina, kako i dolikuje jednoj civilizaciji na izdisaju. Dok moja Vila i Kraljević gledaju srne i zamišljaju velmože u šetnji parkom, salone ispunjene sjajem i glazbom, ja slušam večernji zvon s Crkve sv. Josipa u susjedstvu. Zvonki zvon, veseo u taktu tau-tau-tau tau.tau-tau-tam-tam-tam.

Kao da mi poručuje kako nije dobro kada se čovjek ne ravna samo po zakonu svojga srca i po vlasti svoje glave. Sve drugo lebdi u prahu povijesti. Tako danas piše i Péter Esterházy. A u mjestima uokolo Eberave još se može naći spomenika na kojima piše Pro Patria mori (*Slatko je i lijepo za domovinu mrijeti*), zbog čega su naši, hrvatski vojnici u I. svjetskom ratu ginuli. A mnogi ludo izginuše.

Ni Erdődyji nisu više tako moćni. Uokolo dvorca selo. Uglavnom tu žive vikend seljaci, koji rade u Beču, a vikend provede na svojoj zemlji. Ni ovdje više nema seljaka koji žive od rada na zemlji, možda samo oni u mirovini. Ali sve je uredno i obrađeno, sređeno po špagi. Ovdje je to tako još od rimskih legionara.

Dolazimo u selo Winten, u rastok obitelji Heinza Gansfussa. Tu zatječemo Robertova rođaka Gottfrieda Eberhardta iz Mischendorfa, hrvatski kazano iz Miške, susjednog sela Pinkovcu. Na ulazu u mjesto sv. Ante, stoji kip i prati tko dolazi, a tko odlazi. Nas je propustio. Trenutno ovo je jedina klet otvorena u ovom mjestu, i prepuna je. Rastoke se međusobno dogovaraju koja će kojim danom raditi, tako da vlasnici ne konkuriraju jedno drugome, pa svi posluju uspješno. Automobili parkirani u žitu, među crvenim makovima. Ljudi ili sjede ili traže slobodno mjesto. Gužva, kao da je sajam. Noć se već osula zvijezdama. Na mađarskoj strani žmirkaju osvijetljena sela. Dobili smo mjesto na otvorenom. Masivan i prostran stol izrađen od orahova drva, kao da ga je gradio stari Bačvar, davno pokojni Šime Zupčić iz Zemunika. I danas pamtim njegove priče o vojnim podvizima u slavu cara. Pijemo vino poput njega, ono koje se ne miješa s vodom. Na stol dolaze namazi, kruh premazan svinjskom mašću i čvarcima, preko kojega su na velikom drvenom ovalu poslagani naresci kobasica, šunke, suhog mesa i jaja.

Noć je sve gušća i vino s njom. Crna i modra noć s očima bijelih fasada kuća. Gradišće, tko zna gdje pod nebom.

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišća i časopisa Kaj)

OD RUKAVCA DO KREMENJAKA I NATRAG

Radovan Brlečić Radek, Sveti Ivan Zelina

Početak je prosinca 2023. godine i lijepo sunčano zimsko jutro. Nas šestero; Valentina, Dorica, Irina, Fran, moj četveronožni prijatelj Grga i ja uspinjemo se Učkom, stranom okrenutoj Kvarneru, natiskani u Valentininom Peugeotu. Godinu prije zajedno smo landrali vrltima Čićarije tragom putopisca Franje Horvata Kiša. Na putu smo za Malu Učku od kuda ćemo pješачiti središnjim grebenom Učke do Kremenjaka – jednog od njezinih vrhova.

Valentina i Dorica iskusne planinarke i same oduševljene Istrom opet su spremno prihvatile poziv da mi se pridruže na landranju, ovaj put Učkom. Zbog godina i zdravlja ne usudim se sam, iako će hodanje bez izrazitih uspona biti benigno spram uspona na Žbevcu, a nedugo potom na Korita i Brajkov vrh zajedno s Valentinom i Irinom.

Kao onda, i na Učku krećemo iz Rukavca. No sada širokom planinskom cestom, koja je još u ne tako davnoj davнини jedina, preko prijevoja Poklon, povezivala Pazin u središnjoj Istri s njezinom kvarnerskom obalom.

Od Veprinca - kaštelira na vrhu stožastog brijega 519 metara iznad Riječkog zaljeva - pod koji smo stigli za nepunih dvadeset minuta, nastavljamo uspinjanje gustom šumom bjelogorice dugačkim zavojima i pokojom serpentinom do Vele Učke, naselja na najvišoj točki prijevoja, 950 metara nad morem. Bez zaustavljanja, iako bi za to bilo dobrih razloga, skrenemo na planinsku cestu koja će nas zapadnom stranom odvesti do Male Učke, dok će dobrodržeća stara dama nastavit strmolavo serpentinama u Boljunsko polje.

Kasno smo krenuli pa nestrpljivo žurimo u novu istarsku avanturu, jer u ovo doba godine mrak će zarana prevladat nad dnevnim svjetlom.

Nakon koja tri kilometra, stara, tko zna kada građena cestica, novodobna što se asfaltnog pokrivača tiče, dovede nas do svog kraja na 995 metara nad morem. Tih zamalo 50 metara visinske razlike do prvih kuća u Maloj Učki - po domaći Mala Uška, svladali smo i ne primijetivši, vozeći najprije šumovitim predjelom, a onda prostranim gorskim pašnjakom. Ništa znakovitog na toj planinskoj cesti ne ukazuje da smo gotovo tisuću metara nad morem. I dok je pored nas promicao

planinski krajolik u početku skučenog obzora, sjetim se proljeća 2012. godine kada sam se prvi put uputio put Male Učke. U Veloj Učki, kao ljubitelj ovčjeg sira i skute, skrenuo sam iz radoznalosti za putokazom *Cesta sira*. Prisjetim se svoje zabrinutosti zbog vožnje u nepoznato po tada neasfaltiranoj cestici više nalik zaboravljenom puteljku, uskom i pustom što vijuga između padine Vojaka i uzvisina koje ne daju pogledu na unutrašnju Istru. Pazeći da ne zapnem podvozjem za kamen ili upadnem kotačem u koju od vododerina, izbio sam uspješno na prostrani pašnjak prepun ovaca. Mala Učka dočeka me bez stalno naseljenih, iako je kroz prošlost imala i po stotinu žitelja. U proljeće 1944. selo su spalili njemački vojnici, strijeljali dvadeset dvoje muškaraca i žena, gotovo po jedno iz svakog *uškarskog* doma, a ostale deportirali. Oni koji su se poslije oslobođenja vratili, njihovi potomci i novodoseljeni, otišli su iz Male Učke početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća trbuhom za kruhom.

A onda se 1974. u pustu Malu Učku sa Šar-planine zajedno sa stadom ovaca doselila obitelj Maliki i obnovila ovčarstvo i tradiciju proizvodnje sira i skute.

Dok sam hodao selom duhova, u doslovnom smislu, jer za tih pola sata nisam susreo ni jedno živo biće, a ni kakav drugi znak života, olakšanje zamijeni tjeskoba. Ne umanjuju je ni dvije, tri sačuvane kuće posivjele od starosti čvrsto zabravljenih vrata i prozora. Na jednoj stoji natpis *Učkarski ovčji sir* i broj mobitela. Kako na poziv nitko nije odgovorio, obećam sebi da ću se jednom vratiti jer su me usprkos osjećaju tjeskobe očarali ostaci tog slikovitog, napuštenog i pomalo neobičnog sela, spomenika kulture sa statusom zaštićene ruralne sredine. A i nisam probao učkarski sir ili skutu tu gdje se umijećem sirara, po staroj recepturi i čarolijom prirode, mlijeko pretvara u vrhunsku deliciju u kojoj hedonist može uživati i osjetiti i ma i duhovno, ali ovdje samo od svibnja do rujna.

Tradicija proizvodnje ovčjeg sira na Učki i susjednoj Čićariji duga je preko dva milenija i baštinjena je od starih Rimljana. Rimske legije donijele su sa sobom u novoosvojene krajeve recepturu izrade *caseus formatum*, jer je *oblikovani* ili *ukalupljeni* sir bio dio njihovog vojničkog sljedovanja. S vremenom, kako to uvijek biva, originalna receptura poprima više ili manje lokalnih osobitosti, a po njima se i danas rade poznati oblikovani sirevi Mediterana.

I eto me tako dvanaest godina poslije ponovno na Cesti sira, no ovaj put ne zbog sira. Njega ću doći uživati u srpnju, kada namjeravam zaviriti baš u svaki kutak Male Učke, jer ona danas nije više selo duhova doslovno, iako stalnih stanovnika još nema. Novi su joj život udahnuli mini-sirana OPG-a Maliki, poneka obnovljena kuća i činjenica da je polazište planinara, biciklista, letača paraglajderom i posjetitelja parka prirode Učka, za obilazak nekih od sadržaja parka.

Žurimo! U potrazi smo za mjestom na kojem ćemo ostaviti auto, jer danas je u Malu Učku osim vikendaša koji obnavljaju djedovinu automobilima došlo i mnogo onih koji će poput nas iskoristiti sunčani dan za pohod na neki od vrhova ili za *putovanje* kroz prošlost i sadašnjost jednom od tematskih staza parka prirode, ili radi hodanja prastarim i starim putima, poput mene.

Iako mi se selo danas čini posve drugačijim od onog kakvog pamtim, i dalje je ostalo posebno i pomalo neobično. U jednom imenu kriju se dva zaselka, Gornje i Donje Selo, koje dijeli tek gorski potočić. To je mjesto na najvišoj nadmorskoj visini u Istri. Ako te dvije posebnosti nisu dovoljne, ima toga još. Gornji zaselak zove se i Pilati, a nekadašnji stanovnici Brumnjanci, a onaj preko Potoka jednostavno Selo, a stanovnici su mu bili Brubnjaci. Upravno Pilati su naselje u gradu Opatiji, a Selo naselje u općini Mošćenička Draga. Posebno je i po tome što je to malo planinsko selo usamljeno pod krovom Učke dobilo vodu iz špine još 1912. godine, približno u isto vrijeme kada se u, tada već čuvenoj, Opatiji i Lovranu gradio suvremeniji vodovod. Nisu ovdje neobične samo svjetovne stvari već i one vjerske pa su tako Brumnjaci pohodili crkvu u Vranju i bili pokapani na vranjskom groblju, a Brubnjanci crkvu u Mošćeničkoj Dragi i na tamošnjem groblju sahranjivani. Tek u trećoj dekadi 20. stoljeća Mala Učka dobila je svoju crkvicu, jednostavnu i skromnu, baš kao što su joj bili župljani. U puku je nazivana *Istarski Trsat*, jer zbog granice između Italije i Kraljevine Jugoslavije Istrani nisu mogli hodočastiti na Trsat pa su hodočastili u Malu Učku ili na Poklon, s kojeg se vidi svetište Majke Božje Trsatske. Ta je crkvica do pred dvije godine dijelila je sudbinu napuštenih i ruševnih *ušcarskih* kuća, da bi, obnovljena, zasjala onom istom jednostavnošću i skromnošću.

Auto ostavljamo u neposrednoj blizini sirane Maliki. I ovaj put je našem zatvorenu, no sada znam i zašto. Dalje ćemo pješice. Usput obiđemo nedavno postavljeno spomen-obilježje žrtvama nacista. Nepravilni pravokutnik od crnog mramora na bijelom kamenom postolju s imenima svih strijeljanih *Uškara* i *Uškarki* i opisom zločina, postavljen je na mjestu tragičnog događaja na prostoru između Potoka i stijene. Malo dalje je crkvica, zaključana, pa krenemo prema kraju sela. Zastanemo pored one javne špine s pojilištem iz koje je voda potekla samo trinaest godina nakon što je u Opatiji i Lovranu izgrađen prvi i veći vodovod na principu gravitacije. Tu se puti račvaju. Usprkos postavljenim putokazima, nismo sigurni kojim od tri puta moramo jer na njima nema Kremenjaka, a nigdje nikoga da pitamo. Svi su otišli puno prije nas nekim o njih. Odaberemo nasumice onaj koji vodi uz obrađene lešice ograđene suhozidom. Da smo dobro odabrali, shvatili smo ubrzo.

Planinarski put odvest će nas preko vršnog grebena do cilja, slijedeći trase novovjekovnih krijumčarskih, srednjovjekovnih pastirskih, antičkih, a vjerojatno i pre-dantičkih putova. Osim zbog hodanja trasama starih puteva, na 847 metara visok Kremenjak uputili smo se kako bismo vidjeli planinarsko sklonište s promatračnicom

ptica izgrađeno godinu prije. Posebice zbog promatranja leta bjeloglavih supova visoko nad Cresom, Krkom i Učkom, ako nam se posreći. Bjeloglavi sup je grabežljivac iz porodice strvinara, najveća ptica u Hrvatskoj, s rasponom krila i do 290 centimetra, zakonom zaštićena.

Neko vrijeme hodamo kroz šumu planinarskom stazom niz blagu nizbrdicu, a onda posve nenadano izbijemo na makadamsku cestu. Cestom se uspinje grupica izletnika s manjom djecom. Pridružimo im se i nakon upoznavanja razgovor poteče poput potočića. Iz Pule su, zaljubljenici u *tracking* – hodanje prirodom, putevima po ravnici ili, kao u ovom slučaju, brdima, a krenuli su iz Šušnjevice, mjesta na rubu prostranog Čepićkog polja, duboko dolje pod Učkom. Moj sugovornik je i pasionirani bajker i ponekad prođe ovuda na biciklu iako je cesta zahtjevnija, a na mjestima i opasna zbog strmina, posebice pri spustu. Uz oprezniju vožnju prohodna je i za automobile, što vjerno dokazuje jedan koji nas upravo mimoilazi.

Još kratko hodamo laganom nizbrdicom prije nego izbijemo na Podmaj. To je planinski pašnjak, više dug nego širok, podno 800 metara visokog vrha Maj, koji mu je dao ime. Iako je nedaleko od onog pašnjaka prije Male Učke, na ovom ovce odavno ne čupkaju škrtu, aromatičnu gorsku travu jer oni kojima su se predci *pod Učkun* bavili uzgojem ovaca i izradom sira, obradom zemlje pa i ribarenjem, danas se bave turizmom – manje mukotrpnim i unosnijim poslom.

Kao spomen na vrijeme kada je ovčarstvo bila važna gospodarska djelatnost na Učki ostale su na Podmaju ruševine starog pastirskog zaselka. U kamenim kućicama od proljeća do prvog snijega, obilatog na ovim visinama, boravili su sa stadima ovaca pastiri iz naselja s istočnih padina Učke.

Na Podmaju, raskrsnici više putova i staza, odmara se mnogo onih koji su prije nas danas krenuli nekom od planinarskih i biciklističkih ruta pa i mi odlučimo predahnuti uz jedinu obnovljenu ruševinu, nisku prizemnicu od neobrađenog kamena, u kojoj je volonterska postaja parka prirode. U razgovoru s već udomaćenim na Učki, doznajem da će u sklopu projekta parka prirode *Učka 360°* biti revitalizirane sve kućice i starom isluženom naselju udahnut novi život.

Od projekta obnove pastirskih kuća intrigantniji mi je projekt *Tematske staze Kontraband*, kojim Ekomuzej Vlački Puti u Šušnjevići predstavlja priču iz novije lokalne prošlosti mjesta pod Učkom. Šverc robe preko bespuća Učke i Ćićarije bio je jedan, zapravo – gotovo jedini način za preživljavanje istarskog puka pod vlašću Italije tridesetih godina prošlog stoljeća. Istra je tada bila podijeljena na dvije pokrajine, Istarsku i Kvarnersku. Razdjelnica između njih prolazila je krajem kojim nas šestero upravo hodamo i nastavila podnožjem Ćićarije preko Kastavštine do Rijeke. Uski pojas uz more od Mošćeničke Drage do Rijeke imao je status slobodne zone Kvarnera. U njoj je roba široke potrošnje bila oslobođena poreza, carina i sličnih davanja i stoga osjetno jeftinija od one u ostalom dijelu Istre. Bila je to mjera za poticanje turizma, koji je stagnirao u odnosu na turizam u susjednoj

Kraljevini Jugoslaviji, na Crikveničkoj rivijeri. Stanovništvo iz Šušnjevice i okolnih sela u posebno izrađenim košarama, koje bi uprtili na leđa, nosili su u bescarinsku zonu ono što su uzgojili na svojim seoskim domaćinstvima, a vraćali se s kavom, šećerom, tekstilom, pozamanterijom...

Razdjelnicu i granicu čuvala je s više ili manje uspjeha *financa* - carinici i poreznici. U Rukavačkom kraju još se i danas mogu čuti priče o tom teškom vremenu: *Kada j' bila Zona franka, pod Moston je stražarila financa i već puti pejala ženske Frančićem na vižitu va Kundićevu kuću kade j' bila kumanda*. No skrivenih putova ili staza preko Učke i Ćićarije bilo je bezbroj, a njihovo poznavanje, snalažljivost i nasušne potrebe stanovništva izvan zone velike i za život presudne, pa je posao kontrabanda cvalo. No gdje kad *ćapala jih je financa z velemlji vrećami cukora i kafa*, pričaju mi potomci kontrabanda, jer živih sudionika više nema.

Upoznati pa i doživjeti vrijeme i potrebu kontrabanda moguće je, osim u maštovito postavljenoj i nadasve edukativnoj izložbi u muzejskom prostoru, i u stvarnom prostoru – hodajući trima tematskim stazama kontrabanda. Staza *Kontraband 1* polazi iz Šušnjevice, a završava na Podmaju gdje se na nju nastavlja staza broj dva kojom se stiže u Mošćeničku Dragu. Staza broj tri vodi od Zagrada i ruševina Kožljaka iznad Čepićkog polja, preko prijevoja Prodol u Mošćenice.

Prijetnja onima koji su bili kontraband nisu bili samo financi. Danak je uzimalo i bespuće kojim su putevi išli i doba u kojem je najsigurnije bilo ići u kontraband: mrkle noći bez mjeseca, vremenske nepogode, surove zime. Posebno velika opasnost predstavljala su grmljavinska nevremena. Kameno tlo Učke bogato je željeznim oksidom, no nedovoljno za eksploataciju željezne rude, izazivalo je česte udare грома. *Gromača*, jedinstveni spomenik stradanju, stoji uz stazu od Kožljaka do Prodola na mjestu pogibije od грома jednog mladog švercera. Odlazeći u kontraband svatko bi na tom mjestu ostavio po jedan kamen. Danas to spontano nastalo spomen obilježje impresivno brojem odloženog kamenja svjedočanstvo je i masovnosti i razgranatosti kontrabanda. Gromaču nažalost nismo obišli jer je daleko od puta kojim smo išli. Za priču sam doznao mjesec dana kasnije pri posjeti interpretacijskom centru ekomuzeja Vlački puti.

Od Podmaja dalje makadamska cesta prolazi preko prostrane zaravni, pretežitogole, prisposodobive mjesečevom krajoliku da nema škrte, od zime požutjele trave i ponekog grma, koji strše među većim ili manjim gromadama kamenja poput nestašnih čuperaka. Još neko vrijeme hodamo stazom *Kontraband broj 2*, a onda, prije nego krijumčarska staza krene istočnom stranom nizbrdo put Mošćeničke Drage, skrenemo za putokazom na planinarski put označen i kao biciklistička staza. Njime ćemo lagano se uspinjući na Brgud, 906 metara visoki vrh.

Zdesna, zapadno od puta, poletište je paraglajdera Brgud – jedno od dva u parku prirode. Nebesko jedrenje posebno oblikovanim padobranom spada u ekstremne sportove u kojem parajedriličar uz pomoć vjetrova i upravljivog krila paraglajdera leti

poput ptice. Vječiti čovjekov san o letenju krilima još od vremena Ikara i Dedala ostvaren je sedamdesetih godina prošlog stoljeća u Francuskoj. U početku paraglajder je bio namijenjen planinarima da se nakon dugog i napornog uspinjana mogu brzo spustiti u dolinu.

Zaletište – nakošeni drveni plato na rubu zaravani, mami znatiželjnike poput mene da priđu i bace pogled na doletište duboko dolje u Boljunskom polju. Gotovo okomita strmina stuštila se put polja, a onda negdje na trećoj trećini kao da posustaje pa nastavi blažim nagibom. Iz ranijih putovanja Istrom znam da je Boljunsko polje na ovom dijelu nekih tridesetak metara nad morem, a ja stojim nad njim na kakvih 820. Vau! Što je strmina veća, to je bolje za jedrenje *na padini*, za razliku od jedrenja u *termici* jer letač tada koristi čeoni vjetar odbijen od strmine kako bi, leteći usporedno s padinom u obliku osmice, sletio u dolinu

Odavde pogled na središnju Istru nije ni širok ni dalek poput pogleda s Vojska, no svejedno nas oduševljava. Bezuspješno tražim riječi kojim bi što vjernije opisao ono što zanesen pogledom osjećam a onda mi padne na pamet refren pjesme mog pokojnog prijatelja tekstopisca i kantautora Željka Pavičića; *Samo anđeli znaju / kako je u raju / samo anđeli nebeski / Samo anđeli znaju / kako je u raju / samo anđeli / a i svi što su jednom bar Istru vidjeli*. Doista u ljepoti krajobraza, ali i ne samo u toj ljepoti, već i u svakoj drugoj, ima nešto rajskog i metafizičkog.

Slikovitim Boljunskim poljem stisnutim obroncima Učke s jedne strane i dugim ne odviše visokim nizom brežuljaka s druge – zapadne strane, teče rječica Boljunčica i provlači se cesta. Krenula je od Vozilića ponad Plominskog kanala put Vranje na ulazu u Velu dragu – kanjonsku udolinu i geološki fenomen s impresivno visokim vapnenastim tornjevima, koji putnika ostavlja bez daha. Od Vele drage cesta se uspinje do one ceste od koje smo se rastali u Veloj Učki, a u dolini jedan njezin odvojak uspinje se do nekada moćnog srednjovjekovnog kaštela Boljuna. Druga dva – jedan iz Kožljaka, drugi iz Šušnjevice, vode preko Učke. Četvrti, na najnižem brdu u nizu, vodi preko Paza, *mićeg* sela, u sljedeću dolinu – Borutsko polje. Odavde, zbog zaklonjenosti brežuljcima, ne vidim polje, Pazinčicu što njime teče, ni istočni krak Istarskog ipsilona, autocestu tunel Učka – Pula.

Na drugoj strani Borutskog polja uzdiže se središnje, najviše pobrđe sive Istre koje, poput maštovito oslikane kulise zatvara zapadni obzor. Nalikuje na valovito more za tramontane na kojem su slikoviti Sovinjak, Draguč, Pazin, Pićan, Gradišće koje se poput morske krijesti, od Ćićarije lagano spušta u plodnu crvenu Istru.

Pred 12 tisuća godina te su putove utirali ljudi starijeg kamenog doba dolazeći na Učku i Ćićariju u lov na jelene i pragoveda. O tome svjedoče otkrivena arheološka nalazišta Oporovina u kanjonu Lovranske drage, Pupičina peći i Vele peći u Veloj dragi koja spadaju među najznačajnije lokalitete paleolitika u Hrvatskoj. Tisućljeća kasnije tim i nekim novim putima pristizali su prvi stočari dovodeći na ovo područje svoja stada na sezonsku ispašu. Krčili su pritom velike površine

šuma kako bi stvorili prostrane planinske pašnjake, po kojima su Učka i Čićarija još i dandanas znane. Početkom nove ere na pravcima tih puteva utrutih tisućljećima prije, Rimljani grade dvije ceste i niz sporednih puteva.

Via Secundaria povezivala je središnji dio Istre s Kvarnerom preko Boljuna, zaseoka Mandići, Vranje, Poklona i Veprinca, pod kojim se spojila s konzularnom *via Flavijom*, koja je išla pod Učkom i preko nje. Djelom pravca *via Secundarije*, a možebitno cijelim, s istim ciljem Austrija je tisuću sedamsto godina kasnije sagradila istarsku *Giuseppinu*, koja je danas suvremena planinska cesta. Danas je to ona cesta kojom smo se iz Rukavca vozili do Vele Učke.

Koliko je ovaj kraj od pamtivijeka bio bitan u prometnom smislu rječito govore više ili manje sačuvani ostaci ranosrednjovjekovnih utvrda i kaštela raspoređeni na strateškim položajima. Nad Lupoglavom u Vranji, Boljunu, Pazu i od njega nedalekom Possertu i Belaju, Kožljak preko puta, u Pazinu, Plominu i Kršanu na južnom kraju Čepičkog polja. Za većinu njih znamo da su podignuti na ostacima histarskih, liburnijskih i rimskih gradina.

Pod kosinom što se spušta od najviše kote Brguda, leži usamljena vikendica u maloj oazi gustog zelenila, posve prisposodbnog imena krajobrazu – *Zemaljski Raj* i uz nju minijaturna replika kašuna, tradicionalnog skloništa i spremišta poljodjelskog alata, kružnog oblika sa stožastim krovom, građenog od kamena tehnikom suhozida.

Najvišu kotu dijelom ili čitavom trasom Brguda obilježava visok Marijin kip isklesan u kamenu, a do njega vidikovac i odmorište – maštovito izrađen stol na stijeni i drvene klupice. Gužva je poput one subotom prije podne na zagrebačkoj špici. Jedni kao i mi žure prema Kremenjaku, možda nešto daljem Sisolu ili prema trećem putu kontrabanda, drugi se vraćaju iz tih pravaca odlazeći putem kojim smo mi došli.

S vidikovca gledam kako brežuljci koji razdvajaju Boljunsko i Borutsko polje završavaju duboko zavučeni u prostrano Čepičko polje. A poda mnom, između stjenovitih padina što su se sunovratile niz Učku, na uskom zaravnatom pojasu uzdignutom nad poljem – jer polje je od pamtivijeka do prve polovini prošlog stoljeća bilo jezero, provlači se ona uska novovjekovna cesta put Vranje cijelom ili djelomičnom trasom *via Secundarie*.

Nakon vidikovca čeka nas prvo blagi spust na zaravan Vela ravan, na kojoj krdo konja pase škrtu travu ili pak posve nezainteresirani stoički podnosi gomilu znatiželjnih ljudi koji se motaju njihovim teritorijem. Na kraju zaravani kratki uspon vodi na vrh Kremenjaka, udaljenog otprilike dva kilometra.

Noge su mi otežale, tabani u planinarskim tenisicama bride. Vrijeme je za kratki predah. Dok se odmaramo pod jedinim drvetom, predložim, nažalost – ne po onoj razmisli dva puta, pa nagovorim društvo da krenu sami na Kremenjak, a ja ću ih ovdje pričekati. Mogao bih ja, imam snage i želju, ali znam da ću pri povratku

do auta usporavati grupu, dok će dnevno svijetlo neumitno curit poput vode u klepsidri – vodenoj uri iz doba antike, a mi se nismo opremili za noćno hodanje po ovakvom terenu.

Dok ih čekam, vrijeme ću kratiti sumiranjem do sada viđenog, ali i neviđenog, uz malu pomoć interneta i pospremati slike, imena, opažanja, događanja i razmišljanja u ladice svoje memorije, jer putne bilješke po običaju nisam radio.

Sjedim tako okrenut prema Kremenjaku i gledam kartu Učke na internetu. S južne strane Kremenjaka je Prodol. Preko njega vodi onaj treći put *Kontrabanda*. Kakvih šezdesetak kilometara južnije od Prodola, u Puli, na trgu Porta rata, stoji slavluk Sergijevcima, nadaleko čuven pod imenom Zlatna vrata i, uz Arenu, najpoznatija veduta Pule. Slavluk je podignut 29. – 27. godine prije Krista pokraj bedema tik do istočnih gradskih vrata Porta Auree – otuda i naziv slavluka. Porta Aurea i veći dio bedema nesmotreno su srušile Austrijske vlasti tokom devetnaestog stoljeća.

Od Porta Auree vodio je istočni krak konzularne ceste Via Flavia od Pole do Trsatika. Iako ta cesta nikada nije sustavno istraživana, dijelovi trasa mogu se rekonstruirati s velikom dozom vjerojatnosti. Tako je via Flavia sigurno prošla kroz Nezakcij i preko rijeke Raše, uspela se do Labina pa spustila preko Vozilića u Plomin, u kojem je bio rimski municipij Flanona. Nastavila je istočnim rubom Čepićkog jezera do Kožljaka i nedaleko crkvice sv. Kirina skrenula put najnižeg prijelaza na učkarskom masivu, 568 metra visokog prijevoja Prodol. Svladavši Prodol, spustila se do Mošćenica i prošla iznad Lovrana. Pod Veprincem priključila joj se via Secundaria pa zajedno nastavljaju preko današnjeg, Kastava, za koji nema posrednih dokaza da je bio rimsko naselje, do Trsatika, danas Trsata. U Trsatiku konzularna via Flavija priključuje se na javnu cestu Via Gemina, koja je spajala Aquileju i Targeste s Tarsatikom.

Moje društvo vrati se s Kremenjaka puno dojmova, oduševljeno viđenim, iako svadbeni let mužjaka i ženke bjeloglavog supa nisu vidjeli.

Da na povratku ne hodamo istim putem i da usput bacimo pogled na istočnu stranu Učke, od Brguda do Podmaja drugom ćemo stazom. Preko Balina, 887 metra visokog vrha.

Iako hodamo po onom istom golom kamenjaru, ispred sebe i dalje gledamo na Vojak ispred i Sinje more s desna, od mora se k nama uspinje jedan posve drugačiji krajolik Učke od ovog kojim hodamo. Mrke, šumom obrasle gudure, teško prohodne, djeluju i zastrašujuće, iako zapravo to nisu, i mistično što jesu. Tom dojmu dodatno pridonosi sunce na zalasku ostavljajući u dubokoj sjeni padine nad Mošćeničkom Dragom. Mistične su jer između 880 metra visokog i šumovitog Peruna i zaseoka Trebišća skrivaju sveti prostor religije starih Slavena. Na nje ga ukazuju toponimi poput imena slavenskih božanstava Peruna, Volosa, Ike... i jedna legenda ili možda samo mit, o sedmeroplemenskom narodu starih Hrvata

predvođenih braćom Kukom, Lobelom, Kosencem, Muhlom, Hrvatom i sestrama Tugom i Bugom, koji se, stigavši na obalu Sinjeg mora, utabori nedaleko od Peruna u Veprincu.

S Balina se spuštamo u Podmaj po stazi em grbavoj, em prestrmoj za moje umorne noge pa s olakšanjem dočekam onu poznatu mi makadamsku cestu. Putem sunce zađe za obzor, a prvi mrak nas sustigne kad s nje skrenemo na planinarski put koji vodi u Malu Učku. Do prvih kuća stignemo po mrklom mraku. Svih petero ode po auto, a ja ih ostanem čekati kod javne špine od koje smo krenuli, sjedeći na pojilištu.

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišća i časopisa Kaj)

OD STOLJEĆA DEVETOG

Igor Šipić, Split

Posvećeno MBG

Nakon ovog putovanja, ostaje mi posjetiti Marin grob, Gnjišta. Legenda je oslonjena na *pravo prve noći*. Ne razumijem to nasilno klaoničko otvaranje kame-nica. *Ne dam užitka preziru, ne dam život zaboravljen pokraj puta ostavljen da čeka istrunuće, s rupom u duši da čeka istrunuće*, stihovi su mi posvećeni baki Mari, *su tri sina, su tri vode*.¹

*

Rujanske svježine unose mali predah u ptičja krila. Dalek je to put, treba sti-ći u 9. stoljeće; od Jadrana do Madagaskara, toliko je otprilike za lastovskog soko-la. Stoga ja neću dobrom starom Plavom magistralom do pred Ston, na vremenu ću dobiti *autobahnom*; dok ide, ide, a onda opet, po onoj latinskoj, *per aspera ad astra*: Baćinska jezera, pa na Ploče, neretvanskom nizinom s putovnicom domoći se mosta na Bistrini, gdje ću se dići k Ošlju. Nisu svi izlazi na more jednako plaćeni.

Proći ću dalmatinskim zaleđem, ilirskim gomilama, gradinama urušenim u naša mlada bojišta, obići ću jata stećaka, baciti pogled na zdanjenu kakvu malu *stomoricu* što se svako malo pomalja za brežuljcima. I tako, provest ću se zaleđem Republike i, kako je volio kazati prof. N. Ivanišin, naučavatelj Vojnovića, *proosje-titi* gen inkunabuliran u taj ilirski panoptikum. U čovjeku, siguran sam, jedno je mjesto rezervirano za itinerar ovozemaljskog putovanja.

Moj cilj je osmerolisna, oktogonala crkva, Rotonda, ponad sela Ošlje. Smje-štaju je najčešće u 9. stoljeće, u doba kneza Mihajla Viševića. Ne smetaju mi razli-ke u nalazima i mišljenjima struke, pogoduje „nesigurnost“ kojom ću oboružan na delimite intuicije. Želim li potvrditi epistemologa u sebi moram se sučeliti s nečim tako starim, jer takva spoznaja zahtijeva osobnu intelektualnu aktivnost koja rezul-tira intelektualnim uvidom, koji sudimo po kriteriju koji ne nalazimo nigdje osim

1 *Pronevjerom oblikâ*, KD Trilj, 2012.

u sebi. „Paradigma ove vrste spoznaje su matematičke i logičke istine i temeljne moralne intuicije, koje razumijemo ne zato što vjerujemo učitelju ili knjizi, već zato što ih vidimo sami“ – stoji u definiciji.

*

Geomorfološki, već u prvom kontaktu Zaljev Bistrine nadaje neuobičajene slutnje, mogao bi dan završiti neobično. Znam da zlato može iz stijene u poluge, ali može li dan? Možda zato i počinje baš u mrtvom uglu zaljeva gdje uz samu cestu leži skupina stećaka. Zastajem, obilazim te mrtve duše koje baš nikomu ne trebaju, ni za Potemkinova sela, niti za izbore. Takvu ušćutalost više ni kamena težina ne može obuhvatiti. Taj kamen više nije svoj, sad je ljudski, teret koji će njegov maslinar ponijeti u svoj grob. Znam za masline stare i nekoliko tisuća godina koje su sahranile svoje ljude. Ovdje je sve između groba i pečata. Jedan polumjesec, erodiran i obrastao lišajem, zagleda u mene, osjećam, okušava se pridobiti me na svoju stranu: „Zar tvoj život ne zaslužuje istinu?“ Tog trenutka me dobio, na takvu banalnost dosad nisam računao; život obično smjestimo u njegovu kućicu, mislimo, tamo pripada, a onda nas odjednom zaustavi na cesti, pita: kuda,... kamo ćeš? Nisam odolio: sav smisao života da bi se završilo ovdje? Ne, vodi me kući, ima tu još nešto!

*

Put me dalje vodio zavojitom cestom do vidikovca i spomenika *Vjetreni mlin*. Domovinski rat na ovom području bjesnio je svom žestinom. Uokolo razbacane leže prazne čahure slavodobitnih rafala, još svježiji mirisi baruta povijaju se za sjenovitim brdima. Tragovi borbi kao da su upisani u njihovu plerejsku čud – samo preko mene mrtva! No, kamo su nestali ti Plereji povijest Carstva nikad neće otkriti. Slutim, nešto je duboko zakopano u muškoj slici svijeta. Nagledasmo se porušenih mostova, od mog na Cetini '43. pred Talijanima, legendarnog na Maslinici, kojim smo sedamdesetih do Ponte Rossa, do tog dolje na Bistrini, što i bez duše uporno spaja da bi umnožio svoj mitohondrijski genom. I baš zato volim pontaine, lakše me navesti na izlazak. Nije baš tako jednostavno iz Egipta!

Prema jugu otvara se Malostonski zaljev. Gledam sa sjetom i velikom dozom poštovanja na taj čarobni trenutak kad se rasprsnuo vodenjak i more se predalo svom mužu. Istom pomislim, kako je dolje taj život čudesan, obješen o konope ne čini se mučenikom na kojemu će lovrata izoštriti svoje zube. Za mojih lutnji podmorjem znao sam kamenice izroniti i još dolje rastvarati tu čudes mišića. Kao i svaki novi život, ni iz čega u nešto zaštitničko uraste, u sedef, u neku nepravilnost koja reže prste, u biser koji sam pronašao otvarajući školjku. Potvrdio je to konobar, posljednji put pronađen je pred dvadeset godina! Bio je blagdan Gospe

Delorite² u Medovićevoj Kuni na Pelješcu. „Sutra će Vas Gospa nagradit“, reče mi pred polazak samohrana majka, udova Marka. Danas je Željko ugledni odvjetnik. I planktoni bi, nekmoli mi ljudi u pomoći drugima.

Eh, ti vidikovci, *arcustangensi* daljine, pronositelji plodnosti, svega što je moglo dati novi život – zemlja, žena, more!

Da, mogao bih pisati kako sam jeo u „Kapetanovoj kući“, u „Vili Koruni“, u ponoćnim satima upravljao jahtom *Amneris* od Malog Stona do Splita ploveći pod zvjezdanim nebom. Ne, neću, sjeta jest, ali dužno poštovanje ratu. Starcem na dva cilindra, trošnim *Spačekom* sam prošao kroz spaljeno Slano na putu za Dubrovnik koji samo što je oslobođen. Okolnim brdima još je grmjelo, pjesnik i glazbenik upravljao je daljinom, računao, spusti ili podigni, sto metara dulje ili kraće. I kako se onda ne prisjetiti *Daorsona*, *Narone*, Gota i Male Azije, Stoca i Radimlje. Nikad nismo odustajali. Uostalom, sol peče, a ovdje je tradicija. Motrim njezine čuvar, zidine Stona. Kakvog li samo prolijevanja vjekovne opstojnosti!

Odlazim, vidim orla u daljini, visoko je u kruži, i netom li sam pomislio – tamo je, pod njim je – preda mnom iskrasna tabla: Rotonda ←2900 m. Nekoć je Ošlje bilo središtem srednjovjekovne Župe Žaba (S. *Saba*), spomenute prvi put u 12. stoljeću u *Ljetopisu popa Dukljanina*. Danas je to Podžablje pod Malom i Velikom Žabom, kojima dominiraju najviši vrhovi, Matica (881 m) te Crkvina (954 m), doduše pretrčala na *bih* stranu. Ako netko nešto ovdje pokušava reći onda su to svakako topografi, naša starohrvatska braća! Megalitski kiklopski murali, prapovijesne gradine koje neki lokalni istraživači drže za svetišta i opservatorije, mnoštvo je „hramova“ brdske ilirske kulture, navodi se i kompleks s megalitskom kneževskom grobnicom, reklo bi se, teško *raosko* siromaštvo, a prostor psihoterapeutski, neolitski misir, pun duha, invencije i inteligencije života, izazova tipa poskoka, velike nepoznanice koju valja preživjeti. Možda se bojimo reći, a moguće i ne znamo još tko smo! Inače bi to bio genocid koji još nitko nije priznao. Altruizam je ovdje nenaplativ, gotovo nemoguć: dadneš li se, k'o što se kamen ovaj dao, završit ćeš u šipražju pod humusom, mješavinom čovječnosti i lišća. S papučicom gasa, pritišće i krajobraz, doista je riječ o panoptikumu, u dvojbi sam, između izložbe zanimljivih rijetkosti i zbirke voštanih figura.

*

Kroz selo se prođe olako, usitnjeno je u gluho jutro s osjećajem napuštenosti. Raspršeno u polju, u smjeru sjeverozapada nastavlja se k Imotici, Dužima i Vranjevu selu. Rotonda je smještena pod Ljubinom glavicom i ostatcima utvrde, najvjerojatnije jednog od kneževih stanova. Mora da je taj čovjek imao velebna razloga gojiti

2 Titular *Delorita* nastao kao narodni izričaj od talijanskog „de Loreto“, prema legendi o prijenosu nazaretske kuće BDM preko Ilirika u Loreto.

sinove. Izim što je ovdje sve u stalnosti, sad se i ja upletoh u pleter. Bijeli makadamski put vodi do platoa. Nepoznat mi je osjećaj izlaska iz automobila s predumišljajem prezira, ali ovdje je do nogu potučena *Ilijada*, ugušeno je 9. stoljeće. Tako strše ostatci zidina Rotonde, kao da se došaptavaju: „Šuti, stisni zube, ne pričaj, otići će!“ Poput mora, onog dolje na Bistrini, ne mogu je samo gledati, moram zaleći tu strast pogleda. Tek onda znao sam uzvratiti: mi smo jedno, nikad nećemo izdati naše ideale, izbora više nema! Pokušat će nas slomiti, našu telepatsku vezu, kad ne moramo govoriti, kad mislimo isto. Ne brini, nikad oni neće vidjeti naše suze!

Zapadni zidovi crkve u visini su tijela, ulazim; sedam originalnih apsida istom nadaje prostora aluzijama – tko je ta antička proročica? U narodu crkvu zovu „grčkom“, valjda zbog kulturne i prostorne bliskosti njenih uzora, Atenina hrama u Delfima, *Arsinoë Rotunde* Samotrake, možda Rotonde *Hersonessosa*, gdje će prognani sv. Klement završiti mučenički na dnu mora sa sidrima oko vrata. Osmu, kroz koju sam prošao, dekonstruirana je u dogradnju *westwerka*, kažu, dva do tri stoljeća kasnije. Znam, orlu je gore svejedno, ali nije visini. Pogled nadolje odaje oblik šifre, ključa, brave, koda. Pitija zacijelo nije misterija, u Delfe se odlazilo po koordinate, koloniziralo se Sredozemlje, *Magna Grecia*. Znam, kući je to uvijek prokletstvo, međutim, kud bismo stigli da nije hrabrih ljudi, da tamo gore na Čepikućama pjesnik nije zabadao piket. Piket, piket je bitan, bijelo-crven, mora biti 0/0°. Nije ni trebao obrazlagati, sve sam razumio, a nisam ni znao da tako funkcionira haubica.

Nisam tu zbog pleterne plastike, ovdje leži golema praznina koju želim ispuniti. Zbunjuje doista mali refraktorski otvor jugozapadne apsida, jedini posmaknut u stranu spram 45° ostalih otvora apsida. *Anonim* je očito ostavio snažnu poruku. Tu je sve poput kamenice, pokušavam razdvojiti dvije sile, riječ je uistinu o kapitalnom svetištu. Matematičari znaju dobro što je težište kružnice, a urbano-religijska organizacija života unutar širih mediteranskih prostora nije slučajna pojava. Lorenzova teorija kaosa je točna: kaos, sve dok se ne pronade obrazac, a onda? Što onda? Tajac – središte Rotonde, kojim prolazi meridijan 17.7379° E. Vidim najsvježije tragove dogorjele vatre, netko je noćas nad njim bdio. Kao da to dopiru glasovi benediktinaca. *Ora et labora. Deus adest sine mora*. Do Boga ne vodi samo život ispunjen kontemplacijom već i radom i patnjom. *Moli i radi!* Razlog više, kneže, da gojiš sinove! Počinjem shvaćati obrazac, Sunce, što ležerno odmiče iza Veleća. U daljini sve je više ukazanja zvijezda.

Prošlo je devet mjeseci, i to sam bio ja. *Mandorlu* sam napustio na prstohvat od slike čudotvorne Gospe Sinjske, ispeo sam 14 postaja Bijakovića, prošao kroz nazaretsku kućicu BDM loretske bazilike, posjetio Trsatsko svetište, popeo se k Majci Božjoj Gorskoj u Loboru. Ovaj moj sivac sad tu šuti, a svijet priznaje samo ono zapisano u kamenu. Ulomaka jest razasutih uokolo, ali tako prođe i osao za svojim poslom, premda mnogi misle da je eponim svom mjestu. Ali, dobro, i to je nešto, imamo barem taj trag – gdje je tovar, tu je i Sveta Obitelj!

Od natpisa ulomka predromaničke oltarne pregrade Majke Božje Gorske preživjelo je slovo „M“ pa je, kažu, mogla biti riječ o Mariji, time i o jednom od najstarijih marijanskih hrvatskih svetišta te najstarijem spomenu njenog imena u Sjevernoj Hrvatskoj. Na pilastru, naime, sačuvani križ po stilskim karakteristikama gradnju crkve stavlja u početke 9. stoljeća. Pokršćavanje Sjeverne Hrvatske i Južne Panonije moguće počinje teći istodobno kad i u Dalmaciji, središnjem području kneževine. Otkriće kršćanskog horizonta 9. stoljeća! – каза K. Filipec. Stratigrafija ovog svetišta stoji uz bok najvažnijim lokalitetima središnjeg prostora rane hrvatske države, Ninu, Biskupiju, Putalju, Saloni...

Po čemu mi to (ne)svjesno gazimo!? U sastavu loborske ranokršćanske bazilike leži osmerokutna zgrada sa šestostranom krstionicom. Za kameni ulomak kipa, dekapitiranu glavu, drže, mogla bi pripadati poganskoj Velikoj Majci, obilju, novom životu odasvuda, i sa konopaca školjaka, i pod temeljima apsida, s istoka i zapada. Širim prostor ovcama, što se čuju u šašu. Na sarkofagu Junija Basa uz Adama je klasje, ovca je uz Evu, Havu, darovateljicu života, majku cijelog čovječanstva, čineći ga ponosnim i gordim od spomena u zavičajnoj povijesti.

Sad bih morao pisati o bunarima, onom iz kojeg crpimo život, što je ljubav, ovom prirodnom iza crkve, što je voda, a prazan je, neizdašne bijahu kiše, iscrpiše ga suše. Stalna je opomena svijetu. Sav taj bestijarij, lunarni i solarni svijet stećaka, oktogonalne zidine, ni dva koraka od zemlje već su u savršenoj harmoniji. Tužno, ali tako to danas stoji sa zemljom, netko je pomutio jezike. Sve oči ponovno su uprte u nebo. Dan će ipak u zlatne poluge. S njima se i predvečerju prikrada strah – hoću li je ikada više vidjeti? Onaj smisao, na Bistrini, kod stećaka?

*

Smokovljani, Visočani, Gospari tu trgovahu sa Srednjom Bosnom, vrve živcem što okolna brda čini ranjivima: jedno je zabiti piket zemlji, drugo krajobrazu otvoriti kavernu i zahroptati, zjapi bjelasasto prazna. Poput dobre matice košnice svako malo iznikne crkvica. U Liscu je Gospa od Ružarija. Kapela, kip Gospe, česma, uvijek su uz cestu, pri ruci namjerniku, ako si pošao tražiti ženu, ili hodom častiš, tamo od Imote i Poljica. Isplahnem lice, iz srka izvučem ono najbolje od Iza-ka. Došlo je vrijeme, kući vodim ženu.

Zaustavljam se na nekropoli Novakovo greblje, još jednom skupinom stećaka uz cestu. Ceste su uvijek pravile razliku. Što bih da sam nastavio brzom auto-cestom? Projurio bih kroz život, neuk, posramljen, nedovršen, usamljen. Ovdje nikad nisi sâm, dijelom si svega. Spuštam se k Mravnici s crkvom Male Gospe. Ne čudim se ovom nazivlju, lijepo ga je osjetiti dok se otvara prizor mora i obale. Slano se kupalo u odsjaju predvećernje igre svjetla, rumenila na zahodu i svjetala zaljeva što umiruju savjest. Pogled na Elafite izvlastio je iz sumračja nešto milostivo i zastrašujuće *King Konga*. Žurio sam, u Kneževu dvoru održat ću predavanje.

*

Jutro je za navike, druženja i kave, a izračunavam *koeficijente pozicija* (kp)³ Lobora i Križevaca: Majka Božja Gorska, 2.872; Križevci, 2.782. Slijeva nadesno, pa zdesna nalijevo – zrcalo! Stao sam, odložio alate, ni *marijanske brazde* nisu te dubine: 28.7. rođena je moja supruga, 27. 8. '28. moja majka. *Zlatni rez* kuta 45° iznosi 27.811° , temelj je znanstvenog mi opusa.⁴

Meridijan Rotonde stavljam u *zlatni rez*: njegov Fi (φ) iznosi 28.7° .⁵ Na zemlji je božanska, na nebu stvarna mjera prastarog civilizacijski sveprisutnoga skupa Plejada, početak autobiografskog mi romana.

Trilj, rimski *Pons Tivoli*. Ljeto je, dijete sam, s *demižanom* u ruci po pitku vodu majka me slala pod Glavicu na *vrilo*. Nedaleko je, uz Cetinu, u kamenoj fasadi je od austro-ugarske vlasti 1905. I danas, s ovostranoga treće dobi, shvaćam, nitko se ne može nositi s razlogom okupljanja oko vrela kao sam život! Kako bih drugačije nazvao sudbinu! Ne razumijem, ne mogu objasniti, nije isto: nisam tražio svoju Rebeku, nisam je ni „pronašao“, tako je samo Alfej pošao za Aretuzom. „Okupala se u čistom potoku ne znajući da je riječ o Alfeju. Otkrivši njegovo prisustvo pokušala je pobjeći. Svaka voda sa izvora želi sačuvati svoje djevičanstvo.“ Kao rijeka prošao sam kroz more, stigao do *Ortigije*, i svoje vode pomiješao s vodama njenog izvora. Potpuna opravdanost mita! Eto, zašto Rotonda, Lobar, zašto Majka Božja Gorska! Zašto sam uopće krenuo!

Znanost uistinu ne zna koliko duguje mašti, Polkinghorne reče – intuiciji! R. W. Emerson, esejist i filozof, će je čak uvrstiti i u bolje izvore znanja od logičkog zaključivanja i osjetilnog iskustva. Živimo naš zdenac, jer drugi i ne postoji!

Upravo čitam ohrabrujuću vijest: Sveučilište *Yale* ispričalo se zbog svoje uloge u ropstvu.

(Nagrada „Loborsko srce“ *Općine Lobar*)

3 Analogno Kartezijevu koordinatnom sustavu, kod Descartesa, koeficijent smjera.

4 Izračun: $45 : 1.6180339887... = 27.811...$

5 Izračun: $17.7379 \times 1.6180339887... = 28.700....$

ŠETNJA S PEIĆEM

(uz 25. obljetnicu preminuća Majstora bez Margarite)

Tomislav Šovagović, Zagreb

Što da nijem na uzbrdici šapnem bisti Matka Peića ispred rodne mu požeške kuće, dok pljusak nad Zlatnom dolinom nepovratno briše sjećanja onih koji slabije pamte? Možda samo da sam zahvalan na svakoj njegovoj skitnji od rođenja 10. veljače 1923. do zagrebačke smrti 30. listopada 1999. godine. Ono nenapisano, neotkriveno leži ionako u čeznutljivosti vremena i prostora. Moram Peiću dati više. Ta i doputovah u grad na Orljavi praćen stalnim padalinama, koje gotovo da žurno ulaze u pregrijani spori vlak, spreman da na željezničkoj stanici Nova Kape-la-Batrina poveze mamurne putnike.

Umiru sela s donje strane Požeške kotline, od Dragovaca, preko Bučja-Koprivnice (nije Podravina usred Slavonije) do Novoselaca. Ljudi, đermi, dvorišta. Muzej bećarca u Pleternici čuva duhovitost slavonskoga puka. Ali umire se. S Mađerovom pjesmom na usnama.

Nije ništa novost za Peića, slikara, povjesničara umjetnosti i novinara u jednoj osobi. Jesmo li iskopali sve crno zlato, moj Matko? Gledam kiše, udišem ravnicu, izdišem nadahnuća. Da sam sposobniji, zagledao bih se u svaku biljku, pratio njezin prirodni slijed rađanja i umiranja. Je li se što promijenilo? Sve je. Eno slavonske Atene na starim temeljima, spremno čeka putopisce okupljene oko tvoje-ga imena, s džepnim notesom kao popudbinom novim riječima. Ali znaš što, naj-prije ćemo popiti kavu u Kazališnoj kavani, u ime dobrodošlice promrzlim putni-cima. Razmaknut ćemo nikotinski dim, srknuti kofeinsku paru. Čekaj da se razda-ni, može i šljivovica. Predlažem da večeras pogledamo predstavu „Gostioničarka“, gostuju zagrebački „Histrioni“. I njihov osnivač Zlatko Vitez polako se oprašta, vjerujem da ste barem jednom nazdravili jakšićkom graševinom uz kuhani teleći jezik u „Kutjevu“ kraj drevne uspinjače u Tomićevoj ulici. Pamtiš li da ste se Gustl i ti adresama mimoišli kao ono Ujevićevo Pobratimstvo lica u svemiru? Preseliše onomad silni Matoši sjevernije u Jurjevsku ulicu, bijaše većma i pokojni, ali ti nisi pobjegao od vreve zagrebačkoga centra, tražeći Slavoniju među koloturama jedin-stvenoga prijevoznoga sredstva.

No zašto nas iznova vraćam u Zagreb, kada stojimo pred kućom u koju je, tijekom prekratke ovozemaljske prolaznosti, k svojim dolazio lički Požežanin Miroslav Kraljević. Tako mu je malo vremena bilo darovano, ali bio bi ponosan zbog spomen-ploče, znaka sjećanja na glasovitoga slikara portreta. Prizivao si čuvanje uspomena, posjećivao obližnje posljednje počivalište. Možemo li čuti Pašin lavež, pohitati u trgovinu kupiti slomljenu lutku Miroslavove nećakinje, kako bi dovršio portret uz njezino nemirno poziranje? Uzimam i čokoladu „Seka“, kako bismo ju ponijeli u stražnji dio dvorišta, tamo gdje se nalazio Kraljevićev atelje. Rado mu se vraćao u rijetkim trenucima slobode nakon povratka iz zarobljenih pariških kavana, s ulica Grada svjetlosti u kojima je zaradio neizlječivu tuberkulozu. Osjećaš li, Matko, potpunu nepravdu da puka biologija zaokružuje opus? Zar nije Kraljević mogao i danas makar i prosjački živjeti, risati platna u nepresušnim inspiracijama rodbinom, gledajući sve požeške mijene?

Dobro, prijedimo nakratko s druge strane Orljave, zbunjeni svemirskim izgledom novoga autobusnoga kolodvora. Stari je ostao kao napušteni socijalistički spomenik, s derutnim peronima i rasporedima buseva u kašnjenju, i to na onom mjestu gdje su pretci glumice Mije Oremović imali birtiju. Jesu li upravo takve gostionice bile kao Hrvatski sabor i prije nastanka samostalne države, ili se u njima, kako je i Vitez govorio, samo kokodakalo? Upućujemo dugi pogled prema tvornici slatkiša, tamo gdje smo mogli nabaviti i čokolade u rinfuzi. Neka, naše su zamotane, red je kada se odlazi u posjet imati ciglicu kave, liker s imenom baruna Trenka i slatkiše za domaćice, kao i za one najmlađe ukućane. Usporeni vozači pritišću ručicu brisača da skloni jasenovo lišće s vjetrobranskih stakala. U žutom, žmirkavom svjetlu na jednako pospanim raskrižjima stabla posredno odlaze u napaćenu, nezainteresiranu rijeku. Iako se rimuje, nije prljava Orljava, ima u sebi djevičanskoga, pjesničkoga, kao čitav grad, pomalo nasukan i zaboravljen od matice, daleko izvan redovitih prometnih linija.

Pa kako se bogovi i božice u slavonskoj Ateni snalaze hodajući pješice, njima tehnologija nije donijela Bog zna kakvo dobro. Božica Palada mora s nogu donositi svoju pravdu, stavljajući na vagu sve protivne Erinije i Apolonove razloge za oslobođenje majkoumorice Oresta. U ovom gradu Elektre odslužuju svoju kaznu, njima je hrvatsko sudstvo presudilo, drugačija su mjerila od onih s Akropole. Sva-ka je osuđenica dobila izdržavati dane, mjesece, godine za počinjeni zločin prema važećem zakonodavstvu. Agamemnonov i Klitemestrin duh ne može pomoći, zar ne, Matko, ili i on ište pravdu na neki svoj, novovjekim smrtnicima nejasan način? Ne, nema bogova u slavonskoj Ateni, to su naši mali dnevni razgovori, a ova kiša ne namjerava stati.

Pod kišobranima stojimo nedaleko požeške katedrale sv. Terezije Avilske. Pljušti. Bliže cesti, rodna je kuća pjesnika Dobriše Cesarića, također s prikladnom i prigodnom spomen-pločom. Gdje su sada davni vagonaši, liju li negdje one iste

petrolejske lampe svjetlost crvenkasto žutu, tako uvjerljivo postavljene uz trnjan-ske kućerke u izumiranju? Svoje su svjetlo riječima dobile jednom davno, u vre-menima nakon turskih čardaka, prije šokačkih kijera. Pričao mi je profesor Tomi-slav Sabljak da se veliki pjesnik sramio brata domobrana, izrezujući ga s obitelj-skih fotografija radi političke nepoćudnosti. Hoćemo li ikad napisati vjerodostoj-nu biografiju sa svim prednostima i slabostima ljudi od krvi i mesa, kakav je bio i opjevani *Trubač sa Seine*? Ili ćemo se trajno bojati i cenzurirati, birajući podat-ke koji nama odgovaraju?

I ti si, moj Matko, u usputnom susretu slikaru Josipu Vaništi kazao da je sve gotovo, da su svi mrtvi, i to u vašim pedesetim godinama. Zar je već tada sve pre-stalo, je li se moglo pretpostaviti da umjetnost odlazi dovraga, prevladavajućom avangardom i suvremenosti koja ima tendenciju izbrisati ono prethodno, kao da nije ni postojalo. Hoće li nas glave i djela stajati pojedinci koji smatraju da svijet započinje s njima, samim tim i njihove umjetničke prakse? Ali kako uopće, bez poznavanja povijesti umjetnosti, prihvaćanja tradicije, doći u poziciju diktirati kanon, proglašavati bezvrijednim ono što se ideološki ne uklapa u dominirajuće?

Pitam li te mnogo, dok cupkamo prema Trgu Svetoga Trojstva, promatrajući kako se kiša kao niz žljebove spušta gogoljevskim kabanicama biciklista. I ova šet-nja sve više postaje pitanje smisla, vapaj za opstankom čovjekovih koraka u umre-ženom svijetu. Požeški muzej uskoro bi trebao kataloški objediniti svu tvoju ostav-štinu, rukopisnu i slikarsku. Zar nije to mali dokaz da grad, kojemu se 2028. bliži 800. obljetnica prvoga spomena, vodi računa o svojim slavnim sinovima. Obnov-ljena je i knjižnica, njome bi se dičio svaki grad. Ti bi se samo nasmijao u krom-bi kaputu, brišući kapljice sa smeđega šešira, željan dobre okrijepe uz vrući goveđi gulaš i ohlađeni traminac, siguran da si napravio dobar posao.

Strah me, moj Matko, strah da ne ostanemo svedeni na tamburaški festival „Zlatne žice Slavonije“ jednom godišnje, na rijetke izvještaje iz crne kronike, o ubojstvu prijatelja na tom središnjem gradskom trgu najsvetijega imena, na teksto-ve i priloge o poplavama u ravnici, o požarima poput tvojih naftaških koje si zduš-no pratio i dijelio patnju stanovništva. Strah me što Požešku biskupiju spominju mahom glede umjetničkih djela biskupa u miru Antuna Škvorčevića, zaboravljajući da muzej čuva Jurkićeve skice sela u snijegu, djela hrvatskih majstora koja si samo ovlaš pogledao. Eto prilike svakom putniku namjerniku zaviriti u reprezentativni sadržaj, razgledati slikarsku raskoš, sačekati da prođe kiša uživajući u umjetnosti.

Sve si opisao u svojoj „Slavoniji likovne umjetnosti“, sve što je postojalo za tvo-jega postojanja, ali umjetnost se u ovih četvrt stoljeća zakotrljala u neobičnom prav-cu, sve bliža kulturi otkazivanja koja se poput zloćudnoga tumora nadvila nad sve vrijedno još od antičkih vremena. Bojim se da Euripid, Sofoklo i Eshil zbog ekspli-citnih scena nasilja u svojim tragedijama ne bi preživjeli 21. stoljeće. Njihov grč-ki jezik, ditirambima izgubljenima kroz vjekove odavno je slabije razumljiv, jer su

vidjeli dalje, pjevnije, snažnije, svojim temama izaziva bojazan u krojačima umjetničkih sudbina. Isto je, dakle, bila prava ili slavonska Atena, umjetnosti se isto piše. Antuna Kanižlića i „Svetu Rožaliju“ potrebno je osuvremeniti, jer današnja djeca nemaju vremena proučavati, zabavljena su istraživanjima svojih pametnih telefona, poklonjenih o sakramentima kršćanske inicijacije. Uspješnost se mjeri materijalizmom, mršavijom ili debljom potkoženošću kumova i roditelja. Darovati knjigu umjesto čestitke s novcem gotovo je bogohulno, trag nazadnjaštva, konzervativne zaostalosti.

Sve su kraće haljine i pamet, dobri moj Matko, nema lijeka kojemu možeš doskočiti toj bolesti. Na svemrežju sve je provjerljivo, sažetci lektira, povijesne činjenice, zašto bi se tko trudio čitati. Može i umjetna inteligencija napisati požeški putopis. Bez sjedanja u razdrmani vlak, u ugužvani autobus, ispisujući nizovima bitova stranice kao da su uistinu putovali s tobom od nemila do nedraga, od Vrgorca do Dervišage i natrag. Što je nama „Ljubav na putu“, samo ostanak kod kuće, u sigurnosti vlastitih naslonjača, kojima tvoje riječi, oplemenjene glasom besmrtnoga Svena Laste tako malo znače. I nema im tko pisati kao Sunja Vukovaru još donedavno, dok su velikosrpski topovi grurali nad hrvatskim selima i gradovima.

Sve može biti prepisano, već viđeno, proživljeno i – nepokisnuto. Ali kako da takav umjetan naručim svinjsku džigericu s votkom u Katowicama? Kako da iz udobnosti stana razgovaram s pijanim baltičkim mornarom i provjerim promjenjivost tvojih poljskih zora, kako da osjetim puls tračnica koje me odvođe u krakowska svitanja, kako da izdaleka mahnem rodnim Wadowicama svetoga Ivana Pavla II.? Mogu li izmaštati Požegu kao Poljsku, putovanje, ali ne i izgled ljudske enciklopedije kakva je ona gospodina Ive Abibovića. Ako nisi primijetio, umirovljeni nastavnik hrvatskoga jezika u smeđoj kožnoj jakni, nalik pilotskoj, čitavo vrijeme korača s nama. Ponio je i dva kišobrana, kao da je znao da će trebati pokriti glave živih i pokojnih. Pa hodajmo još malo, prijatelju Matko, nemoj sada nestati, tek sam te doveo u rodnu pustopoljinu, objedinjenu slikarskim djelima, književnim riječima, prirodnim ciklusima.

Neka mirno teče Orljava svojim šutljivim tokom, neka se kotrljaju vozila izvan pogleda fra Luke Ibrišimovića, neka Zlatna dolina nosi svoj posrebreteni žamor u klikanju jutarnjega orla štekavca, spremnoga za posljednji let prema Kopačkom ritu. Neka se upamti da Peića čuva mjesto njegovo, da nije prošao kao svi starozavjetni proroci, da ima onih koji prenose baštinu i kada se čini jalovim, uzaludnim, nepotrebnim. U onom drhtaju bake s crnom maramom, spremne u prašnjavim počnama zavrnuti vratom pijetlu za gustu, najukusniju juhu s rezancima i taranama. Tamo ćemo negdje, kod plavoga lonca iz kojega se puši krv i okupljaju mačke, pronaći bitak. I bit ćemo na dobitku, ma kako oči modernoga svijeta bile slijepe. Slijepe poput Homera, ali nesposobne opisati svu patnju izumirućega čovječanstva.

Jesam li sve odsanjao? Moguće da Požega i nije slavonska Atena, već Troja, časak prije razorenja, trenutak poslije nestanka. Ništa, zamolit ćemo slavonskoga Nou iz Ladimirevaca da dovrši korablju u koju će smjestiti po dva pripadnika preživjelih vrsta. Jamčim da će u njoj biti mjesta za tebe, Matko. Samo da mine kiša. Ako nije kasno. Ako već zamišljena korablja nije krenula u svoju neizvjesnu, apokaliptičnu plovidbu.

(Nagrada organizatora - UKS „Franjo Horvat Kiš“ Lobor)

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠĆE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo Franjo Horvat Kiš Lobor i Općina Lobor – raspisuju

20. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.

Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.

Radove napisane u računalnom obliku valja poslati istodobno na dvije e-mail adrese Kajkavskoga spravišća/časopisa Kaj:

- kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr;
- bozica.kaj@gmail.com

do 7. srpnja 2026. godine.

Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠĆE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

22. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenju prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku) valja poslati istodobno na obje adrese Kajkavskoga spravišća i Kaja:

- kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr;
- bozica.kaj@gmail.com

do 7. srpnja 2026. godine.

Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

IZMEĐU NOSTALGIČNOGA DOMOTOUŽJA I AI-JAJ!-ja
*Poslije (i)ČITA(va)NJA pjesama 45. Recitala Dragutin Domjanić,
Sveti Ivan Zelina 2026.*

Čudno je ovo naše vrijeme. Nazivaju ga vremenom u kojemu suživot dijele generacije milenijalaca, Z generacije, alfa, beta i ne znam kojih sve još generacija koje se razlikuju po brojnim kriterijima, a najviše po tome koliko su uklopljene u tehnologiju i koliko ona upravlja njihovim životima. Ljudi su zbunjeni, navikli su svemu dati prepoznatljiv okvir, a gazi nas novo u svim svojim pojavnim dimenzijama, analognim i digitalnim. Vidljivo je to i u poetskomu propitkivanju *poetuša* ovoga jubilarnoga recitala u Svetome Ivanu Zelini i u njegovoj zajedničkoj zbirci *Vsekolika reč*.

Tematski je raspon ovogodišnjega recitala širok: od *domjanićevskih stezah, jezerah, cipresah, menueta i kavalira*, i na sadržajnome i na izraznome planu, preko obiteljske topline, tuge zbog prolaznosti, u kojoj se iščitava i osobna smrtnost i konačnost, do zapitkivanja o smislu, o tome može li se, smije li se, ima li se išta više reći kad to umjesto nas može svemožni AI, zastrašujući imaginarni algoritam, mag koji nas poznaje bolje od nas samih i koji za nas konstruira neku novu stvarnost, neki novi svijet i konačno, neki novi jezik, iz pozadine, perfidno, uvjeravajući nas da nam zapravo pomaže, da misli i djeluje umjesto nas. Na nama je da dokučimo koliko mu se može vjerovati, ali što god činili, ostaje opravdana sumnja: gdje smo i što smo i jesmo li zapravo? Kroz takva propitkivanja prolaze pjesnici pokušavajući dokazati da ipak se ima što reći, ali ne samo to, nego da je u svemu našem svijetu brojnih ograničenosti pjesnička ambicija neuništiva. To govori broj autora prijavljenih na ovogodišnji natječaj i broj pristiglih radova.

Kajkavska skromnost kontinuitet je od početaka Recitala pa tako i u ovome. Izražavaju se skromne želje, opisuje se jednostavna idila kao konačni cilj nakon životnoga iskustva – biti s nekim *v hiži*, uz *peč* uz voljenu osobu (Ivan Grahovec *Hiža*). Nastavlja se uzaludna želja za istinskom povezanošću, a stvarni motivi *megle* i *kmice* metaforiziraju semantiku izraza dajući joj općeljudski kontekst.

*Več z mukom dišem kmico
i meglo, štera bo v jutro
pôk zameglila den. (Mi dvo)*

Prepleću se stvarnost i mašta u nadrealističkim slikama:

*Taj čas je Drava bila na mojemu kažiprstu.
Opčutil sem se kaj mesec, f tri vure vjutro, znad
Pariza. (Milan Frčko, Nebo iza mene).*

U provjerenoj pjesničkoj maniri uz bogatstvo nadrealističkih slika nada se i bogatstvo mogućih osobnih tumačenja, ali prije svega doživljaja.

Kmica u nama i oko nas i dalje je jedan od čestih lajtmotiva i u pojedinim pjesmama: *Norne zavijaju na kmicu. Kradeju mi sen.* – mitske suđenice lome sate, poništavaju vrijeme (Tomislav Ribić, *Zgublenost se riče na kotrigama cajtov*), ali i na razini zbirke općenito. Kroz tu *kmicu* jezdiju *elektronički* nevidljivi pošтари u virtualnoj stvarnosti – ali to više nije mašta, samo je *obrnjena* stvarnost.

Veliki dio pjesama nostalgično je evociranje na drage ljude (Damir Toplak, *Tatek, navrni šteri pot*) težnja povratku starih vrijednosti, zapitkivanja u retoričkim pitanjima, apostrofira se dom, ponekad u sigurnim rimovanim formama, a ponekad u više-manje uspješnim

pokušajima traženja svojega slobodnog izraza. Česta je upotreba grafostilema – od ostvarivanja akrostiha, udvajanja samoglasnika i suglasnika, velikih/malih slova, kurziva s težnjom da se ostvari npr. ritam plesa, pokreta (*ljubafff, joooko...*). Ponekad ti grafostilemi sugeriraju dijagonalno čitanje kao upućivanje na najvažnije čemu se treba vratiti. Traži se i povezanost grafičkoga izgleda pjesme s njezinim sadržajem (Darko Foder, *Glibuaki zdenec*).

Postmodernistička intertekstualnost i dalje je stvaralački princip. Izravno se ili neizravno upućuje na Domjanića, njegove *Kipce*, *Ciklame*, referira se na popularnu kulturu, autorite, glazbenike, slikare...

Gdje su u svemu tome riječi? Nudi se sinestetički odgovor:

*Rieči senek –
nori so leptiri
stisnoti vu daho
zmervljeni vu praho:
zlotnih zrok
kratkovečni proah...*
(Slava Rosandić, *Gda sem bila se i nišče*)

Riječi su u snazi da se bude se i nišče, svemogućnost i nemoć, zbilja i privid.

Snaga se traži u prirodi tako da se jednostavnost prirodnih fenomena prenosi na unutrašnji plan gdje spušćanje na zemlju i svetljenje doživljavaju semantičku preobrazbu, dvosmislene su, a želi se samo biti jednostavnim:

*Vučim se od dejžda kak se treba spustiti
na zemlju,
od sounca vučim da ne pitam je li smem
svetliti.*
(Marija Petrek, *Gda se setim da sem priroda*)

U unutrašnjemu se monologu/solilokviju sa samim sobom poetski uspoređuje s mitskim elementima:

*igraš se skrivača ze zvezdam,
dučeš spram njih da ih prestrašiš,
delaš se da si vododuk
pa puščaš curke vode
i to z svoje glave,
čega nema ni v cirkusu ni v bajkam.*
(Željko Funda, *Ljubav*)

A što nam pjesnici i pjesme govore o jeziku? On je u upotrebi najčešće na razini idiolekta, ne samo osobnoga nego i idioma mjesnoga govora, što nije neka novost, tako je već desetljećima. Problem je što neki autori konstruiraju svoj jezik s različitim izborima za iste sadržaje – i na razini grafije, i na razini gramatike, što stvara zbrku u sustavu recepcije slušanjem i čitanjem na semantičkoj razini. No, mnogi su pjesnici itekako izbrusili svoj kaj da bude *đemant* i sam sebi na ponos.

Posebna je vrijednost zbirke prepoznatljivost autora koji su već desetljećima konstanta kajkavske riječi, koji toj riječi daju umjetnički naglasak i virtuoznost u kojima se sjedinjavaju značenje, zvučanje i izraz. To je prije svega prepoznatljiv trio Biserka Marečić – Emilija Kovač – Zdenka Maltar koje su i ove godine potvrdile, svaka na svoj originalan način, snagu kajkavske riječi – bogatstvom leksika, dosljedne u rješenjima svojega izraza u novoj pojavnosti, u snazi brojnih konotacija i značenja onoga što se govori u svezi s onim kako se govori.

*Kam pela? Črez črvetuočine met zviezde.
Čujem kak se ziba zibača svemira. F prasku
nastaju
i nestaju planieti. I čutim da sme tekak
sitna prašina
z uon kraj stvarajna i rastvarajna.
Čkuomina.*
(Biserka Marečić, *Ne bum rekla da sem ti rekla*)
*Žmefkina f nami raspira žmefkinu f zemle,
zemla hrči i zija na nas, zalut, ne razmeme
več
ni svuoy svuojcati glas... Same tancaj...*
(Zajni tanec)

I tako. Imperativ nam je *tancanje*, u jeziku našega ritma, u ritmu našega jezika. Tancanje vu sebi, z drugima, oko Zemle, dok ide. Vidjet ćemo što će na to reći gosponek AI.

(Iz pogovora zborniku 45. Recitala „Vsekolika reč“)

Valentina Šinjori

UZ 45. SMOTRU DJEČJEGA KAJKAVSKOGA PJESNIŠTVA DRAGUTIN DOMJANIĆ – SVETI IVAN ZELINA, 2025.

Prvi put nakon 33 godine, zbornik *Maloga kaja v Zelini* – u 2025. pod naslovom ***Poletela bum z vetrom*** – ostao je bez lucidnog predgovora svoga dugogodišnjeg urednika **†dr. sc. Ive Kalinskoga**, antologijskoga književnika i znanstvenika (dijalektologa/leksikografa), kajkavskog humanista, koji je ovaj zemni svijet napustio o navršenoj 85. godini života. Kao predsjednik svih ocjenjivačkih povjerenstava zelinških Recitala i Smotri – †Ivo Kalinski (Črečan kraj Svetog Ivana Zeline, 8. 03. 1940. – Zagreb, 26. 04. 2025.), upravo u povodu obnovljene dječje Smotre u Svetom Ivanu Zelini 1992. (a započete 1970.) – *fenomen kajkavijane* esejistički je u jednom od svojih predgovora u prigodnom zborniku sazeo sintagmom *kajkaviana rediviva*. Višestrukom autorskom kompetencijom – jezičnom, jezikoslovnom i književnom stvaralačkom, u čemu su skupljene dvije njegove vrsnoće – *sectio anatomica* znanstvenika i sinteza umjetnika – †Kalinski je tada (te u kasnijoj knjizi sabranih esejističkih medaljona „Anatomija *kmice* ili umjetnina teksta – zanos i tjeskoba“, 2004.) eksplicirao temeljne svoje postavke spram kajkavštine, posebno o poetičkom ishodu zavičajne poezije.

†Ivo Kalinski, antologijski književnik i znanstvenik, pjesnik iznimne jezične, „književne kulture“ (C. Milanja, 2007) i filozofičnosti, književno-kritički s razlogom hvaljen kao „najveći kajkavski pjesnik“ (K. Devčić) – u suvremenoj će filologiji i književnoj povijesti ostati trajno upisan kao intelektualac višestrukovne i bilinvalne kompetencije – ovjerene u 20-ak raznorodnih djela u pet i po desetljeća umjetničke i znanstvene prakse – u širokom, vrlo raznolikom žanrovskom rasponu: od poezije (na „sličnom poetičkom tragu“ kajkavskoga i standardnojezična opusa i naglašene neoegzistencijalistične poetike), kratke proze, romana, eseja, znanstvenih monografija, leksikografskih /dijalektoloških djela.

Antologiziran 1975., čak prije prve zbirke (*Pha kaj*, 1979.) – ocijenjen je književnim i intelektualističkim bardom, bez uzora u suvremenom

hrvatskom (kajkavskom) pjesništvu. †Kalinski uspostavlja suvremenu poveznicu s „matičnom“ hrvatskom literaturom, korespondirajući suvereno s kreativnim znacima svjetske poezije.

Kalinski se sustavno – kao „vrsni jezikoslovac i leksikograf, posebno kajkavskog jezika“ (Milanja: 2007) bavio proučavanjem jezične i estetske strane, pretežito kajkavske, književnosti, kajkavskom leksikografijom, dijalektologijom i poviješću jezika. Značajan dio života posvetio je suvremenom kajkavskom *recitalnom* pjesništvu odraslih i dječjih radova kao predsjednik ocjenjivačkih povjerenstava, autor predgovora njihovih zajedničkih zbirki i urednik (Sv. Ivan Zelina, Zlatar, Bedekovčina, Marija Bistrica...).

I recimo to ponovno: rijetko bismo mogli pronaći časniji primjer od onoga †Ive Kalinskoga – da je erudit njegova umjetničkog i znanstvenog pokrića toliko mjerodavno prigrlilo rječitovne i suvremene vrijednosti genetike svoje domaje, afirmirajući ih trajno u sveukupnu hrvatsku književnost i znanost.

Sudioništvo 340-ak mladih literata iz čak sedamdeset četiriju osnovnih škola kajkavskoga i rubnoga kajkavskoga govornog područja naše domaje – sa 111 njihovih požrtvovnih mentora – sa 111 njihovih poštovnih mentora – u ***jubilarnoj, 45. zelinškoj Smotri*** 2025. predstavlja zdušnu podršku osmišljenom i višedesetljetnom programu Pučkog otvorenog učilišta Sveti Ivan Zelina u afirmaciji dječje kreativnosti na materinskom kajkavskom jeziku.

Takvo literarno kajkavsko obilje, koje se – i stilistikom i zanosom – autorski obnavlja i raste iz godine u godinu, rezervirano za zelinška književna (recitalna) događanja – tradicionalnu dječju Smotru (i kajkavski poetski Recital odraslih) uzdiže na rang najmjerodavnijih i središnjih hrvatskih književnih manifestacija.

Iz ponuđenog kajkavskog pjesničkog bogatstva čak 339 prispjelih radova učenika i učenica osnovnoškolske dobi od prvog do osmog razreda ocjenjivačko je povjerenstvo – u izmijenjenom sastavu zbog žalobnih sudbinskih okolnosti

(pjesnikinje Štefica Kamenarić-Filipović, dr. med., dr. sc. Božica Pažur i Valentina Šinjori, prof.) – za objavljivanje u zborniku „Poletela bum z vetrom“ (naslovljenom prema istoimenom pjesmi učenice Petre Radošević) izabralo 109 radova.

Konstante brojnosti, u raznolikosti tematskih preokupacija i kreativnog zapisa zavičajnih idioma prvoga materinskog jezika – kajkavskoga – literarno „navudrenih“ mladih stvaralaca, kao i sve veće zastupljenosti tzv. područnih škola, dogodile su se i u odazivu na 45. Smotru.

Metodološki, u ovoj prigodi bilo bi nezahvalno – pa i pedagoški neprimjereno – iz spomenutog obilja hijerarhizirati naslove ili imena njihovih stvaralaca. Zadržimo se, stoga, na nekim zajedničkim osobitostima, ili posebnostima osnovnoškolske kajkavske kreativnosti..

Začudoju ponovno neposrednost i spontanost dječjeg iskaza kojim sva bliska bića, i živinu kao su-bića, pa i jezik *kaj*, uključuju u svijet svojih dragosti. U kojem svijetu ona imaju vrijednost i stilistički i emotivno markiranih leksema (najčešće u posvojnim oblicima („moj dedek/deda“, „babica“, „moja mati“, „sjestra“, „moj japa“, „moj cucek“, „moj posok“, „cucak“, „moja čučika“, „moj [stari] zavičaj“, „cujzek“, „maček“, „ftiček“...; „hiža“, „kaj“, „rieči“, „kaj je meni hrvatski“...).

Uz uspješna raznolika pjesnička ostvarenja „na zadanu temu“ („rieči“, „školska ljubav“, „šula“, „škulske lete“, „lete“, „ferije“...) dakle, i uz fenomene ljubavi, socijalnih zabrinutosti,

dječje šaljivosti, uvijek nam je zastati pred refleksivno i strukturno zrelim ostvarenjima identitetske naravi (npr., *Pucka i dečec v travi*, *Vrba*, *Hiža na brigu*, *Cujzek*, *Vreme me pregazilo*, *Štiela bi znati*, *Poletela bum z vetrom*, *Vu starom selu*, *Hrast* ...).

Zanimljive su inovativnosti spoznaje sretne „kajkavske duše“ (nasuprot, ipak rjeđoj, rimarijskoj tipizaciji „stoji – broji“, „sedim – gledim“), kao i tematske rijetkosti genetičke svijesti („... deklicu buam miela“); a iznad svega tematizacija jezika/kaja („damače pamejnek“), te refleksijska argumentacija i konkretizacija semantike „vremena“. Zamijetiti nam je diskretnu, novu semantizaciju „megle“, od mimoilaženja do štićenosti, npr. („morti jemput v megle...“); dječju stihovnu psihologizaciju odraslih („srditi“, „umorni“...), kao i etimologijske jezične dosjetke („Lampa J.“, podrijetlo imena „Đurdec“, „Frančesko de Čaj“ itd.).

Zahvaljujući dječjoj autorskoj, osobito mentorsko-voditeljskoj upućenosti na brižljiv zapis jezika u rijetkim leksemima, pa i u govornoj frazeologiji, kao i upućenosti na probrano lektirno kajkavsko iskustvo, u Svetom Ivanu Zelini još dugo će se događati i obogaćivati naša „kajkaviana rediviva“ (kako reče †Ivo Kalinski) – u organizatorskoj promišljenosti i sustavnosti zelinskoga Pučkog otvorenog učilišta.

(Iz Predgovora zborniku 45. Smotre „Poletela bum z vetrom“)

Božica Pažur

AUTORI/SURADNICI – KAJ 1-2/2026.

Dr. sc. ZDENKO BALOG (Križevci) – povjesničar umjetnosti; objavio petnaest knjiga i više desetaka znanstvenih radova iz povijesti umjetnosti i povijesti (od srednjoeuropske gotike nadalje); novija istraživanja: historijska demografija i socijalna historija sjeverne Hrvatske i Istre

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ (Zadar) – književnik, slikar, umjetnički fotograf, publicist, urednik i novinar, haiku pjesnik, autor više od 160 knjiga proze, poezije, kritika, feljtona i nagrađivanih putopisa, te mnogih prevedenih izdanja

BOŽICA BRKAN, prof. (Zagreb) – književnica, publicistica, urednica, istaknuta autorica internet-skih magazina; piše na kajkavskom (‘keavskom’) i hrvatskom standardnom jeziku u vrlo raznolikim žanrovima; nagrađivana

RADOVAN BRLEČIĆ RADEK, dipl. ing. inf. (Sv. Ivan Zelina) – pisac, publicist (*Prigorski glasnik*), urednik; među ostalim, autor značajnih putopisnih knjiga

SNJEŽANA BUDANEC (Novi Zagreb/Odra) – pjesnikinja na hrvatskom kajkavskom i standardnom jeziku; sudionica brojnih pjesničkih susreta, objavljuje u zajedničkim zbirkama i časopisima

ŽELJKA CVETKOVIĆ, prof. (Zagreb/Mala Mlaka) – pjesnikinja i prozaistica na izvornoj turopoljskoj kajkavštini i hrvatskom književnom jeziku; spisateljica i za djecu; uvrštena u osnovnoškolske čitanke; urednica

ŽELJKO FUNDA, prof. (Varaždin) – književnik, esejist, autor projekta *Kajkavski jezik* i relingvizacije kajkavštine; do umirovlj. prof. Prve gimnazije Varaždin; antologijski kajkavski i haiku pjesnik, (kajkavski) romanopisac; prevoditelj (s engleskoga i na kajkavski jezik), dramski pisac; nagrađivan

DAVOR GRGURIĆ, dipl. prav. (Delnice) – književnik (*poeta bilinguae*), publicist, urednik (Književna Rijeka, *Radio Žrjoafka*); predsjednik više udruga i voditelj književnih projekata; idejni začetnik Etnografskog muzeja Gorskog kotara u Delnicama

VINKO HASNEK (Belovar) – antologijski kajkavski pjesnik, autor više zbirki; nagrađivani sudionik brojnih pjesničkih susreta, zastupljen i u zajedničkim njihovim zbirkama

NADA JAČMENICA, dr. med. (Sveti Križ Začretje) – liječnica (specijal. iz fizikalne medicine i rehabilitacije), slikarica i književnica (poezija i proza na hrvatskom standardnom i kajkavskom jeziku); noviji žanrovi: haiku (visoko nagrađivan), humoristična kajkavska proza i komedija

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevac) – antologizirana autorica višejezične kompetencije u 70-ak djela na hrvatskom standardnom, kajkavskom, engleskom; književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica; predstavnica *activae kajkavianae*

Doc. dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; predavačica (Učiteljski fakultet u Čakovcu); nagrađivana autorica 10-ak raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

MARIJAN KRALJ (Varaždin) – kajkavski pjesnik i publicist, autor stručnih radova iz varaždinskog povijesnog/kulturnog kruga; sudionik književnih manifestacija/recitala

Mr. sc. IVAN KUTNJAK (Lopatinec/Čakovec) – književnik, esejist, publicist, antologičar, urednik; pjesnik *kaj-ča-što jezičnog* izbora i intertekstnog iskustva; autor, među ostalim, panorame kajkavskih pjesnikinja

Mr. sc. LIDIJA LAUŠ LEŠČAN (Đurđevac) – pjesnikinja i prozaistica na hrvatskom standardnom i kajkavskom jeziku (pjesničke zbirke i lirski roman); prof. matematike i informatike (Gimnazija *Fran Galović*, Koprivnica)

ZDENKA MALTAR, upr. prav. (Novi Marof) – Grad Novi Marof; nagrađivana pjesnikinja i prozaistica (putopisi, kratka proza...) kajkavskog i standardnog hrv. jezika, uz objavljene kajkavske zbirke, štokavske poetske proze, slikovnice

BISERKA MAREČIĆ (Kašina) – antologijska i nagrađivana (kajkavska) pjesnikinja, likovna umjetnica, astrologinja

SNJEŽANA NOVOTNY (Turčin/Gornji Kneginec) – pjesnikinja (kajkavska i standardnojezična poezija) i likovna umjetnica; sudionica književnih susreta te likovnih manifestacija

Mr. sc. FRANJO PAJUR (Zagreb) – istaknuti proučavatelj starije kajkavske književnosti i hrvatske povijesti; dugogodišnji predavač hrvatskog jezika u inozemstvu (Austrija); autor brojnih izvornih znanstvenih studija

Dr. sc. BOŽICA PAŽUR [B. P.] (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica i znanstvenica, esejistica; voditeljica projekata i urednica biblioteka u *Kajkavskom spravišću* i drugdje

MARIJA PETREK (Vrbovec) – pjesnikinja, piše uglavnom kajkavštinom; nagrađivana sudionica književnih susreta, recitala

SNJEŽANA PLEVNIK (Sesvete) – pjesnikinja kajkavskog i standardnojezičnog izbora; uspješna sudionica književnih susreta, manifestacija/recitala

TOMISLAV RIBIĆ, dipl. ekonomist (Varaždin) – pjesnik, prozni i dramski pisac hrvatskoga kajkavskoga i standardnoga jezičnog izbora; antologijski kajkavski pjesnik; dobitnik više desetaka književnih nagrada; preveden i izvođen

JASMINKA SAKAČ, prof. (Novi Marof) – kajkavska pjesnikinja; prof. hrvatskog jezika i književnosti u Srednjoj strukovnoj školi Varaždin, mentorica digitalnih obrazovnih sadržaja

SLAVICA SARKOTIĆ (Lekenik) – inž. med. lab. dijagnostike; pjesnikinja i prozaistica; autorica 10-ak knjiga: kratkih priča, poezije (standardnojezične, kajkavske, te haiku i dječje)

VALENTINA ŠINJORI, prof. (Varaždin/Jalžabet) – antologijska pjesnikinja i prozaistica (hrvatski standardni i kajkavski jezik), književna kritičarka, dramaturginja (igre za djecu), urednica; prof. na Elektrostrojarskoj školi Varaždin; voditeljica Centra izvrsnosti za Hrvatski jezik Varaždinske županije

Dr. sc. IGOR ŠIPIĆ (Split) – književnik i znanstvenik, pjesnik, nagrađivani putopisac, povjesničar - proučavatelj mediteranskih kultura; kritičar, esejist

TOMISLAV ŠOVAGOVIĆ (Zagreb) – pjesnik i prozaist (kratke priče, putopis, roman), književni kritičar i publicist; diplomirani novinar i teolog; samostalni umjetnik; urednik, kolumnist, predavač; nagrađivan

UČENICI/UČENICE OSNOVNIH ŠKOLA

Emanuela Novak, OŠ „Petar Zrinski“ Šenkovec; **Lara Pongračić**, OŠ Petrijanec; **Chriztel Renae Aceveda**, OŠ Sveti Martin na Muri; **Eva Hlebec**, OŠ „Stjepan Radić“ Božjakovina; **Petra Radošević**, OŠ Marije Jurić Zagorke, Vrbovec; **Nika Bosilj**, OŠ Breznički Hum; **Paula Nikić**, OŠ Dragutina Domjanića Sveti Ivan Zelina; **Ana Malnar**, OŠ „Petar Zrinski“ Čabar, PŠ Tršće; **Tara Kukovačec**, OŠ Ksaver Šandora Đalskog, Donja Zelina; **Ema Šafran**, OŠ Novi Marof; **Lara Balažinec**, OŠ Antuna i Ivana Kukuljevića Varaždinske Toplice; **Ena Čičin-Mašansker**, OŠ „Braća Radić“, Koprivnica; **Marko Štimac**, OŠ Sveti Đurđ; **Marta Boris**, OŠ Sveti Martin na Muri; **Tea Galinec**, OŠ Franje Serta Bednja, PŠ Josipa Jedvaja Vrbno